

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

◆◆◆◆ 15. Bind ◆◆◆◆

1923

SKIVEBOGEN

Historisk Aarvog for Skive og Omegn

••••• 15. Bind •••••

SKIVE
I KOMMISSION HOS RYDTOFT
1923

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SKIVE OG OMEGN

Redaktionsudvalg:

JEPPE AAKJÆR, Jenle, Formand og Bogens Redaktør.

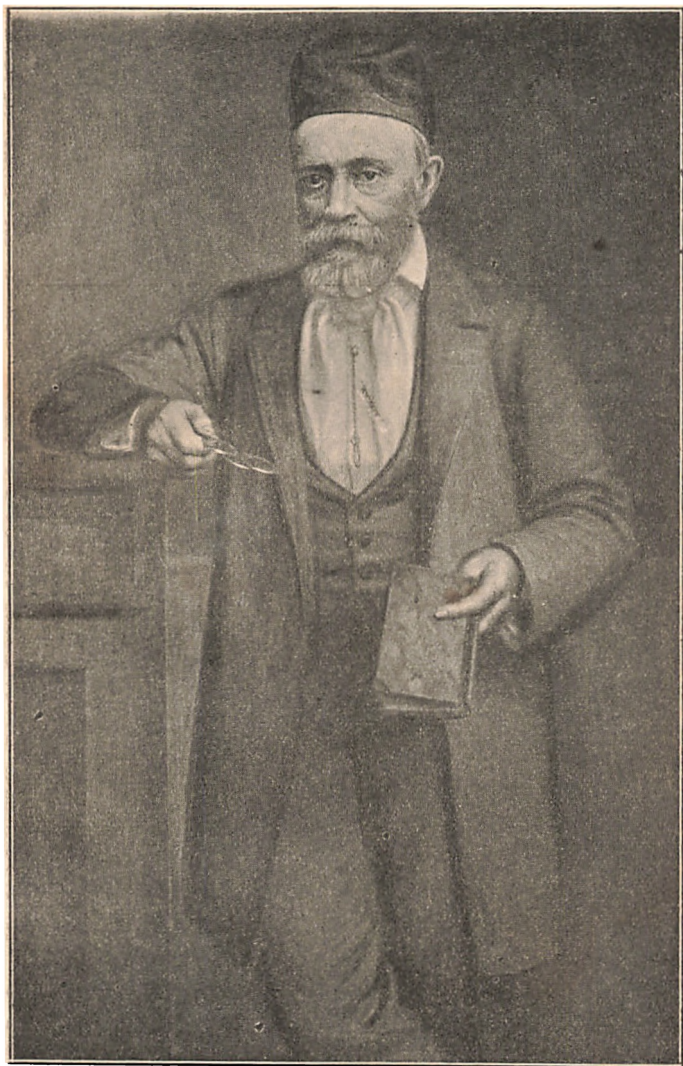
Lærer BJERREGAARD, Skive.

Redaktør CARL HANSEN, Skive.

SKIVE FOLKEBLADS
◆◆ BOGTRYKKERI ◆◆
1923

INDHOLD

	Side
Professor AAGE FRIIS: Hans Henrik Lefolii.....	1
AUGUST F. SCHMIDT: Helligkille i Viborg Amt	17
JEPPE AAKJÆR: En Henrettelsesvisse	42
JEPPE AAKJÆR: Herren til Eskjær og Skivehus.....	48
JEPPE AAKJÆR: Et Mad-Digt fra Aar 1700.....	109
ELSE CHRISTENSEN: Skive i Billeder	126
SVEND AAKJÆR: Det hedenske Alsbjærg i Børsting	134
Regnskabet	145
JEPPE AAKJÆR: Navneliste	146

Hans Henrik Lefolii.

Hans Henrik Lefolii.

Tale ved Afsløringen af et Billede af Rektor
H. H. Lefolii ved Viborg højere Almenskoles Aarsfest
den 30. Juni 1922 af *Aage Friis*.

I HENVED TUSINDE AAR har Viborg haft sin lærde Skole, knyttet til Domkirken, det aandelige Midtpunkt for denne By. I halvandet Hundrede Aar har den gamle Skolebygning i Mogensgade huset Skolen, Aar efter Aar er der holdt Aarsfest, og ud fra denne er vandret unge Danske, der har faaet Del i den højeste Almendannelse, som den danske Stat har kunnet give sine Borgere.

Ofte er gamle Viborgdisciple enkeltvis vendt tilbage til Aarsfesten, nogle fordi de som Lærere fik deres Livsgerning indenfor den gamle Skoles Rammer, andre fordi de som Forældre sendte deres Børn til den gamle Skole, mange fordi de ønskede en Gang igen at deltage i en Skolefest og høre kendte Toner fra deres Drengaar. Men maaske er det første Gang i Skolens Historie, at gamle Elever i stort Tal samles ved en Aarsfest for at gense den gamle Skolegaard, hvor uudslettelige Indtryk har sat sig fast i vore Sind fra det Øjeblik, da vi som Smaadrenge første Gang undrende og ængstelige betraadte Gaarden og saa de grønne Linde om Brønden, og til det Øjeblik, da vi glade uden for Klasse H. efter Eksamen i det sidste Fag satte Studenterhuen paa vort Hoved og higede bort fra Skolen uden at ane, at vi, naar Aar var gaet

med en Følelse af vemodig Længsel vilde tænke tilbage paa det, vi forlod.

Den direkte Foranledning til at vi fordums Elever i saa stort Tal i Dag har blandet os mellem de unge, er, at den gamle Skolebygning nu har udtjent, at den snart vil blive forladt, for at Skolens Liv kan fortsættes indenfor nye Rammer. Vi gamle Disciple har følt Trang til forinden at sige Farvel til vort Skolehus.

I denne Bygning er gjort et Arbejde for dansk Ungdoms Oplæring, som Danmarks Skole med Ære kan kendes ved. Hver enkelt af de gamle Disciple har, naar vi tænker tilbage paa vore Skoleaar, forskelligartede Indtryk at fæste os ved, hver sit at sige Tak for. Et Fællesmaal for den Betydning, som Skolen har haft for os, kan ikke angives. Den enkelte Personlighed spiller her en saa afgørende Rolle, at det er ugørligt at prøve paa at samle under et enkelt Synspunkt, hvad alle vi forskellige Slægtled og Aargange af Disciple skylder Skolen. Men alle vi, der er søgt hertil i Dag, skylder Skolen Tak for vore Skoledage; vore Sind er fyldt med Glæde over at være her igen.

Den gamle Skole gav os Forudsætninger for vor Livsgerning, men det Grundlag vi fik var forskelligt til de skiftende Tider under de forskellige Skoleordninger. Der er i Dag til Stede i alt Fald én Mand, der oplærtes i den Skole, hvis Rammer blev afstukket omkring 1848. Der er mange, hvortil jeg for min Del hører, hvis Skoletid laa under Skoleanordningen af 1871, altsaa i en Menneskealder, da hele den danske Skole var i den stærkeste Udvikling, da nye Tanker og Krav om Opdragelse og Undervisning brød sig Vej. Det var en Gæringstid og Kamptid, indtil Skoleanordningen af 1903 gav det unge Slægtled den store og gennemgribende pædagogiske og demokratiske Reform, der skabte den højere Almenskole, af hvis

store Værdier vi nu nyder godt, og hvis Mangler Skolens Mænd i disse Aar søger at raade Bod paa ved maaltbevidst Arbejde hver paa sit Omraade. I det hele og i det enkelte skiftede i disse Menneskealdre Skolens Syn paa Arbejdet med de unge, men gennem alle de tre Perioder, jeg har nævnt, gaar som den stadig stærkere tvundne Traad Kravet om, at Skolen skal tilpasse sig efter Disciplenes, efter Barnets, Ynglingens og den unge Piges aandelige og legemlige Forudsætninger, at Kundskabstilegnelsen paa de forskellige Trin skal tjene til at udvikle arbejdsdygtige Personligheder, der er skikkede til at gaa ud i det praktiske Liv og selvstændigt løse de Opgaver, der stilles hver enkelt. Vi gamle Disciple, der i Dag mødes, har vidt forskelligt Syn paa Skolens Kald og Formaal og vurderer Udbyttet af vore Skoledage derefter. Men vi har utvivlsomt det fælles Vurderingspunkt, om Skoleaarene bidrog til at fæstne og modne vor Personlighed, om de hjalp os til at tage vor Livsgerning op hver paa sit Omraade, det være snævrere eller videre. Især bliver nok afgørende for os, om vi i vor Skoletid mødte en Personlighed, der direkte eller indirekte prægede vor Udvikling. Hvad gavner til syvende og sidst al den Viden der kan hentes i Skolebøger, om ikke det store Kundskabsstof, der maa tilegnes i hine unge Aar, bliver levendegjort gennem vore Lærere, om ikke de unge i de Timer, hvor de umærkeligt modnes til Mænd og Kvinder, stilles overfor Personligheder og Karakterer, der kan virke som Eksempler, tilskyndende og vækkende? Jeg priser dem lykkelige, der, naar de som voksne Mænd og Kvinder vender tilbage til deres Barndoms Skoleby, kan fæstne deres Taknemlighed for hvad Skoleaarene gav dem ved denne eller hin Personlighed, om hvilke deres Minder samler sig.

En Kreds af gamle Viborgdrengene har ved denne Lejlighed ønsket at udtrykke, at vore Følelser overfor Viborg Skole samler sig i en dybt taknemlig Erindring om en enkelt Mand.

De Aargange af Disciple, til hvilke jeg hører, som fra 1866 til 1892 gik i Viborg Skole, havde den Lykke at møde en af Danmarks betydeligste Skolemænd. Vi havde *Hans Henrik Lefolii* til Rektor. Kun faa af de Lærere, der nu virker ved Skolen, har kendt ham; af dens Elever har ingen set ham. Jeg vil derfor gerne have Lov til at fortælle Dem noget om ham, saa De kan forstaa, hvorfor Mindet om ham er os saa dyrebart.

I 1866 kom Lefolii 47 Aar gammel som Rektor til Viborg efter 23 Aars Lærergerning i København, Rønne og Odense. Han var da anset ikke blot som en dygtig Filolog og som en erfaren Lærer, men man vidste, at han var en af de Skolemænd, der med videst Syn og mest indtrængende Forstaaelse tog Ordet om de store pædagogiske Spørgsmaal, der stod paa Dagsordenen. Hans Ungdom faldt i Tredivernes og Fyrrernes Gennembrudstid; han hørte til de Mænd, der i hine grøderige Aar blev grebet af de Tanker, ved hvilke det danske Folk vandt frem til fuld politisk og national Selvhævdelse. En Gang i sin Alderdom sagde han, at han hele sit Liv igennem havde holdt fast ved de stærke Længsler, han havde faaet i sin Ungdom. Det er sandt, han var alle Dage baade en Arbejdets og en Idealernes Mand, al hans Virken bar Præg af, at han stræbte efter høje Maal. Hans Længsler rørte sig ikke blot overfor de store offentlige Anliggender (den demokratiske politiske Udvikling, Kampen for den danske Nationalitets Bevarelse i Slesvig, Tilslutningen til vore nordiske Frændefolk), men de gjaldt ogsaa det Omraade, hvor han fik sit daglige Arbejde, Skoleger-

ningen. I Samliv med de bedste, der i hin Tid virkede for den danske Skole, under Paavirkning baade af den klassiske Dannelse i Madvigs Kreds og af Grundtvigs kristelig, dansk og nordisk prægede Anskuelser om Barne- og Ungdomsopdragelse udformede Lefolii de Synspunkter, der bestemte hans Manddomsarbejde paa Skolens Omraade. Da det store Nederlag kom for hans Slægtsleds politiske Idealer i 1864, blev han en af dem, der ikke forsagede, men satte sin Kraft ind i Arbejdet for vort Folks Genrejsning. Med usvækket Kærlighed fulgte han Nationalitetskampen i Slesvig, den fortsatte Udvikling af nordisk Fællesskab og Demokratiseringen af vort offentlige Liv, men hans særlige Gerning blev at sikre et fortsat kraftigt Folkeliv ved en Omformning af den højere Skole efter moderne pædagogiske og demokratiske Idealer.

Med høje Tanker om sin Gerning kom han i 1866 som Rektor til Viborg, og i 26 Aar indtil 1892, da han bøjede af Alder men endnu i fuld aandelig Kraft opgav sin Rektorstilling, blev Viborg Skole formedelst hans Personlighed et Brændpunkt for den danske højere Skoles Udvikling. Viborg Skoles Aarsskrifter, hvor Lefolii udtalte sine Tanker og gjorde Rede for Skolens Arbejde, blev læst i alle pædagogisk interesserede Kredse i Danmark som ingen andre Skoleprogrammer; ofte havde de nyt at melde. I særlige Meddelelser til Forældrene, som han en Tid lang kaldte „Til Forstaaelse“, udtalte han sig her om en Række af de Spørgsmaal, der laa Skolemænd og Forældre paa Sinde. I Aarsskrifterne aftrykte han sine Indberetninger til Ministeriet, vægtige Indlæg, der altid blev paaagtede, selv hvor de gik imod de herskende Anskuelser.

Ved Skolemøder rundt omkring i Landet og først og fremmest ved de aarlige Møder paa Askov, Thes-

trup og Vallekilde, hvor Folkehøjskolens Mænd mødtes til Drøftelse af Ungdommens Oplæring og Udvikling, hørtes Lefoliis Røst. Der var vel Lærere og Rektorer i Danmark, der var lærdere end han, skønt ogsaa han i sit Arbejde med dansk Sprog, i sin Tilrettelægning af dansk Literatur for Skolen og i sine Gengivelser af klassiske Forfattere ydede Ting af stor Værdi, men der var næppe nogen Skolemand, der i de første Aartier efter 1864 betød mere for den lærde Skoles indre Udvikling end han, indtil i Firserne en ny Slægt af Skolemænd tog det pædagogiske Arbejde op. Det er blevet sagt om vor store Historiker Caspar Paludan-Müller, der var Rektor omtrent samtidig med Lefolii, at „han holdt sin Skole som et Krigsskib“ med mønsterværdig Orden og Fasthed. Det samme gjaldt Lefolii, og i en Tid, da det ofte gik langsomt og ret trægt med praktiske Forbedringer af den lærde Skoles Vilkaar, lykkedes det ham med sin Energi og indtrængende, overbevisende Argumentation at faa indført en Række Reforme, hvorved Viborg blev Foregangsskole blandt de danske Statsskoler. Faa Aar efter sin Tiltrædelse fik han indført en virkelig Realundervisning, der skaffede bedre Vilkaar for de Disciple, der ikke havde Anlæg eller Lyst til at blive Studenter. Hidtil havde de været en Art Skumpelskud i Latinskolens Klasser, nu fik de i Mellemlklasserne en selvstændig Plads med Muligheder for en frugtbar Forberedelse til praktisk Gerning. Lefolii skaffede Gymnastikundervisningen en udvidet og hædret Stilling iblandt Skolens Fag og var med til at faa den gamle militære Skolegymnastik ændret ved Hjælp af svensk Gymnastik; han fik indført Sport ved Skolen, Cricket og Roning. Gymnastiksalen, for hin Tid en Mønster- og Pragtbygning, fik han bygget og i sine sidste Dage indført Sløjd og indrettet Lokaler dertil. Ogsaa Un-

dervisning i Dans fik han ordnet; han fandt, at de mange tunge vestjyske Drenges, der kom til hans Skole, havde godt af at faa Fart i sig i Selskab med Byens unge Piger. Saaledes laa hans Drenges Ve og Vel ham paa Sinde, altid fulgte hansaarvaagne Øjne os. De af os, der siden har set Breve fra ham om os til vore Forældre, vil have erfaret, hvor godt han kendte os, hvor klogt og kærligt han saa og dømt.

I hine udviklingsrige Aar, da et sundt og maalbevidst dansk Folkeliv rejstes indenfor de ny, snævrere Statsgrænser, nævnedes Rektor Lefoliis Navn overalt hvor der var Sans for Ungdommens Opdragelse og Undervisning. Ikke blot jeg, men mange rundt om fra hele Landet, særlig fra Jylland, blev sendt til Viborg, fordi Lefolii sad som Rektor her. Hans Arbejde berørte snart sagt alle Sider af Skolens Gerning, dens Betydning for den enkelte og for Samfundet. Han arbejdede for det demokratiske Ideal, at den højere Skole ikke skulde staa isoleret fra Folkeskolen, ikke være en Overklasseskole, forbeholdt Børn af rige eller akademisk dannede Forældre, som derved fik en Art Forret til akademisk Dannelse og højere Embedsstillinger. Han vilde bort fra „den sorte Skole“, krævede en organisk Forbindelse i vort Skolevæsen, saa den højere Skole kunde blive et øverste Trin i Folkeskolen. Han ansaa Standsskifte for et Gode og vilde gøre det muligt for Bondesønnen, Husmandsønnen, Haandværker- og Arbejdersønnen, der sent var kommen til Bogen, i en ældre Alder at faa let Adgang til den højeste Almendannelse. Viborg Skole var i lang Tid den eneste Skole i Landet, hvor 20 Aar gamle Ynglinge eller endnu ældre sammen med os Drenges forberedte sig til Studentereksamen ved den Særundervisning, Lefolii havde faaet Ministeriet til at gaa ind paa. Han vilde, at Skolen ikke blot skulde

meddele Kundskaber, men virke opdragende; den lærde Skoles Undervisning skulde i saa høj Grad som mulig tage Hensyn til det individuelle hos Eleverne. Han lagde personlig stor Vægt paa den klassiske Dannelse, men han forstod, hvilke rige Livskilder der vældede op af Undervisning i Modersmaalet og nordisk Aandsliv; Matematikens og Naturvidenskabernes Betydning for Ungdommens Opdragelse skattede han højt i en Tid, da klassiskdannede Skolemænd ofte lod haant derom. Han virkede for den Tvedeling, der satte den matematisk-naturvidenskabelige Linje ved Siden af den sproglig-historiske; han kæmpede ihærdigt for de Tanker, der blev udformet, da den nysproglige Retning en Del Aar efter hans Afgang kom ind i Skolen og Latin og Græsk trængtes tilbage.

Lefolii var ikke, hvad man i Almindelighed forstaar ved en Børneven; Evnen til umiddelbart at vinde Børn savnede han, jeg har aldrig set ham med nogen af de smaa ved Haanden. Men dog havde han Forstaaelse af Børn og klart Blik for de Opgaver, Barnets første Undervisning stiller til Lærerne, og han skrev ypperlige Ting til Vejledning derom. Ganske særlig værdifuld var hans Kamp for at faa udskudt det Tidspunkt, da Barnet skal træffe Afgørelse om den Skoleretning, det vil følge. Han kæmpede imod de daglige Karakterer, og Viborg Skole var en af de første, hvor de afløstes af Vidnesbyrd; han forfulgte al mekanisk Lektietærpning og hævdede Ret for Lærerne til at lade Personligheden præge Undervisningen. Læser man nu to Menneskealdre efter Lefoliis Afhandlinger eller Taler, forbavses man over, i hvilken Grad Tanker, som han dengang var ene eller næsten ene om at udtale, siden har vundet Magt og er bleven ført ud i Livet, naturligvis i en af Udviklingen nødvendiggjort modificeret Form. Med Rette kunde han

i sin høje Alder prise sig lykkelig over, at saa meget af, hvad han havde kæmpet for, havde vundet Sejr.

Vi, der i Firserne hørte til Lefoliis Disciple, følte os stolte over den Plads, han indtog i det danske Skoleliv. Jeg husker endnu barnlige Debatter med Elever fra andre Statsskoler, naar vi gjorde os til af at Viborg Skole var førende indenfor Landets Skoler, og drilsk spurgte Kammeraterne andetsteds fra, om de kunde vise tilsvarende Fremskridt som de mange, vor Rektors utrættelige Iver tilvejebragte i Viborg med de smaa Midler, der dengang stod til Raadighed.

Men denne Side af Lefoliis Gerning, der saas uadtil, var dog ikke det, der fæstede Billedet af ham i vort Sind. Det var hans daglige Gerning iblandt os. Han var en streng Mand, i sine yngre Aar utvivlsomt en for streng Mand; vi begyndte ofte med at være bange for ham, og jeg taler af egen Erfaring, naar jeg siger, at ikke faa Drengene begyndte med at nære Uvilje mod ham. Den ofte næsten ubarmhjertige Strenghed, hvormed han i stort og smaat gennemførte Ordenen i sin Skole og i Timerne stillede Krav til Præcision, stødte mange af os. Jeg ved, at andre end jeg endnu kan vaagne op af en ubehagelig Drøm ved at tænke paa Hans Henrik Lefoliis Eksamination i danske Vers i tredje studerende Klasse. Vi kunde sidde som lammede, naar han forlangte, at vi midt i en Verslinje skulde tage Ordet fra den foregaaende Eksaminand, og, om vi greb fejl, blev slaaet ned paa Plads med et Blik og en knusende Haandbevægelse. Der kunde i hans Forhold som Rektor være en Barskhed, der alt for stærkt mindede om de gamle Skoler, hvis Metode iøvrigt laa saa fjernt fra hans Aand. Men dette Indtryk forsvandt i samme Øjeblik, som vi kom i nærmere Berøring med ham; hans Timer, særlig i de øverste Klasser, gav os et mægtigt Indtryk af hans

rige Personlighed. Da saa vi de strenge Øjne lyse af Varme og Mildhed og dyb Følelse bæve gennem den myndige, skarpe Røst.

Udgangspunktet for Lefoliis Arbejde med os var Undervisningen i Dansk og Latin, særlig dansk Stil og latinsk Version; han gav os i disse Fag noget ypperligt, men det var ikke alene Dansk og Latin, vi lærte af ham. I hans Timer aabnedes Dørene for alt menneskeligt. Han var en daarlig Eksamenslærer, forsaavidt man af en saadan kræver en nøjagtig og systematisk Gennemgang af det hele befalede Pensum; ak nej, vi kom sjældent til Ende med dette, og Nutidens Gymnasiaster, der er vant til at faa alt Eksamensstof finthakket, vilde gyse, om de fik de Rugbrødsskiver, hvori vi maatte bide, lagt paa Bordet for sig. Men det var sund Kost, og vore Tænder blev stærke; vi lærte at arbejde og at tænke selvstændigt. Lefolii var en Ungdomslærer og Ungdomsopdrager af Guds Naade, thi han forstod indenfor sit Fags tilfældige Rammer at give de unge, der sad om hans Katheder, Forstaaelse af de store Spørgsmaal, som en vaagen Ungdom maa kende og forstaa for at blive modnet. Han kunde indlede en Time med en omhyggelig og regelret Gennemgang af et eller andet Problem i dansk eller latinsk Grammatik eller Literaturhistorie, men snart slog han sig løs; een Tanke ledede til en anden, og ad Veje, hvis Forbindelse det bagefter kunde være svært at huske, gled vi over i Drøftelse af religiøse Problemer, af historisk-politiske Spørgsmaal, af Samfundsforhold og andet slikt. Hans Gennemgang af de danske Stile gav naturlig Anledning til Samtale, men ofte kunde et Udtryk i en latinsk Tekst, en Vending i et Svar paa et grammatisk Spørgsmaal bringe ham til at lukke sin Bog for den Time. Saa gik han ned imellem os, støttede sig til Kathederet eller til et Bord, skuede ud

over Brillerne, og saa gik Timen med Udredning af dette eller hint Problem, med Meddelelse af Livserfaring eller Læsefrugter, der bragte os Forstaaelse af Livet i Fortid eller Nutid, af Personligheder eller af Samfund. Der var Mangler i vor Uddannelse hos Lefolii. Jeg har moret mig ved overfor Kolleger ved Universitetet at fortælle, at jeg har haft den bedste Dansklærer, der har eksisteret i Danmark, til Lærer, men aldrig nogensinde har lært dansk Grammatik, ja, end ikke i Skolen har lært de danske grammatikalske Betegnelser. Vi fik aldrig i Timerne gennemgaaet en samlet dansk Litteraturhistorie; vi maatte selv gennemarbejde Lærebogen og drage Forbindelseslinjerne imellem de Skikkelser og Hovedværker, som Lefolii talte om, men vore Tanker blev sat i Bevægelse i Lefoliis Timer, og efter Timerne gik vor Vej til Skolens Bibliotek, i hvilket han var vor utrættelige Fører.

Lefolii aabnede vore Øjne og vakte vore Interesser, og denne Mand, der selv havde udprægede Meninger og en fast formet Livsanskuelse, vilde vække vor Kritik og lære os at tænke selvstændigt. Han var i ædleste Forstand liberal. Som Skoleleder var han en Despot, men ikke som Lærer. Han taalte vanskelig Indvendinger hvor det drejede sig om Skolens Orden og Reglement, men i Timerne ønskede han at lokke Modsigelserne frem. Sine egne Meninger fremstillede han med dyb Overbevisning og hele sin Personligheds Vægt, men aldrig med sin Autoritets Imperativ. Jeg mindes en Række Eksempler paa, at vi i de danske Stile kunde forfægte Anskuelser, f. Eks. om politiske eller religiøse Spørgsmaal, der paa det skarpeste stred mod Lefoliis Overbevisning; Stilene blev da Genstand for en alvorlig men venlig og helt udforstaaende Drøftelse. Jeg kender dem, der i Lefoliis lille Sofa i hans store Studereværelse fortsatte saadanne Drøf-

telser, som havde bragt Tvivl og Bekymring i deres Sind. Vi forlod ham med større Klarhed, med Tillid til hans erfaringsrige, forstaaende Personlighed. Vi tyede til ham uden Betænkning, naar vi havde Støtte behov.

Det Frisind, der prægede Lefoliis Behandling af hans Disciple, var i nøje Sammenhæng med hans Livsanskuelse. Han var, hvad man kalder en Grundtvigs Lærling, folkeligt og religiøst. Han lagde aldrig Skjul paa sin kristelig-religøse Overbevisning; han kunde lejlighedsvis aflægge et stærkt personligt Vidnesbyrd om, hvad den betød for ham, men det faldt ham aldrig ind direkte eller indirekte at øve Tvang paa sine Disciple. Hans egen Fasthed gjorde ham taalsom. Han var selv af Aand og vidste at Aanden maatte man ikke tvinge.

Selv for Elever, der følte sig stærkere personlig knyttet til et andet Fag eller til andre Lærere, blev Lefolii Midtpunktet i deres Skoleliv, og selv for dem, hvis Livsanskuelse og Livssyn siden kom til at forme sig anderledes end hans, er Erindringen om hans alvorlige stærke Personlighed og om hans vækkende Ord det faste Punkt i Mindet om Skoledagene. Siden i Livet er vor gamle Rektors Billede atter og atter steget frem for vore Øjne; vi har mindedes denne eller hin Time hos ham i den gamle Skole, vi ser ham staa iblandt os, hører ham tale til os for at klare dette eller hint, for at vække vore Tanker og vor Ansvarsfølelse overfor os selv og overfor vort Folk. Han har været med til at opbygge vor Personlighed, i mange Stunder synes vi, at vi endnu lever under hans Øjne.

Paa det Billede, vi nu lader træde frem, har en af vore Kammerater, en af Lefoliis Disciple, Christian Bang, med Kunstnerøje og med Kunstnerhaand, med

kærligt og pietetsfuldt Sind gengivet vor gamle Rektors Skikkelse, just i et af de Øjeblikke, hvor vi husker ham bedst. Han har malet ham, som han saa ofte stod, støttet til Kathederet, i Færd med efter at have læst et Stykke i en af de Bøger i slidte Bind, han altid førte med sig, eller som Svar paa et Spørgsmaal at tale til os med Alvor og Myndighed. Vi, hans gamle Disciple, gemmer til vore Dages Ende dette Billede af ham i vore Sind, men vi har ønsket, at ogsaa den Ungdom, der efter os ned gennem Tiderne gaar ind i Viborg Skole, skal have et saadant Billede af Hans Henrik Lefolii for Øje, selv om det visselig ikke kan sige dem alt det, det siger os.

Med Tak og i dyb Kærlighed til vor gamle Rektor beder jeg Viborg Skole fra Rektor Lefoliis Disciple modtage dette Billede, som nu er afsløret for os. Gid Skolen stedse ved sin Gerning maa vise hans Minde Ære.

Helligkilder i Viborg Amt.

Ved *August F. Schmidt.*

TIL DE AARLIGE, FOLKELIGE FESTDAGE hører Midsommerfesten ved St. Hans. Den er egentlig en gammel, hedensk Midsommerfest, ligesom Julen var en hedensk Midvinterfest. I kristelig Tid henførtes Sommerfesten til Johannes Døbers Fødselsdag, 6 Maaneder før Jesu Fødselsdag, og det er fra Døberen, vi har Navnet St. Hans Dag.

Mange Skikke knytter sig til denne Dag og Aften. St. Hansblussene viser den gamle Hellighed, Heksene red til Bloksbjerg, St. Hans Urt plukkedes, og af St. Hans Løgenes Vækst kunde tages Varsel for det kommende Aar. Ogsaa de hellige Kilder besøges denne Aften. Vandet tillagdes da helbredende Kraft og i gammel Tid strømmede store Skarer baade af syge og sunde til disse Kilder, de syge for at finde Helbredelse, de sunde for at more sig i den lune Sommernat. Denne Nat kunde de syge og svage taale at overnatte i Telte ved Kilden om det skulde være. Naar man vaskede det syge Sted i friskt Kildevand, troede man det blev raskt, hvad det vel ogsaa i de fleste Tilfælde blev. En Sygdom, der hyppigt blev helbredt ved Vaskning i en hellig Kilde, var Øjen-

sygdom. Naar et Barn med daarlige Øjne blev ført fra et mørkt og tilrøget Hus ud i den friske, milde Sommerluft og fik Materie og Snavs vasket bort fra Øjnene, var det intet Under, at Øjelaagene lidt efter lidt hævede sig og Barnet kunde se. Nu vilde vi betragte dette som noget meget naturligt. Eller naar et gammelt, gigtsvagt Menneske blev ført til Kilden og fik de svage Lemmer godt rensede og gnedne i det friske Vand, er det ogsaa naturligt, at Gamlingen for en Tid følte sig befriet for sin Plage. Der findes Beretninger om, hvorledes Mennesker, der kom til Kilden humpende ved Stokke og Krykker, kastede disse, naar de efter den forfriskende Renselse følte sig raske. Men mange af hine Mennesker har sikkert maattet savne disse Hjælpemidler, naar Gigtsmerterne indfandt sig igen. En Kilde paa Laaland hedder af den Grund *Krykke Kilde*.

Fra hele Danmark kendes ikke mindre end ca. 300 Kilder, der har været besøgt som hellige. Til de enkelte Kilder knytter der sig tit forskellige Skikke saavel som forskellige Besøgstider. I visse Egne af Jylland besøges Kilderne baade ved Foraarsfesten, Valborg Aften, og ved Midsommerfesten, St. Hans Aften. Kilder, der var indviede til Vor Frue, besøgtes tit kun Vor Fruedag den 8. September, ligesom Kilder, der var indviede til en Helgen, besøgtes paa vedkommende Helgensdag. Dette var dog kun Regelen, naar Dagen var om Sommeren. En enkelt Undtagelse herfra findes der dog, idet *Mariekilde* i Farstrup Sogn, Slet Herred i Himmerland, besøgtes den 25. Marts om Natten. Besøgene til denne Kilde har ogsaa tabt sig ret tidligt, vel nok paa Grund af den kolde Aarstid.

De enkelte Kilder kunde have mer eller mindre forskelligt Udseende. Om en Del Kilder haves Be-

retning om, at de vælder ud af en Bakkeside og baner sig Vej frem gennem Græs og Lyng. Andre Kilder er smaa Damme, hvori Kildegæsterne kunde bade. Hvor en Kilde var særlig søgt eller laa tæt ved en Kirke, Kapel eller anden Bebyggelse, blev den som Regel stensat, undertiden blev endog bygget et Kildehus med Tag over, hvori en Mand paa Besøgsaftnerne stod og trak Vandet op og solgte det for en vis Pris. Indtægten gik for Størstedelen til Sognets fattige. Ved et Utal af Helligkilder var opstillet Fattigblokke. Præsterne havde gennemgaaende intet imod Kildebesøget, da dette gerne gav lidt Indtægt til Fattigkassen eller Kirkens Vedligeholdelse. Til de store Besøgsaftener blev Kilderne pyntede med Blomster og andet grønt.

Til adskillige Helligkilder knytter sig Sagn om deres Fremstaaen og hvorfor de er blevne hellige. I Thy findes en *St. Thøgers Kilde*, der fremsprang paa det Sted, hvor den hellige Guds Mand havde sovet. Derfor blev Kilden hellig. Eller en Kilde sprang frem, hvor en uskyldig blev dræbt. Saadanne Kilder er *St. Regitses Kilde* i Frørup, Sydfyn, samt Kilden i Haraldsted, hvor *Knud Lavard* blev dræbt.

Naar man havde vasket sig i Kilden eller drukket af Vandet, maaske ogsaa taget en Flaske „Helligvand“ med til en syg derhjemme, ofredes til den. Først og fremmest „ofredes“ de Krykker, Stokke og Forbindinger, man nu ikke mere havde Brug for, men der skulde ofres mere: Mønter, Naale, Knapper og lignende, som blev kastet ned i selve Kilden; thi Fattigblokken er en forholdsvis moderne Variant af Offer-skikken; kendes dog allerede fra 16. Aarhundrede. Ved *Helligdomskilden* i Rø Sogn paa Bornholm ofredes Haar af Mennesker og Kvæg samt Klude med adskillige Farver, meddeler Præsten 1624 til Ole Worm.

I disse Offergaver, som vi har Beretninger om lige til Slutningen af 19. Aarhundrede, findes udtrykt den primitive Tankegang: Noget for noget, altsaa en Gave til den hjælpende Magt eller Aand, som fandtes i Kilden. Nærmere Forestillinger om en personlig Aand, der bor i Kilden og som har tilført denne magisk Kraft, kendes ikke fra germansk Omraade. Efter andres Mening er Kildedyrkelsen og Kildevaskningen blot Levning af en ceremoniel, symbolsk Renselse ved den hedenske Midsommerfest.

Der findes ogsaa Beretninger om, at den syge undertiden efter Vaskningen skulde gaa nøgen tre Gange (baglæns) med Solen omkring Kilden. Fra to danske Kilder (Seest ved Kolding og Knebel paa Mols) haves Beretninger om en Kildekur, hvor visse Ceremonier skulde gentages med visse Mellemrum i geometrisk Progression saalænge Sygdommen varede. Eller man kunde ogsaa efter Vaskningen trille sig i Duggen, thi Duggen havde den Nat lige saa megen Kraft som Kildevandet. Man tog ogsaa og trillede Lagener i Duggen paa Kirkegaarden, og bagefter pressede man de faa Dugdraaber ud af Lagenet i en Flaske, som det havde indsuget, for at gemme Dugdraaberne som Lægemedel hele Aaret rundt.

Ved Helligkilderne samledes Egnens Folk i store Skarer. Var det ved en berømt Kilde som *Helene Kilde* i Nordsjælland eller Kilden paa *Skjorping Kirkegaard* i Himmerland eller Viborg Amts berømteste Helligkilde *Vor Frue Kilde i Karup*, kom syge og svage til flere Mile borte fra. Naar der samledes saa mange ved Kilden hver St. Hans Nat, var det naturligt, at Gøglere og Handelsmænd indfandt sig for at falbyde deres Varer. Paa denne Maade blev det en fast Regel, at der blev handlet ved Kilden og Kildemarkedet fremstaar. Et Marked i al Almindelighed

fremstod forhen ved kirkelige Fester. Ved Kilden, hvor Folk ogsaa var samlede i Skarevis, blev Markedet et fast Led i Kildebesøget. En Vare, der særlig blev forhandlet ved danske Helligkilder, var Potter eller Krukker. Dette kom af den Overtro, at Vandet kun maatte øses op i en ubrugt Potte, der straks efter Brugen skulde slaas itu. Man troede, at den, der benyttede en brugt Potte, vilde faa den Sygdom paaført sig, som den første Bruger havde.

Kildemarkederne frembød et broget Skue i den lyse Sommernat. Der udfoldede sig et lystigt Folkeliv med Markedsgøgl, Musik og Dans. Beretninger om Slagsmaal, Mord, Tyveri og andre Uroligheder forefindes. Særlig karakteristiske Oplysninger i saa Henseende knytter sig til det berømte *Lerup Kildemarked* i Øster Hanherred. 1585 klagede Præsten dersteds over Tyverier af Markedsgæsterne. Slagtere nedbrød Kirkegaardsdiget for at lave Hytter af Stenene, Folk opbrød Vaabenhusets Dør, drev Faar og Kvæg ind paa Kirkegaarden og i Vaabenhuset, ligesom de ogsaa plyndrede Præstegaarden for Tørv og Lyng, Korn, Faar m. m. Markedet blev saa flyttet til Nabo-sognet. Den direkte Fortsættelse af dette Kildemarked findes i det berømte, vendsysselske *Hjallerup Marked*. Sydjyllands betydeligste Marked nu til Dags: *Vorbasse Marked*, var oprindeligt et Kildemarked. 1653 paabyder et Kongebrev, at det skal forlægges til Kolding paa Grund af stedfundne Uroligheder. Markedet blev dog ikke flyttet, men Kongebrevet fortæller os baade direkte og indirekte om, hvad der bedrevedes ved Kildemarkedet af Handel, Gøgl, Slagsmaal osv.

For de raske betød en Kilderejse meget. De kom iblandt mange Mennesker, saa mange usædvanlige Ting, der kunde give Stof til Samtaler længe efter. For de syge

var det Liv og Helbred om at gøre at besøge den hellige Kilde, hvad enten det var et Par Forældre, som maatte rejse flere Mile med deres syge Barn til Kilden, eller det var et gammelt Menneske, der blot ventede paa at opleve Kildeturen i Aar igen, for saa vidste han, det vilde vare et Stykke Tid endnu, inden Døden kom og befriede ham fra Lidelserne. De mangeartede Oplevelser, som baade syge og sunde var udsatte for paa en Kilderejse, blev sikkert indgaaende drøftede Vinteren igennem i de lave Bondehytter, hvor Trækken fik Gigten til at indfinde sig paany, og Røgen fyldte Øjnene med Urenhed, saa der blev god Grund til at tage en Kildetur til Mid-sommer igen. Og saadan blev Kilderejserne ved gennem de mange Slægtled. Først den allernyeste Tid med den hyppigere Brug af Læger saavel som de bedre hygiejniske Forhold har kunnet standse Rejserne til de hellige Kilder. Den Rejse, som Københavnerne i Tusindvis hvert Aar foretager ud til Dyrehavsbakken, er en sidste Rest af de rigtige Helligkilderejser og -markeder. Dog har *Kirsten Piils Kilde* ikke nogensinde — saavidt vides — været en hellig Kilde. Københavns gamle hellige Kilder var *Vartov Kilde* ved Strandvejen og *Vangede Kilde* ved Vangede i Gentofte Sogn. Da Uroligheder og Slagsmaal florerede ved disse Kilder, forbød Kristian 6. Valfarterne dertil, hvorefter disse flyttede til *Kirsten Piils Kilde*, som blev istandsat 1745, og fortsattes i langt større Stil ved dette Kildevæld og paa Bakken end ved nogen anden dansk Kilde.

Efter denne almindelige Indledning om hellige Kilder skal i det følgende gives en Redegørelse for de hellige Kilder i Viborg Amt med Undtagelse af

Salling og Fjends Herreds Helligkilder, der er beskrevne af afdøde Thomas B. Bang i *Skivebogen* 1917, 103 ff. Kildernes Rækkefølge er topografisk, det vil sige, den samme Rækkefølge som Sognene har i *Traps Danmark* (3. Udg.). Samme Orden bruges ogsaa i *Dansk Folkemindesamling*.

St. Sorens Kilde (Rinds Herred, Testrup Sogn) fandtes i en Dal Sydvest for Testrup Kirke. Den var en meget besøgt Helligkilde, og den bidrog ikke lidet til Testrup Hospitals Fremvækst. Ved Testrup holdtes endvidere aarlige Markeder, saaledes *Dal Marked*, der holdtes i Markedsdalen Syd for Kirken¹). 1556 henlagdes Markederne til Hannedal, 1561 og paany 1574 til Hobro. Efter Reformationen tilfaldt Gaarden i Testrup Kronen, men vedblev endnu en Tid at være Hospital.

Flytningen af Markedet til Hobro blev betragtet med megen Uvilje af Befolkningen, en Uvilje, der har holdt sig til den nyeste Tid. I Egnen mindedes (1893) Markedstiden som en god Tid. J. V. Nissen-Ramten²) meddeler, at Herredsfogdens Skrivelse om at faa Markedet flyttet til Hannedal beroede paa hans Uvilje mod, at Markedet holdtes i Testrup. Han havde nemlig Fordel af at faa det flyttet til den øde Gaard, Hannedal, ved Hobro. Herredsfogdens Beretninger om Mord, Tyveri osv. ved Dal Marked er usande, meddeler Nissen-Ramten videre. Testrup skriver i Jyske Samlinger, at det var til stor Skade for Egnen, Markedet blev flyttet. Selve Markedspladsen ved Testrup Kirke er ideelt valgt. Sagnet fortæller, at Teltene stod i to Rækker i Dalen med Gavlene ud mod Dalens Midte, og man har pløjet Kul op ved Skræntens Fod, hvilket vidner om et gammelt Ildsted. Et Stykke oppe i Dalen fandtes en Grav med en Stenhob, der var opstaaet ved, at man kastede Sten paa

et uskyldigt dræbt Menneskes Grav. I Gravens Nærhed ses Spor af Kilden, der har holdt Vand indtil Nutiden. Sagnet siger, at Folk samledes ved denne Kilde, og dette skulde have givet Anledning til Markedet. Begyndelsen paa Kildesøgningen og Markedet maa sikkert sættes langt tilbage i Tiden³).

Hellig Kilde (Rinds Herred, Skals Sogn) fandtes i en Dal ved Ejstrup. Kilden var heibredende mod Kirtler, Øjensyge og Saar i Ansigtet, og virkede bedst St. Hans Nat Kl. 12. 1893 var Kilden endnu almindelig kendt, men stod tidligere i større Ry⁴).

St. Kjelds Kilde fandtes i Viborg Domkirke i det nordøstlige Hjørne af St. Kjelds Kapel tæt op til Døren. Nissen-Ramten meddeler, at Fugtighed skal kunne spores i Muren og Gulvet.

St. Kjeld skal være født paa en Gaard i Venning, Aalum Sogn. Han blev kanoniseret 1189 og var Viborg Stifts Værner, Bispen og Kapitlets Patron. I Viborg var der et Gilde, som bar hans Navn, og et Marked var knyttet til hans Fest. Navnene Kjeld og Kjeldsen var og er almindelige i Viborgeggen. St. Kjelds Skrin var meget anset i det nordlige Jylland. Ved dette skete der mange Jærtegn, og rige Gaver blev ofret af de besøgende ved den. Ursin⁵) henlyder kun til Kilden, der kunde spores som en Fugtighed i Kapellet, og han omtaler den ikke som særlig berømt, ej heller mener han, St. Kjeld har været saa berømt som senere Forskere antager⁶).

St. Mikkels Kilde fandtes udenfor St. Mikkels Port sydøstlig i Viborg i Siden af en Hulvej. Da Jernbanen blev anlagt, planeredes Jorden, og Kilden kom til at løbe ud i Bunden af den vestlige Grøft ved Jernbanen. Fra ældgammel Tid skal denne Kilde have nydt stor Anseelse, især kort før Reformationen. Den er blevet benyttet indtil vore Dage. Det for-

tælles, at Lægerne raadede blegstottige Kvinder og Mennesker med svækket Fordøjelse til at drikke af denne Kildes jernholdige Vand, og mange skal være blevne helbredte⁷⁾.

(St.) *Leonis eller Lones Kilde* fandtes indtil Midten af forrige Aarhundrede ved en Port i Leonisstræde. Nu er den dækket paa Grund af Gadens Brolægning. Den var oprindelig en Helligkilde med jernholdigt Vand, omtrent som St. Mikkels Kilde. Sagnet meddeler, at Munkene til visse bestemte Tider læste over den, og Gæsterne strømmede da til. Tilsidst blev Helligkilden en almindelig Gadebrønd⁸⁾.

Thekilden, en *Sundhedskilde*, fandtes paa Kilde-toften ved Borgvold. Vandet brugtes til Thelavning, og derefter Navnet⁹⁾.

Maries Sundhedsbrønd fandtes i Graabrødre-klostrets Have. Den skal have været en Sundhedsbrønd, og helliget Jomfru Marie¹⁰⁾.

Kachkilde, *∴ Kogekilde* (?) omtales i Kjelds Levnedbeskrivelse som liggende Vest for Viborg. Da St. Kjeld drak af dens Vand, forvandlede det til Vin. Ursin mener, at det er denne Kilde, hvorfra man i hans Tid (omkring 1849) hentede Vand til Madlavning¹¹⁾.

En *hellig Kilde* fandtes i Hestedalen paa Viborg Bymark omtrent 7 Kilometer Vest for Viborg ved Banen i Skellet mellem Ager og Granplantning. Denne Kilde besøgte mest af alle Viborgs Kilder. St. Hans Aften valfartede næsten alle Viborgs Indbyggere til den, meddeler Nissen-Ramten. Ungdommen dansede og morede sig. De gamle vilde kun drikke af Vandet, naar det var blandet med Rom, Citron og Sukker! Besøg af mere alvorlig Art skete i al Hemmelighed hen paa Natten. I de sidste 90 Aar er der ikke gjort Fund ved denne Kilde¹²⁾.

Til Evald Tang Kristensen meddeles om en *hellig Kilde* ved *Jegstrup* (Ravnstrup Sogn). En syg blev vasket i den og kom sig. Meddeleren havde en Potte med til Kilden, hvorved der fandtes mange Potter og „der var lige en, der løb derfra, da vi kom. Det var Voldborg Aften“¹³).

Efter Generalstabens Kort at dømme, maa Nissen-Ramtens Kilde i Hestedalen være identisk med E. T. Kristensens ved Jegstrup.

En *hellig Kilde* fandtes en god Fjerdingvej Nordøst for *Verning* (Sønderlyng Herred). Den holdt altid Vand, omend den laa paa en høj Bakke. Sagnet fortæller, at Kilden opstod paa Grund af, at en ung Pige blev overfaldet og myrdet af nogle Røvere, der boede i Hvidding Krat. Hvor Udaaden skete, fremvældede den hellige Kilde. Den besøgte Valborg og St. Hans Aftener. 1743 meddeler Præsten, at den „saakaldte hellige Kilde“ søgtes af „arme og i en eller anden Maade ilde farne fattige Mennesker“. Men om Besøgene har været til Hjælp, ved Præsten ikke¹⁴).

St. St. Blicher meddeler i en Indberetning til Nationalmusæet, at han har „set Potteskaar, Træskeer m. m. som Offer til Undinen for Helbredelse St. Hans Nat“. Endnu i 1890'erne har Ejeren kunnet opsamle Skillinger ved Kildens Rand. Men saadanne Skillinger skulde man spytte paa, før man tog dem op, og saa er det bedst at give dem til en fattig. Ejeren havde ogsaa af og til opsamlet et hvidt Lommetørklæde. Det spyttede man ogsaa paa før Berøringen, bar det derefter bort paa en Pind for at koge det i stærkt Lud. Derefter kunde Lommetørklædet godt bruges. En Skilling, der havde været indbundet i et Hjørne, løstes først ud efter Vaskningen. Ejeren rensede Kilden og tog Pengene, han fandt i og ved den. Men i 1890'erne fandtes sjældent Penge eller Klude. Det

kunde ogsaa bringe Ulykke at tage Skillingerne og Skeerne, som laa ved den. Man kunde paadrage sig Ejermændens Sygdom.

En *hellig Kilde* fandtes i *Venning Bakker* (*Aalum Sogn, Sønderlyng Herred*) Sydøst for Byen. Den var saa berømt, at Folk langvejs fra har søgt efter den. Folk kom St. Hans Aften med deres Børn, og man kunde høre dem græde, naar de blev vaskede¹⁶).

En *hellig Kilde* (*Sønderlyng Herred, Taanum Sogn*) fandtes paa Nordsidefaldet af Helligkildebakken Øst for den østligste Gaard i Taanum By. Befolkningen turde ikke drikke af Kildens Vand, og Dyrene afholdt man ogsaa fra denne Kilde. Nissen-Ramten var maaske den eneste, der i mange Aar smagte af Vandet, og han bekom sig godt af det. Vandet brugtes kun til Vaskning Valborg Aften og i lille Udstrækning St. Hans Aften mod Udslet, Fnat, Kirtler og engelsk Syge. Ved en Rydning fandtes 8, 4 og 3 Skillinger i Kilden, der blev bortgivet til Tiggere eller lagdes i Fattigblokken. Afskyen for disse Skillinger havde sin Grund i Overtro¹⁷).

Karlsbrønd (*Middelsom Herred, Vindum Sogn*) besøgte af syge Mennesker, der ofrede Skillinger eller et Stykke af en gammel Ske i den. Men Karlsbrønds Lægekraft har for en Del tabt sig, da „Helgenen“ ingen Gaver faar tiere, og han er derfor ked af at holde sin Haand over Vandets underfulde Kraft, meddeles i en Optegnelse.

Busnabbrønden fandtes paa Faarup Mark (samme Sogn) og har endnu ikke tabt sin Kraft, meddeles til E. Tang Kristensen¹⁸) — fordi der i Dalen ved Brønden gaar en Kælling om Natten med et Sold over sit Hovede. „Hun har naturligvis Opsigt med Kilden, at ingen skal vanhellige den“. Omtrent 225 Meter Vest for *Brandstrup Kirke* paa Enggaardens Mark

(samme Sogn) noget oppe paa en Bakke fandtes en *stensat Kilde*, hvis Vand forhen brugtes til Øjenbad, — ligeledes anvendtes det ogsaa til syge og døende.

Faldborg Helligkilde findes nu ikke mere, men laa sydligt op til Faldborg Kirkeruin, tæt op til Jernbanens Nordside. Om Kirken og Kilden har staaet i Forbindelse med hinanden, har man ingen Meddelelser om, ejheller om Besøgstid.

I Saml. t. J. Hist. og Top. 1872 -73, 39, meddeles, at der i Faldborg Sogn (nu Vindum Sogn) har været to hellige Kilder, men Materialet, som her er fremlagt, tyder snarere paa fire Kilder, hvis man kan stole paa de forskellige Beretninger. For en Sikkerheds Skyld har jeg fremstillet Oplysningerne i deres fulde Indhold for om muligt at undgaa Fejltagelser.

En *hellig Kilde* fandtes ved Himmelstrup Markskel, *Le Sogn* (*Middelsom Herred*). Den søgtes endnu 1893 i al Hemmelighed St. Hans Nat, men ogsaa til andre Tider, endog ind til Jagttiden. De besøgende efterlod Pjalter og Klude. Vandet var jernholdigt¹⁹).

En *hellig Kilde* (*Middelsom Herred, Hjorthede Sogn*) fandtes lidt nordligt for Hjorthede Bys østligste Gaard paa en Bakkeskraaning. 1898 var den omdannet til en Brønd. Nissen-Ramtens 78-aarige Meddeler fortalte, at der i hans Barndom fandtes Skaar, Potter og Træskeer (til at søbe Vandet af). Skillinger maatte ikke tages, da det var almindelig Tro, at Sygdommen hængte ved Ofrene. Omkring 1830—35 var der mange af Byens Folk, som ikke længere troede paa Kildens Kraft, og af den Grund udviklede der sig et kraftigt Ordskifte mellem Byens ældre Mænd og Kvinder. Man hentede Vand fra Kilden paa enhver Tid i Sommerhalvaaret til omkring Mikkelsdag²⁰).

Paa *Tindbæk Østermark* (*Skjern Sogn, Middelsom Herred*) fandtes en *hellig Kilde*. Hyrdedrengene

og Pigerne blev altid raadede til at drikke af den, trods andre Væld paa Marken. Kilden var tidligere kendt og søgt, men man ved intet om Helbredelse for Sygdomme ved den. Nu er den helt glemt og er omdannet til en stensat Brønd²¹).

Et Helligvæld (Helstrup Sogn, Middelsom Herred) fandtes tæt Øst for Vejen, der gaar fra Helstrup mod Syd mellem Bakkerne og Kæret. Vældet danner straks en Bæk, *Helligbækken*. Kilden fandtes i en mergelgravagtig Fordybning, og dens Væld var i bestandig kogende Bevægelse. Vandet var jernholdigt. Den besøgte endnu i 1890'erne for Børn med engelsk Syge og Kirtler St. Hans Aften. Vandet i Helligbækken tilskreves særegne Kræfter. Det var godt til Vask og Bleg, til Ærtekogning og til at skylle Mælkefade og Kærner i, naar man ikke kunde faa Smør²²).

En *hellig Kilde* fandtes ved Torup Bys Udflyttergaard (*Langaa-Torup Sogn, Middelsom Herred*) paa Sydsiden af en høj, sandet Bakke ved de flade Agre, som gaar ned til Ulstrup-Langaa Landevejen. Kilden er tilgroet paa en lille Rende nær, hvorfra Vandet løber ud i et langagtigt Hul, hvor Ejerens Kreaturer vandes om Sommeren. Kreaturerne er altid raske, hvilket Ejeren tillægger Kildens Virkning. Vandet brugtes ogsaa til Husholdning af Ejer og Naboer.

Kilden besøgte St. Hans Aften. Omkring 1845 var der særlig Gæster den Aften, flest langt borte fra. De ofrede nyslaaede Penge, samt en ny Potte. Gamle Forbindinger og Børnelinned efterlodes. Den daværende Ejer samlede Pengene sammen og tog Potterne i Brug; thi de var kun brugte som Drikkekar. Pjalterne toges med en Ildtang og gravedes ned i Nærheden. Blev man nødt til at røre ved dem med Fingrene, spyttede man paa dem, saa kunde Smitten ikke hænge ved²³).

Helligkilledammen (samme Sogn) fandtes i en Lavning tæt vest for en Udflyttergaard paa Langaa Mark Nord for Ulstrup-Randers Vejen. Nu er der sat en Pumpe i den. Forhen besøgte denne Kilde eller Dam som en hellig Kilde, men ophørte tidligt som saadan.

Sagnet siger, at under Badningen vendte man Ansigtet mod Øst som i Kirken, og Mændene gik ud i Helligkilledammen fra *Syd*, Kvinderne fra *Nord*. Dette Sagntræk er utvivlsomt af nyere Oprindelse. Helligvældet i Helstrup fortrængte Helligkilledammen²⁴).

En *hellig Kilde* (*Middelsom Herred, Vinge Sogn*) var forhen en Brønd med jernholdigt Vand under Herregaarden Ulstrup. Den besøgte St. Hans Aften og blev vist brugt til Børn med engelsk Syge. De gnedes i alle Ledemod, saa de „bleve rækkede og strækkede“. Vand hentedes derfra i Flasker og Dunke. Da Kilden ligger afsides, er den vist gaaet tidlig af Brug som Sundhedskilde og Helligkilde²⁵).

St. Margrethes Kilde (*Lysgaard Herred, Almind Sogn*) fandtes i den nordre Side af den lille Voldstrækning, som ses Vest for Kapelruinen i Kapeldalen. 1623 meddeler Præsten, at Kilden har været forvaret og omkranset med graa Kampesten, som da var forfaldne. Gamle Folk sagde *da*, at der i gamle Dage skulde være sket Mirakler med blinde og lamme Folk ved denne Kilde²⁶). Der findes flere Væld ved Kapelruinen, hvoriblandt Helligkilden ikke er den største, men den vigtigste. Kilden maa være Skyld i, at Kapellet er blevet bygget, hvilket C. A. Thyregod antager er ret sent anlagt, og nu fuldstændig nedbrudt²⁷).

Kilden besøgte Valborg og St. Hans Aftener. Maaske var den særlig Valfartssted for de forbirejsende. I første Fjerdedel af det 19. Aarhundrede var

der god Søgning ved den, senere besøgte den meget lidt, selv om Vandet stod i stor Anseelse i Omegnen, og man hentede Drikkevand derfra til omkring 1870. Det fortælles, at medens Kapellet stod, ofrede Kildegæsterne i en Blok, som var opstillet, og Indtægterne tilfaldt Præsten. — For mange Aar siden, da en Mand skulde hente Vand ved Kilden og var kommet over en Dalsænkning, blev han fulgt af to hvide Jomfruer ned til Kapelruinen, hvor de forsvandt. Da han kom tilbage til Kapelruinen, efter at have hentet Vandet i Kilden, viste de sig igen og fulgte ham til Udgangen af Dalen. Samme Syn har vist sig for en anden Mand, der gik i samme Ærinde, og det har ogsaa gentaget sig for en Pige²⁸).

Vissenkilde fandtes tæt udenfor *Grønbæk (Lysgaard Herred)* Øst for Alling Kloster. I Hofmans Foundationer (Midten af 18. Aarh.) meddeles²⁹), at paa Højen var to Kilder og et Kapel. Kilderne besøgte af syge. Danske Atlas meddeler (IV, 480), at overfor Kilden findes en Høj, „kaldet Vissenkilde-Høj“. Adskillige var blevne helbredte ved at bruge af denne Kildes Vand³⁰).

En *hellig Kilde* fandtes paa Kjeldgaards Mark i *Levring Sogn (Lysgaard Herred)* mellem Sjørsløv og Levring. Gaarden har sikkert Navn efter Kilden, som besøgte Valborg og St. Hans Aftener, og var særlig god mod engelsk Syge. Børnene vaskedes Led for Led, gnedes dernæst tørre, saa de blev røde og varme. Det skulde hjælpe. Man skulde efterlade sig noget: Klude, Baand, en Træske, et Skaar, Skillinger, ellers var Rejsen forgæves. Offergaverne blev liggende, da det blev forbudt Børnene at tage noget af det ofrede. Troen paa Kildens Kraft var ophørt omkring 1890³¹).

Vor Frue Kilde (Lysgaard Herred, Karup Sogn) findes nogle Hundrede Alen Sydøst for Karup Kirke,

tæt Nord for Karup Aa. Denne Kildes rette Plads var man i Tvivl om i mange Aar, indtil en gammel, blind Kone (omkring 1905) blev adspurgt om den. Hun kunde huske, hvor Helligkildens Plads var efter det, hun havde hørt i sin Barndom. Hun gav nøje Forklaring paa Stedet, som Lærer J. P. Wammen undersøgte i Sommeren 1906. Her stødte han paa Rudera af et meget lille Kapel, som havde været opført af store, røde Mursten og tækket med Munke-tagsten. Ved Kapellets Østgavl fandtes selve Kildevældet omsat med store Kampesten og indeni fyldt med hvidt Kildesand. Vandet havde først rislet i et under Jorden skjult Stendræn, men kom frem under en stor Sten, hvorpaa dets Løb havde været fortsat i en stensat Vandledning. Mellem Vandledningen og Kapellet fandtes en almindelig „pekke“ Bro. Nationalmusæet underrettedes af Lærer Wammen om Fundet, og Gravningen lededes af Arkitekt C. M. Smidt, der lagde de væsentlige Dele blot. Efter fornøden Instruks fortsattes Gravningen under Lærer Wammens Ledelse, og senere paa Aaret var C. M. Smidt atter paa Stedet for at slutte Undersøgelsen, foretage Opmaalinger samt tage de fornødne Fotografier.

Kilden har været umiddelbart op til Alteret i det lille Kapel, som ogsaa blev udgravet. Derfra er Vandet blevet ledet gennem Stendrænet hen til Brønden lidt længere borte fra Kapellet. For at beskytte Kildens hellige Vand, saa ingen skulde nyde Gavn heraf, uden at have ofret fromme Gaver, var Brønden omgivet af Mure og dækket af et Tag, ligesom Kapellet af Munketegle. Stedet er nu fredlyst.

Den førnævnte gamle Kone fortalte, at hendes Forældre tit talte om Helligkilden. Syge Folk og Børn blev bragte til den og blev vaskede deri, eller fik af dens Vand at drikke. Skaalene, som blev

brugte, sloges itu, de maatte ikke før have været brugt og maatte ejheller siden bruges. Kilden groede efter, da Folk hittede paa at komme med syge Dyr til den.

Om Kildens Oprindelse meddeles den kendte Sagntype til Ole Worm 1623 og ligesaa i Danske Atlas: En blind Mand drømte, at hvis han lod sig lede til Karup og der under Paakaldelse af Jomfru Marie toede sine Øjne i et Kildevæld, som udsprang under en Sivbusk, skulde han faa sit Syn igen. Manden adlød Drømmen, og den gik i Opfyldelse. Miraklet rygtedes snart, og nu begyndte Valfarten til Kilden af „skrøbelige, blinde og syge Mennesker“. Først omgaves Kilden med et „Træværk“, og dernæst byggedes et Kapel tæt ved, hvori Pilgrimmene kunde forrette deres Andagt. Kapellet blev snart for lille, da Folk strømmede til i Skarevis. For Pengene, der indkom, byggede man da en stor Kirke „Vor Frue til Ære“. Siden blev der tillige i Forbindelse med Kirken bygget et Hospital, hvor Pilgrimmene kunde finde Hvile og Vederkvægelse.

I Valfartskirken stod Vor Frues „undergående“ Billede, som drog mange Mennesker til Stedet. Dette Billede kunde „fælde Taarer“, hvilket blev betragtet som et stort Under. „Underet“ blev opdaget! Karups Forstander, Hr. Mourids Poulsen, havde nemlig udhulet Madonnastatuens Hovede og fyldt det med Vand, der stadigt piblede som Taarer ud af Øjnene paa det. Afsløringen af „Underbilledet“ huskedes langt ned i Tiden, og fra da af skal Karups Aftagen i Berømmelse have begyndt. Om denne Beretning er virkelig, kan dog ikke bestemt afgøres, men siden Mourids Poulsens Dage er det bestandigt gaet nedad Bakke med Karup. Mourids Poulsen var Forstander i Karup 1525, meddeler Indskriften paa Kirkeblokken.

Han har sikkert ogsaa indtaget denne Stilling i Reformationstiden, og paa denne Tid blev det forbudt at besøge Helgenbilleder og i det hele taget at have nogen Forbindelse med Katholicismen, og dette har — selvfølgelig — været den egentlige Aarsag til Karups Storheds Tilbagegang. I det bekendte Digt fra Reformationstiden: *En Samtale mellem Peder Smed og Atzer Bonde* findes Fortællingen om Afsløringen af det grædende Helgenbillede. Dette satiriske Digt er godt lokaliseret, ogsaa i Tone, men er ellers ikke originalt dansk, det er en Bearbejdelse fra tysk, hvor der i denne Tid ogsaa fremstod en Del Stridskræfter for den rene Lære.

Efter Reformationen gik det som sagt stærkt tilbage for Karup og dens Kirke med Hospitalet. Man har Grund til at tro, at Helligkilden er den af det gamle Valfartssted, som har bevaret sit gamle Ry længst — i Lighed med Størstedelen af Danmarks øvrige Helligkilder. Den gamle, blinde Kones Forældre kunde jo fortælle om den. En saadan lille Kilde har et forandret Kirke styre ikke kunnet faa Bugt med, eller ogsaa har man ikke tillagt den nogen Opmærksomhed. De smaa Helligdomme har overalt bevaret sig længst.

Kilden besøgte Valborg Aften, og man kan forstaa, at baade den, Kirken og Hospitalet har været søgt af mange hin Aften, selv om Tilstrømningen af Folk er foregaaet hele Aaret rundt. Valborg Dag holdtes der — til længe efter Reformationen — et berømt Kildemarked ved Karup. Paa Egnen er det Skik at brænde Blus Valborg Aften, og denne Skik staar sikkert i Forbindelse med Markedet, ja, er maaske — sammen med Kilden — den oprindelige Aarsag til dette. Valborg Aften samlede de syge Mennesker om det varmende Baal, der ogsaa var en god Skærmer

mod de lyssky Uvætter Natten igennem, og har saa fundet Pleje ved Daggry i Hospitalet, medens deres raske Medrejsende har forlystet sig paa Markedet.

At Karup Kirke har været berømt, ses blandt andet af, at 1495 testamenterede Holger Rosenkrands en Okse til Sante Sewren i Ryæ. „Item til *wor Fruæ i Karop en Oxe*. Item til Skanderop Kirkkæ en Oxæ ok en Koo“. I Ry og Skanderup Sogne ved Silkeborg var ogsaa hellige Kilder. Ved det store Kilde-marked 1533 samledes endog Landets Rigsraad i Karup, hvorfra de udstedte en Skrivelse til alle Jyllands Indbyggere om at være paa Vagt mod Rigets Fjender, som man ventede vilde trænge ind i Landet i Anledning af Frederik den Førstes Død.

1536 overgik Karup Kirke og Hospital til Kronen. Kristian den Tredje inddrog „Karup Gods“ under Silkeborg Len. Da Pilgrimsrejserne tillige hørte op, forfaldt Stiftelsen efterhaanden, og 1553 var den saa fattig, at Kristian den Tredje nødtes til at udlægge en Gaard i Thorning som Præstegaard til Karup Kirke.

Det før jyllandskendte Karup er nu en almindelig lille Landsby ude paa den jyske Hedeslette, og af Fortids Storhed er kun Mindet tilbage³²).

En *hellig Kilde* fandtes i *Balle Sogn (Hids Herred)* Vest for Byen i Vester Skovbakke. Kilden er nu skredet sammen, men skal kunne ses endnu i Lyngen. Den besøgte St. Hans Aften, og Dagen efter har man kunnet finde Tinskeer og Kobberskillinger, som de syge ofrede efter Vaskningen³³).

Æ helle Kjælld fandtes omkring 1850 paa Smaabjergerne i *Sinding Sogn (Hids Herred)*. Kildestedet var dengang bevokset med Lyng og Vidjer, og nedad Bakkesiden var en grøn Stribe, der viste Vældets Afløb.

Kilden besøgte St. Hans Aften for visse Svagheder — særlig hos Smaabørn. Meddelerens Kone

(50 Aar gl. 1897) paa hvis Fødegaards Mark æ helle Kjæld var, som den kaldtes i hendes Barndom, fortalte, at hendes ældre Søskende altid var ivrige efter at komme til Stedet Morgenen efter St. Hans for at se, om de besøgende havde efterladt sig noget, men det var forbudt dem at tage det med³⁴).

En *hellig Kilde* findes ved Klosterlund i *Krage-lund Sogn (Hids Herred)*. Det er en lille Kilde, hvorved man ofte har fundet Stenredskaber opkastet af denne, ligesom der ogsaa er fundet en stor Mængde Flintestensredskaber paa den omliggende Mark.

„Der kan næppe være nogen Tvivl om, at Stenalderfolket, der har haft Boplads paa den Holm, hvorpaa Gaarden (Klosterlund) ligger, har nedlagt Stenredskaberne som Offergaver til „Guddommen“ i Kilden, og at Kilden gennem Aarhundrederne ved Tøbrud, stærk Regnskyl atter giver Offergaverne fra sig. Foran Kilden findes en paa de tre Sider med Stengærde indhegnet Plads, men aabent ud mod Kilden. Stedet kaldes „Den gamle Have“ og synes at hidrøre fra Oldtiden. Man har altsaa her en Kilde, der har været i Brug i Oldtiden, men ikke vides at være benyttet efter Kristendommens Indførelse“³⁵).

C. A. Thyregod har i *Mosgroede Minder I*, 1 ff. skildret i bred, novellistisk Form en Kildefest ved Klosterkilden, der holdtes den 23. Juni 1699. Thyregod meddeler, at Kilden var i Ry som Lægedomskilde. Markedet holdtes ikke ved Kilden, men oppe paa Bakkeaaen, der var udyrket. Krømanden i Engsvang havde en god Fortjeneste ved Salg af stærke Drikke den Aften. Skjælmer og Tyve var ogsaa tilstede.

Thyregod har næppe helt fast, historisk Grund under Fødderne i denne Fortælling, der ellers giver et fornøjeligt Billede af et Kildemarked — som han maaske selv har været med til³⁶).

Vaadstedkilde findes i østre Side af *Kragelund* Sogn paa Staxegaards Mark. Kilden er 5—6 Alen dyb, og store Kampesten var lagt omkring som en Slags Trappe, man er gaaet nedad for at hente Vand. Egeplanker dannede dens Sidevægge. Denne Kilde har næppe været hellig³⁷).

I *Gullev* Sogn (*Hovlbjerg* Herred) fandtes i *Gullev* Hedebakker (*Smededalsbakke*) nordvest for Kirken en *hellig Kilde*. Den besøgte Valborg og St. Hans Aftener, men Besøgene var sjældne i den nyeste Tid. I ældre Tider var Besøget meget stort, hvorfor Sagnet meddeler, at Vejene stammer fra den Tid (hvad dog ikke kan passe). Kildens Vandrigdom var stor, selvom den var omgivet af Dale paa alle Sider. De syge overnattede i dens Nærhed. Dagen efter Besøgene kunde man finde Saarklude, Knapper, Skillinger, Potter osv. E. T. Kristensens Meddeler har selv været med til at skaffe en Mand fra *Sal* en Dunk Vand fra Kilden til et sygt Barn. Det skulde ske stiltiende, det var ikke nemt, og „vi var ogsaa noget rædde“.

Hos Hofman og hos E. T. Kristensen meddeles ogsaa om en *hellig Kilde* i det sydøstlige Hjørne af *Gullev* Kirkegaard. Kilden er nu forsvundet, men benyttedes mod flere Sygdomme, „indtil en Mand vaskede et graat Bæst, som var blind, i den. Saa svandt Kraften af Kilden“³⁸).

En *hellig Kilde* laa paa *Busbjerg*, *Præstegaardens* Mark, i *Hvorslev* Sogn (*Hovlbjerg* Herred). Kilden „er et svære Væld“, meddeles til E. T. Kristensen. Den besøgte Valborg og St. Hans Aften. Den var god mod engelsk Syge, saa vel som mod Svindsyge og rindende Øjne. Dagen efter Besøgene kunde man finde baade Tøj og Penge ved Kilden. Pjalterne var ækle, saa dem skulde man nok lade ligge. Da den laa afsides, var Søgningen ophørt i 1890'erne³⁹).

Paa *Gjerning Kirkegaard (Hovbjerg Herred)* fandtes en *hellig Kilde*, der tidligere søgtes af „forfærdelig mange“⁴⁰⁾, blandt andet ogsaa af blinde. Helligheden ophørte, da en Mand (Helmispranger) vaskede en skabet (blind) Hest i den. Helmisprangeren blev til Straf selv blind. Nissen-Ramten meddeler⁴¹⁾, at han først hørte Sagn om denne Kilde i Egnen mellem Horsens og Skanderborg, senere i Egnen ved Løgstør. I dens Omegn kunde han ingen Sagn finde om den, (hvad E. T. Kristensen har kunnet) ejheller dens Plads⁴²⁾.

Boes Kilde fandtes ved Holm Kloster i *Vellev Sogn (Hovbjerg Herred)*, nordvestligt for Byen paa venstre Haand fra Vellev til Ulstrup i en Dal mellem Lyngbanker. Dens Udspring er ret aparte: lige midt paa en stejl Lyngbanke, hvor den har bevirket en frodig Græsvækst i den sorte Lyng⁴³⁾. Kilden besøgte til den nyeste Tid. Folk efterlod Pengestykker ved den. Ved Overnattelsen foregik der Løbsagtighed, Slagsmaal, Tyveri og lignende. Dog stod Kilden i høj Anseelse, da Vandet brugtes ved Daab i Kirken. Denne Skik blev holdt i Hævd af den gamle Pastor Flensborg (Præst i Vellev 1845—80), medens hans Efterfølger modarbejdede Skikken⁴⁴⁾.

St. Hejns Kilde, hos Trap *St. Hans Kilde*, fandtes i *Skød Sogn (Hovbjerg Herred)*, sydvestligt for Skød Kirke mellem Bydammen og Gaden. Forhen var den en lille Dam med Væld i Bunden. Nu er Kilden omdannet til en Brønd med Pumpe i. Brønden har Væld i Sydsiden og staar ikke i Forbindelse med Bydammen, hvis Vand ikke var (er) godt, medens Vandet i den fordums hellige Kilde roses meget. Dens Hellighed er glemt, men Navnet ikke fuldstændigt, meddeler Nissen-Ramten⁴⁵⁾. .

Foruden de af Thomas B. Bang beskrevne Kilder i Skivebogen 1917 samt et Par Kilder i Skivebogen 1916, omtalt af Svend Aakjær, findes to Kilder til fra Salling og Fjends Herred, som her skal omtales.

En *hellig Kilde* fandtes i *Dølby Sogn (Hindborg Herred)* mellem Kaastrup i Oddense Sogn og Øksenvad i Lyby Sogn midt i et Stykke Hede. Kilden var stensat. En syg Jomfru fra Mors, der besøgte den, fik sit Helbred⁴⁶).

I *Vridsted Sogn (Fjends Herred)* fandtes en *hellig Kilde* ved et Hus, der ligger Øst for Trevad. Kilden var fordum anset for helbredende, og der er paa Stedet fundet adskillige gamle Mønter, som skal være lagt af helbredte syge. Kilstedet er nu omtrent helt overgroet med Græs⁴⁷).

I Indledningen er i al Almindelighed omtalt de forskellige Skikke, som knytter sig til Troen paa og Dyrkelsen af de hellige Kilder. De enkelte Kilders Beskrivelse i det foregaaende bekræfter Indledningen, der i det væsentligste er skrevet ud fra det samlede, danske Materiale om Kildedyrkelsen. For at faa alle Træk med, er Gentagelserne af Beretninger om Ofringer, Besøgstid osv. medtagne helt ud ved de enkelte Kilder. Kun paa denne Maade faar et saadant lille Arbejde Værdi, ihvorvel det gør Fremstillingen tør og knirkende paa Grund af de mange kortfattede Kildebeskrivelser, men de mange positive Oplysninger maa saa til Gengæld veje op mod det lette og mere morsomme. Det er *Kendsgerningerne*, jeg har lagt særlig Vægt paa.

Nu skulde det jo være sært, om lokalkendte Folk ikke kunde supplere, hvad der i det foregaaende er

fremsat. Ældre Folk har sikkert i deres Barndom hørt Fortællinger om hellige Kilder og hvad der knytter sig til disse. Oplysninger om trykt Literatur, som ikke er nævnt i Noterne, er meget kærkomne, ligeledes Oplysninger om Fejltagelser ved de enkelte Kildebeskrivelser. Det er vanskeligt helt at undgaa Smaafejl, særlig hvor der er lidt Uoverensstemmelse mellem de nyere Optegnelser fra Folkemunde. Oplysninger om de hellige Kilder og andre Folkeminder modtages med Taknemmelighed af *Dansk Folkemindesamling, Kgl. Bibliotek, København K.*

NOTER.

1) Iflg. Testrup Iaa Markedsdalen i Østerbølle Sogn, se Saml. t. J. Hist. og Top. I, 363, smlgn. 348. 2) J. V. Nissen, Lærer i Ramten, (forkortet til N. R.) Djursland, undersøgte i første Halvdel af 1890'erne de jyske Helligkilder. Hans Beskrivelse af disse findes i Nationalmusæets II Afdeling i et stort Haandskrift, der er af meget stor Betydning for Kildestudiet. I min Redegørelse her støtter jeg mig til hans Undersøgelser. I Dansk Folkemindesamling (forkortet til D. F. S.), Arkivpakke 1906/31 og B 26 findes en Del utrykt Stof: Sagnoptegnelser fra den nyeste Tid om de hellige Kilder. Dette Stof vil ogsaa blive brugt i fuld Udstrækning. Til de to nævnte Steder vil der ikke blive henvist særskilt, undtagen hvis der ikke findes *trykt* Literatur, til hvilket der i det følgende kun vil blive henvist. 3) Se ogsaa Trap³ IV, 672. Kancelliets Brevbøger 1561—63, 72. 1571—75, 535. 1576—79, 450. 4) N. R. 214. D. F. S. 1906/31 og B 26. 5) M. R. Ursin: Stifts-staden Viborg, 1849, 172. 6) H. Olrik: Danske Helgeners Levned, 149, ff. Trap³ IV, 580, 588. 7) N. R. 160. Trap³ IV, 580, 588. 8) N. R. 161. Trap³ IV, 580, 588. 9) Trap³ IV, 580. 10) Ursin, 17. Trap³ IV, 580. 11) Scr. rer. danic. IV, 435. Ursin, 7, 172. 12) N. R. 164. 13) Danske Sagn III, Nr. 1093. 14) Indberetninger

1743—46 (Rigsarkivet). ¹⁵⁾ Danske Sagn III, Nr. 1173—75. Trap³ IV, 709. ¹⁶⁾ Danske Sagn III, Nr. 1175 II. ¹⁷⁾ N. R. 210. Danske Sagn III, Nr. 1175 III. ¹⁸⁾ Jyske Folkeminder III, 107. N. R. 229, 230. ¹⁹⁾ N. R. 232. ²⁰⁾ N. R. 249. ²¹⁾ N. R. 244. ²²⁾ Trap³ IV, 730. N. R. 96. ²³⁾ Trap³ IV, 732. N. R. 94. ²⁴⁾ N. R. 95. ²⁵⁾ N. R. 207. ²⁶⁾ Danske Saml. 2 R. VI, 157. ²⁷⁾ Saml. t. J. Hist. og Top. 1 R. II, 288 f. ²⁸⁾ Jyske Flkm. VIII, Nr. 111 og 146 b. Trap³ IV, 737. ²⁹⁾ Hofman IV, 761. ³⁰⁾ Se ogsaa Resens danske Atlas VI, 573. ³¹⁾ D. Atl. IV, 489. Trap³ IV, 744. Topographie over Vium Sogne kald af N. Blicher, 42 (Anm.) Jyske Flkm. Nr. 103. ³²⁾ Om Karup findes der en hel Literatur. Af Oversigtsarbejder skal nævnes: Karup og dets Helligkilde af C. M. Smidt i Saml. t. J. Hist. og Top. 3 R. V B., 347 ff. J. P. Wammen: Karup. Dens Helligkilde og Kirke², Viborg 1911. Endvidere: Danske Saml. 2 R. VI, 158. D. Atl. IV, 482. Trap³ IV, 755. D. Mag. VI, 268. Kirkh. Saml. 2 R. V, 738. 3 R. III, 186 ff. 4 R. I, 552. Thiele² II, 33. Aftenposten ^{13/10} 1919. III. Tid. 1909—10, 526 f. Hist. Aarb. f. Aarhus Stift 1916, 160 ff. D. F. S. N. R. m. m. ³³⁾ Jyske Flkm. IX, 199. ³⁴⁾ N. R. 208. ³⁵⁾ Brev fra Sognefoged Jens Jensen, Refshalegaard pr. Engesvang ^{5/3} 1923. ³⁶⁾ Endvidere: Tregder: Handbuch für Reisende in Dänemark 1824, 128. ³⁷⁾ D. F. S. 1906/31: 1818. ³⁸⁾ Danske Sagn III, Nr. 1067. Hofman IV, 760. Trap³ IV, 770. ³⁹⁾ Trap³ IV, 771. Danske Sagn III, Nr. 1052. N. R. 159. ⁴⁰⁾ Danske Sagn III, Nr. 1066. ⁴¹⁾ N. R. 158. ⁴²⁾ Trap³ IV, 772. ⁴³⁾ Hist. Aarb. f. Aarhus Stift 1911, 93. ⁴⁴⁾ D. Atl. V, 425. Hofman IV, 760. Trap³ IV, 773. Turistforeningens Aarsskrift 1896, 123. ⁴⁵⁾ D. Atl. IV, 429. Hofman IV, 760. Trap³ IV, 780. N. R. 101. ⁴⁶⁾ Danske Sagn III Nr. 1129. ⁴⁷⁾ Jyske Flkm. VIII, Nr. 213.

August F. Schmidt.

En Henrettelses-Vise.

Ved *Jeppe Aakjær.*

I SKIVEBOGEN for 1917, Side 133—36, har jeg gjort Rede for et stygt Mord paa Mølleren *Niels Jørgensen* i *Klode Mølle*; Mordet fandt Sted 18. Maj 1705; Morderen var en Omløber ved Navn Niels Pedersen. For at undgaa at gjentage, hvad jeg den Gang oplyste om Sagen, henviser jeg den videlystne til nævnte Artikel. I Mellemtiden er jeg kommen i Besiddelse af „en Vise“ om denne Bloddaad. Den er fundet i Sevel. Slige Viser lægges gementlig selve Forbryderen i Munden; men Visen er øjensynlig langt yngre end Mordet; Sproget tyder paa, at den maa stamme fra Tiden omkring 1770—80. Den kjender ingen af de Agerendes Navne; og Datum og Aarstal er gale. Der gik et Aar mellem Mordet og Morderens Paagribelse. Pigen *Margrethe Madsdatters* Indtrædelse, der bragte Morderen til at flygte, har Visen intet Kjendskab til. De bedste Vers er 17., 18. og 22. Det er denne Vise, som har afstivet den Tradition, som *Mylius Erichsen* har givet Plads for i „Den jydsk Hede“, S. 157 ff.

Visen har denne Titel:

En Vise om Klods Møller, i Nørre-Jylland,

som i Maimaaned 1706 blev aflivet, og hans Hustrue ilde med-handlet, af en hos dem logerende Person, hvilken for denne Mis-gierning paa en Heede ved Møllen blev radbrækket, hans høire Haand og Hovedet, afhugget og sat paa en Stage, og Kroppen lagt paa Steilen.

Koster en Lybskilling.

Trykt i dette Aar.

Mel.: Satan han har en liden Tid.

Ak Satan, Satan, du fule Giæst!
 Du mon saa mangel daare.
 Din Lige ei findes til Fods eller Hest,
 At føre Folk i Fare.
 Du løber om med din Lærdom,
 Og mon saa mangel forføre,
 Som vi vil faae at høre.

2. Du haver giort din største Flid,
 Det maae jeg jo bekiende,
 At føre mig til syndig lid,
 Og saare mig forblinde.
 Thi Gierning hart, som jeg har giort,
 Hvorfor jeg nu maae lide
 Saadan en Smerte, Qvide.

3. Da man nu Sytten Hundrede
 Og Sex dertil mon skrive,
 Den ellefte Mai saa mon det skee,
 Da mon jeg mig begive
 Til Nør-Jylland, en Møllermand
 Og hans Hustrue at giæste,
 Der Satan mig mon friste.

4. Til Klode Mølle drog jeg hen,
 Begierte Logement.
 De tog imod mig som en Ven,
 Men jeg dog andet tæn'te.
 I Dage to jeg hos dem laae,
 Førend jeg dem mon skiende.
 Nu ligger jeg Elende.

5. Mølleren nu paa Bænken laae,
En liden Søvn at fange.
Hans Hustrue mon paa Gulvet gaae,
Og sagde: Jeg er bange
At denne Mand for vist og sand
Vil gjøre os stor Skade,
Og føre os i Vaade.

6. Mølleren sagde: Gak til Seng,
Jeg vil nu lidet vaage;
Thi Natten varer ikke læng',
Og Dørren vil jeg kroge.
Jeg vil see til, om han nu vil
Begynde med at stiaele,
Da vil han ikke dvæle.

7. Om Natten ret ved Midnatstid,
Da Folkene mon sove,
Da stod jeg op med største Flid,
Og spændte straks min Bove.
Jeg tog en Kniv, paa Mølleren Liv
Monne jeg den hensigte,
Det kan jeg ikke negte.

8. Til Mølleren Kone samme Tid
Jeg da og straxen figet.
Jeg hende slog med Haand og Kniv,
Meent, Mølleren var aflivet.
Men Klæderne tog de største Hog,
Som jeg nu slog paa hende,
Hvorved hun Livet vinder.

9. Mølleren sprang af Bænken op,
Han hør sin Hustrue skrige;
Skiønt Blodet løb ud af hans Krop,
Dog mon til hende fige.
En Greeb der stod, han strax tiltog,
Dermed han hende redde,
Dog det var knap, det skete.

10. Mølleren fast med Greeben slog,
 Ad Dørren maatt' jeg springe.
 Jeg da igjen til Kniven tog,
 Der var saa skarp som Klinge;
 Blev da paa Stand hans Overmand,
 Og gjorde ham stor Møde,
 Hvorover han da døde.

11. Saa reiste jeg af Landet ud,
 Til Husum mig at begive,
 Og Tienest tog paa Fyrstens Gods,
 Og lod mig der indskrive.
 En gammel Mand af Nør-Jylland *)
 Monne der til mig komme.
 Mig kun til liden Fromme.

12. Den gamle Mand han kientde mig.
 Og monne mig anklage,
 At jeg gjorde den Gierning slig,
 At tage udaf Dage
 En Møllermann af Nør-Jylland
 Og hans Hustrue at skiende.
 De mig straks monne binde.

13. De førte mig tilbag' igjen,
 Jeg skulde Straffen lide.
 For Ret og Dom de fører mig hen,
 Der mødte Sorg og Qvide.
 Min højre Haand skuld' hugges af,
 Mit Hoved skulde springe
 For Øxens skarpe Klinge.

14. Jeg takked for en naadig Dom,
 Og meent', det skuld' saa blive;
 Saa fører de mig til Landsting om,
 En strenger Dom at give,
 Min Arm og Been skal gøres Meen
 Af Hiulen den saa grumme,
 Mit Hoved af skal komme.

*) ∴ *Hans Rosborg*. Var da kuns 45 Aar.

15. De førte mig til Møllen hen,
Hvor jeg den Gierning gjorde.
Der mødte mig Guds Tiener og Ven,
Som mig derpaa adspurte:
Om jeg da nu vill' komm' ihu
Christi Død og hans Pine,
Som liidt for Synden mine?

16. Jeg svarde: Ja, jeg vilde nu
Mig gjerne lad' berette,
Og slaae al Verden af min Hu,
Og hende slet forgiette,
Og lide Død, for det jeg brød
Det femte Bud saa strikte,
Og det ei mere negte.

17. De førte mig fra Møllen ud
Foroven paa den Heede,
Hvor baade Hiul og Steilen stod,
Og Bøddelen den vrede.
De Præster der paamindte her,
Jeg skulde Gud paakalde,
Og blive hans udvalde.

18. Nu bandt de mig i samme Stund
Baad' Hænder og Fødder tillige;
En Træ-Bolt blev lagt i min Mund,
At jeg ei skulde skrige.
De faldt paa Knæer alle og hver,
Og alle bad tillige,
Jeg maatt' faae Himmerige.

19. En Kreds saa stor de om mig slog
Af Folk med Vogn tillige.
Skarpretteren i Kredsen stod,
Han monne til mig fige,
Et Hiul tiltog, og sønderslog
Mig baade Been og Arme.
O Gud! du dig forbarme!

20. Nu hug han af min høire Haand,
Og mon igien sig svinge,
Mit Hoved af paa samme Stand
For Øxen maatte springe.
Min arme Krop paa Steilen op
Monne de derpaa leg'e
At Solen den skal stege.

21. Mit Hoved nu paa Stagen staaer,
Med Haand og Kniv tillige,
Hvor baade Ræv og Ulve gaaer.
Og monne til dem kige.
Mit Blod saa rød paa Steilen flød
Som Vandet udi Strømme,
For jeg Guds Bud mon glemme.

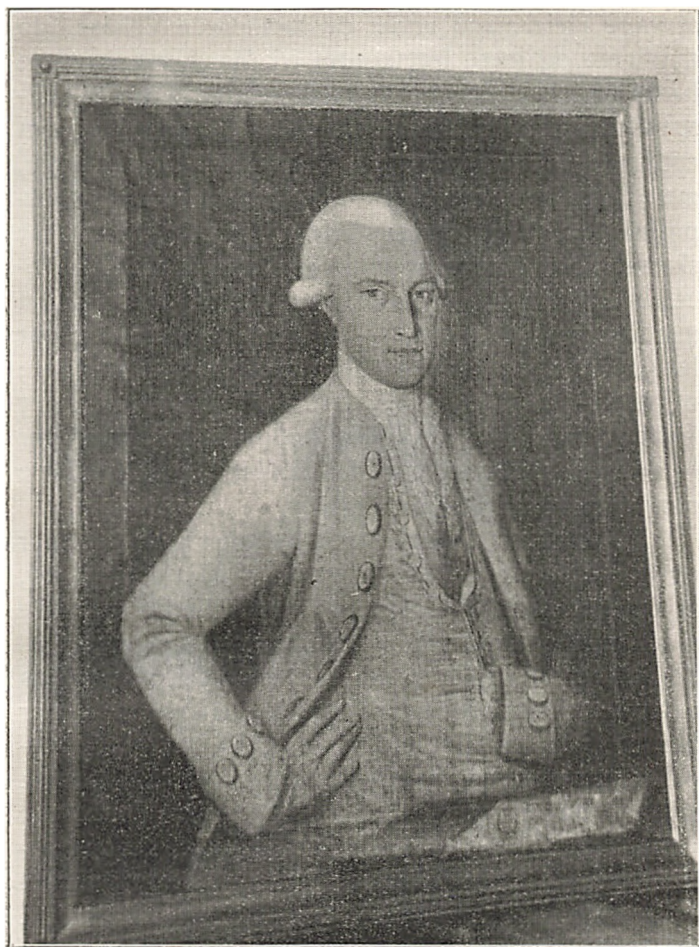
22. Mølleren ligger i Kirkegaard
I Kiste og kostelig Klæder,
Men jeg paa sorten Heede staaer
For vilde Fugl og Vrede.
Det Bytte riig, jeg ventet mig
Af Mølleren's Gods og Penge,
Betalte jeg vel strenge.

23. Thi raader jeg jer det forvist,
I baade Mand og Qvinde,
At I blir fast ved Jesum Christ.
Lar Satan ikke vinde.
I see nu til det syndig' Spil,
Den ynkelige Ende.
Nu ligger jeg Elende.

Herren til Eskjær og Skivehus.

DET ATTENDE AARHUNDREDE er bleven meget bagtalt af en senere Tid, fordi det var præstefjendsk og slog bag ud til Traditionerne. Men det attende Aarhundrede var et af Historiens største Aarhundreder; i det skabtes de farlige Tanker, som den civiliserede Verden lever paa den Dag i Dag; i det skete den historiske Eksplosion, Revolutionen af 1789, der bragte Europa til at skjælve som et Lagen i Blæst, og som slog Enevælden den dybe Rævne, der inden længe skulde faa dens stolte Bygning til at styrte i Grus. For Danmarks Vedkommende blev den lifligste Frugt af det 18. Aarhundredes Digten og Tragten de store Landboreformer med Bondens Frigjørelse, der især løste to rustne Lænker: den, der bandt Bonden til Stavnen, og den, der bandt hans Jord til Markfællesskabet. Disse Reformer blev ikke vundne uden de haardeste Kampe, der ikke faldt mindre bitre paa denne Egn end i andre Dele af Landet. Tiden fra Struensee til 1800 er fuld af de stærkeste Skjærmydsler fra det Brydetag, der stod mellem Bonden og Herremandsvældet, indtil den første bar Sejren hjem. Men det manglede ikke paa braadne Pander, som da i 1772 6 Gaardmænd fra Ramsing sendtes til Slaveri og

Justitsraad Chr. Lange.

(Billedet er efter et Maleri, som i mange Aar hængte paa Langesgaard, men i den sidste Snes Aar har det tilhørt Proprietær Henrichsen i Vium Mølle.)

Tugthus for Obsternasighed mod Herremanden*). Overalt rejste Bønderne Ørerne og lyttede ud mod Stormsignalerne, og det blev vanskeligere og vanskeligere

*) Se *Skivebogen* 1916, S. 12 ff.

at være Herremand under de forandrede Vilkaar. Jo dygtigere og mere foretagsom en Mand var, jo mere hadet blev han. Som Eksempel skal her nævnes Herren til Eskjær: *Justitsraad Christian Lange*, hvis Navn endnu lever i *Langesgaard*, Grinderslev Kloster Sogn, men ellers intetsteds uden i fedtede og mugne Retsprotokoller, hvor de svedende Herredsskrivere har skrevet deres Fingre krumme paa hans uendelige Processer med Gud og hver Mand, som han fik det mindste med at gjøre. — I mer end tyve Aar var han disse Egenes daglige Skræmsel og Samtaleemne; og nu! — komplet glemt; end ikke som Gjenganger kjendes han; hvad han dog ærlig havde fortjent for den Ubarmhertighed og det umilde Sind, han viste mod sine værgeløse Undergivne.

Jeg skal nu trække hans Bedrifter paa en Snor og la' dem svinge lidt i Vinden. — Kun frygter jeg, at Billedet skal blive Sort paa Sort, at jeg skal blive altfor stræng imod ham. Han hører meget muligt til de Naturer, der minder om Tordenskylltet, som, mens det raser, river Jorden op i stygge Render; men naar der er gaaet en Tid, ser vi, hvor alt tar til at grønnes, der hvor Lynet savede og Haglen drasede. Lange vilde jo næsten sparke Bonden til at gjøre Fremskridt i Landbruget. Det er meget muligt, at al denne hæftige Iver for at kultivere og bruge de nyeste Landbrugsmethoder i Mergling, Dræning, Mosedyrkning, 5 Vangs-Brug osv. har ydet sin betydelige Del til at tvinge det grønne Sallingland til at naa et Par Hestehoveder foran Omgivelserne i hvad der angaar moderne Landbrug. Men det har jeg ikke Materiale nok til at slaa fast som en Kjendsgjærning. — Jeg vil begynde med at forudskikke et Dokument af ham selv; det bliver ihvertfald rosende nok, maaske det eneste, der rigtig roser ham.

Det er en Indberetning til Regjeringen (1785), om hvad han har foretaget sig de første Aaringer paa Esbjerg. Her fortæller han, at Esbjergs Mark, som før var inddelt i 10 Kobler — 5 til Korn og 5 til Hvile — er 1785 delt i 5 Kobler: 2 til Korn og 3 til Hø og Græsning, hvorved der avles bedre, mens der er mindre at pløje. Dette Aar sættes en stor Jorddige omkring hele Marken, thi man er ikke saa lykkelig i Østsalling at ha Sten til Dige, „da vi her næppe har det fornødne til Huses Bygning. Sidst afvigte Aar blev plantet en Del levende Gjerde, men (det) vilde ikke gro, hvorfor jeg havde forskrevet en Del *Tornfrø* fra Holland, som jeg havde før prøbet, mens *jeg boede udi Fyn*, og der groet og hegnet godt for deres Genegenhed til Sammenfletning“. Han har i de sidste tre Aar ladet sine Ejendomme udgrøfte „ved lejede Soldater“, saa han nu aarlig avler 200 Læs Hø mere end hans Formænd.

Ogsaa Marken har han meget forbedret, „til alles Forundring her i Egnen, hvor de ikke før har villet benytte dem af samme Lejlighed“.

Mergel har han fundet; Skoven vil han ta' fat paa at forbedre næste Aar; Kreaturerne vil han lade indelukke. Som gammel Fynbo har han tilplantet 3—4 Tdr. Land med engelsk Humle, som allerede bærer godt; han udsaar aarlig 12—14 Skpr. Hørfrø, der blir 4—5 Kv. højt og gir udmærket Hør; 1784 anlagde han et anseligt Teglværk, hvor der brændes baade Tegl- og Tagsten; har ogsaa anlagt en Kalkovn, „hvor der af begge Dele forhen var Mangel“, saa Folk maatte hente baade Sten og Kalk 3—4 Mil borte.

Ved Siden af Kalkovnen har han udgravet en Tørvemose, saa hverken han eller hans Efterkommere skal fattes Tørveskjær. Til Gaardens Kreaturer har han anlagt Springvand paa syv Steder.

Heller ikke Bondegodset er bleven forsømt. Ved Langes Ankomst til Salling i 1782 kunde Bønderne ikke betale de kgl. Skatter, men han maatte betale for dem og forsyne dem med baade Korn og Bæster, hvad der alene det første Aar kostede ham 1600 Rdl., „som gjorde mig ikke liden Bekymring for at faa bemeldte mit Gods i bedre Stand, men endog befandt det, som værre var, at en Del af dem (Bønderne) ikke havde Lyst til Stræbsomhed og Flittighed; men havde mere Lyst til Ørkesløshed og desaarsag frasagde dem deres Gaarde“. Og nu nævner han en, som han havde forsynet med baade Korn og Besætning til 2—300 Rdl.s Værdi, men som inden Aarets Udgang fortærede Kornet, solgte Besætningen og rømte fra det hele, saa da Herremanden kom for at se efter, fandt han kun en Hest og en skindmager Ko paa et Tidspunkt, da der skulde pløjes og saaes til Gaarden; paa samme Maade gik det ham med en Række andre Bønder, som han ogsaa havde hjulpen paa Fode. „Jeg maatte da lade dem forlade Gaardene og resolve til at lade samme Byer komme under Udskiftning i Haab om, at naar bemeldte Gaarde blev udskiftet og udflyttet og besat med bedre Beboere, Bæster og Kreaturer, da at vorde fri for saadan videre i Tiden betydelig Bekostning“. — Saadan opnaede han i disse Aaringer at faa udskiftet baade Mogenstrup, Stouby, Breum, Tustrup, Jebjærg, Grønning etc., skønt det mange Steder, især i Jebjærg, ikke gik af uden store Rivninger imellem de mange Lodsejere. Lange fortæller videre, hvorledes han ved lejede Soldater har ladet opkaste „en ganske eftergroet gammel Aa (Hinnerup Aa), i hele 3 Fjerdingsvejs Længde; 4 Al. bred; 2 Al. dyb. Han har ladet sin Gartner plante Humle rundt om hos Bønderne „og venter nu deraf god Fremgang, især nu jeg faar dem udskiftet og ud af

Fællesskabet, hvor jeg da ogsaa haaber med Guds Hjælp at faa dem mere villige til een og anden nyttig Forbedring og venter, at de skulle komme til at høste Korn paa den sorte Hede, hvor de før har slaaet Lyng, og avle Hø paa de forhen sumpede og moradsede Steder, som jeg alt med eget Exempel har givet Overbevisning om, at det er muligt, og at det kan lade sig gjøre“.

Forøvrigt beder han Regjeringen betænke, at han — en fremmed — har boet der saa kort, her „hvor alting haver været ved det gamle og udi ét Fællesskab“, samt et adspredt Bøndergods, en saadan Mand „maa ha haft og har endnu mange Anstødsstene fra de modvillige, som ikke attraar fælles Vel“. (Eskjær ⁴/₅ 1785).

Som antydet var Lange Fynbo, født paa Godset Rødkilde ved Faaborg 1754. Hans Forældre var *Jens Lange* og *Margrethe Næve*; i en ualmindelig Grad er han sin Fars Søn, har det samme voldsomme Sind og brydske Naturel. I sin Opvæxt maa han daglig ha været Vidne til Faderens brutale Fremfærd mod Godsets Bønder; Hug og Slag hørte her til Dagens Kost for Hovbønderne; naar den stærke Mand fik Bersærker gang endte det sjældent uden braadne Pander eller indslagne Tænder. En langvarig og hjærteløs Rettergang mod Godsets „oprørske“ Bønder endte (1775) med fuldstændig Ruin og livslangt Slaveri for mange og det de bedste af dem*). Denne Lyst til at fremme alt med Knytnæven tog Chr. Lange i Arv fra Faderen. Men ogsaa i hans stædige Energi og ubeherskede Virketrang lignede han Faderen paa et Haar. Maalet stod dem altid klart, men begge tog

*) Se Poul Bjerges *Aarvog for dansk Kulturhistorie* 1892, S. 105—209 (en fortrinlig Afhandling af *Poul Hansen* om „*Jens Lange* og hans Bønder“).

de det aldrig nøje med Midlerne. Topmaalte Egoister uden bare et Glimt af Idealitet — det er det Hovedindtryk, man faar af dem begge.

Chr. Lange sad som Forpagter af *Holckenhavn* ved Nyborg, da han 1781 kom her til Salling og kjøbte Eskjær for 49,100 Rdl.*). Gaardens tidligere Ejer var J. C. von Geistler, Major ved det Slesvigske Rytteri, han synes at ha været ret forgjældet, skyldte bl. a. 12,000 Rdl. til Støvringgaard Kloster, 26,000 Rdl. til Etatsraad Fabricius i Kjøbenhavn. Han laa i lange Processer med sine to sidste Forpagtere, Mads Nyssum og senere Høst, (gift med en Datter af *Peder Damgaard* til Nørsgaard). Gejstler synes at ha været en meget chikanøs Person, der tog sig selv til Rette allevegne; sine mange Rideheste fodrede han i en snæver Vending med Forpagterens Korn og gav hans Folk Næsestyvere og Stokkeprygl til Vederlag. Laden lod han henstaa uden Tække, saa Forpagterens Avl ødtes. Saa det var vistnok paa Tide at Gaarden kom paa andre Hænder. Eskjær var da en Ejendom paa $63\frac{1}{2}$ Td. Hartk. foruden 268 Tdr. Hartk. Bøndergods plus 50 Tdr. Hartk. i Tiende. Bøndergodset laa mest i Gaardens Nærhed, i Mogenstrup, Stouby, Breum, Jebjerg og noget i Rybjerg. Lange gjorde sine Indkjøb paa Auktionen ($\frac{11}{4}$ 1782) over Løvsøre og Besætning; bl. a. kjøbte han her 60 Køer à 8 Rdl. Stykket. Senere opkom en Strid mellem de to Tingstude om Auktionspengene — 1208 Rdl. — som Lange ikke med det gode vilde rykke ud med; saa maatte han med det onde; men da var der gaet en rum Tid ($\frac{12}{7}$ 1790). — 1782 var Lange bleven udnævnt til Justitsraad, samme Aar — 5. Juli — gifter han sig med Frk. *Helene Elisabeth de Folsach* fra Giessinggaard, en Datter af Etatsraad *Chr. M. Folsach*,

*) Kjøbet skete 20. Septbr. 1781, men Skjødet tinglæses først 17. Juni 1782.

der senere ejede *Skavnsgaard* („Skaffuen“) i Vindum Sogn. Umiddelbart efter Brylluppet ordner han en delikat Sag i Grinderslev Kirke, idet han sikrer sin purunge Kone og hendes Damer en iøjnefaldende Plads i samme Kirke. Den hidtidige Plads har øjensynlig forekommet Lange — „vgl. Majestæts virkelige Justitsraad“ — for tarvelig; der stiftes derfor „en Convension“ betræffende den østerste af Eskjær Fruentimmerstole og begge Nørugaards Fruentimmerstole. Som Ejer af Grinderslev Kirke og 2 Fruentimmerstole afstaar Nørugaards Ejer Chr. Damgaard dem til Lange. „Af hvilke forbesagte tvende Stole højbemeldte maa betjene sig af paa hvad Maade, han selv finder for got at lade indrette; han maa ogsaa fra Kirkegaarden lade indrette en Dør til disse Stole, som skal gjælde alle Eskjærs efterfølgende Ejere“. — Lange overlader til Nørgaard den ene af Eskjærs Fruentimmerstole, „som er den østerste i Taarnet“; den maa Damgaard betjene sig af paa hans Maade.

Selvfølgelig kom Kvindfolkene i Eskjær og Grinderslev Kloster snart i Haarene paa hinanden (1783) om hvem der skulde sidde her og hvem der i de fine Stole.

Kort efter at Lange var bleven Ejer af Eskjær lod han den vurdere til Brandkassen (^{17/18} 1782); her nævnes da bl. a. følgende:

I *Borggaarden* er *Vaaningshuset* sammenbygget af 3 Længer; „Grundmur til alle Sider“; Tegltag, Jordkjælder overalt uden i norderste Længe, der er det kun under 2 Fag; under mellemste Længe er der „gevældt Kjælder af 24 Al.“; foruden Kjælderens 1 Etage høj.

Den mellemste Længe har 3 Skorstene og ligger i Syd og Nord 30 Fag à 100 Rdl. = 3100 Rdl. — Sydlængen: 2 Skorstene, 19 Fag a 95 Rdl. = 1805

Rdl. — Nordlængen: 3 Skorstene, 19 Fag à 94 Rdl. = 1786 Rdl. — ialt 6691 Rdl.

I *Ladegaarden* er der: 1) Forpagterhuset, Mur og Bindingsværk, Stentag, 2 Skorstene, ligger i Øst og Vest, 18 Fag à 24 Rdl. = 432 Rdl., 2) Stald- eller Øxehus af Mur og Egebinding, i Søndersiden, ligger i Øst og Vest; Straatag, 42 Fag à 24 Rdl. = 1008 Rdl., 3) Øxehus i Nordsiden, Straatag, 44 Fag à 24 Rdl. = 1056 Rdl., 4) Lade, i Syd og Nord, Straatag, Mur eller *Lervægge*, 51 Fag à 45 Rdl. = 2295 Rdl., 5) til Nord er en Længe i Øst og Vest: Vognremise etc., Straatag, 19 Fag à 19 Rdl. = 361 Rdl., 6) *Smedien*, som ligger afsides norden for Vaaningshuset; Stentag, 8 Fag à 20 Rdl. = 167 Rdl. — ialt 12010 Rdl.

Kakkelovnene blev solgt ved sidste Auktion, og Ejeren med dem vil gjøre Forandring.

En Sprøjte med Læderlange etc. findes paa Gaarden.

— Det første Aar nappes der en Skovtyv; det tog dog et Fjerdingaar før de fik Fingre i Forbryderen.

Ved Synet hos *Erik Nielsen Øeberg*, Hvalpsund Færgested ($13/3$ 1783), fandtes 98 *Hessel-Bundstager*, skaarne i Eskjær Skov. Harous med *dem!* Til Skive for Retten.

Et Vidne, *Conrad Peitersen*, kalder Skovtyvene „Snaphaner, der gaar frugtsommelig med et ondt og vanskabt Foster“.

Julenat 1782 er Tyveriet sket. De afskaarne Stager passer meget godt til Snittene i Eskjær Skov. Det kræves nu af Lange, at Tyven skal ha sit Fæstebrev forbrudt, samt betale 3 Rdl. for hver Stage, ialt 300 Rdl., ellers maa han bøde med Kroppen.

Erik Nielsen svarer: „Hvor let enfoldige Bønder kan bringes i Ulejlighed og Fortræd, skal vises af denne Sag —“. Stagerne har Erik kjøbt af de to

Tise Mænd, And. Thomsen og Jørg. Ulriksen; det vil han og hans Kone gjøre deres Ed paa. Han har forlængst indviet Lange i det sande Forhold og ingen Modstand gjort mod Udleveringen. Erik gir tydelig Anvisning paa de to Kanailer. Hvad det videre bliver til, kjendes ikke. Men det ligner ikke Lange at la nogen slippe med Forskrækkelsen alene.

— Lange var straks gaaet i Gang med at runde sin Ejendom af, snart ved Smaakjøb, snart ved Mage-skifter. Saaledes kjøbte han 1783 af Chr. Espersen i Tise et Stykke Jord ved *Brokholm Sø* — der støder til „Wæsmark Strøm og til Hedegaards Rende“*). — Aaret efter kjøber han for 1550 Rdl. *Stoubygaard*, der havde sine Jorder helt ned mod Breum Kilde. Gaarden var paa 9 Tdr. Hartkorn — havde tidligere tilhørt Jungetgaard; men havde nu Selvejere; det er den sidste — *Mads Jensen Revsgaard* i Otting — der slaar denne Handel med Lange, der førte til den gamle Gaards fuldstændige Udslettelse, idet den faa Aar efter gik op i det nylavede *Langesgaard*. Nu var han eneste Lodsejer i Stouby, og nu skulde det for Alvor gaa løs med Jordens Udskiftning baade der og i Breum, og hvor han ellers havde Bøndergods**). En kort Tid var han selv Udskiftningskommissær; det kunde jo aldrig skade — ihvertfald ikke ham selv.

Lange havde ladet *Breum* opmaale i Forsommeren 1783; 23.—24. September s. A. gik Vurderingsmændene over Jorderne. Det var Chr. Jensen i Bo-

*) I *Jordebogen* for disse Aar nævnes i Eskjær Skov *Holmhuset*, desuden „et Hus mellem Gaard og Fjord“ samt *Saltbæk Mølle* — der bor den Mand, Lars Halversen, som har Tilsyn med Skoven. Desuden et Hus „østen *Hakkild Kjær*“, der bebos af Gaardens Smed *Peder Christensen*.

***) I Stouby nævnes bl. a. disse Lokalteter: *Over og Neder Stauen, Wiehholm, Broe*.

strup, Jens Mehlsen i Hinnerup, Peder Weismark og Ole Andersen i Nørre Tise*).

Efter Breum fulgte andre Byer, hvori han ejede Bøndergods. — I sin Iver for at faa det besørget i en Fart tog kan ikke ringeste Hensyn til noget eller nogen. Saaledes klager Bønderne i Sønder Tise over (1785), at hans Landmaaler, Wesenberg, under Opmaalingen af deres Ejendomme gaar og storker gennem deres modne Rug. Bøndernes Sagfører er her — som saa ofte senere — Birkedommer *Henrich Møller*. Han og Lange sloges omtrent i 20 Aar for Skranken. Det var øjensynlig den bidske Lommeprokurator en Svir at tirre den dumstolte Herremand, som Bønderne bævede for.

Stævningsmændene havde altid den største Møje med at faa Naadigherren i Tale. Han nægtede sig som oftest hjemme; saaledes ogsaa her 28. Maj 1785, da de skulde levere ham Stævningen paa Eskjær:

*) Under denne Vurdering af Breum nævnes disse Marknavne etc. som bedes sammenholdt med *Skivebogen* 1922, S. 136:

Bolker Fald, Bregavold Fald, Ukind, Bluusfald, Skiden Hole, Skiden Bakke, Dule Fald, Willadshøje Fald, Hendrichs Fald, *Bremmer Fald*, Frue Bakke, Dons Ager, Kragholm, Hovmands Fald, Lopholin, Aaskjær Fald, Sorthøjs Fald, Kirkekrog, Nyedam Jord, Herreds Fald, Bloms Fald, Boles Fald, Bøsting Opfald, Smede Toft, Lauge Persens Gaard, Præstegaard, Chr. Iversens Gaard, Chr. *Overgaard*, Chr. Madsen, Peder Larsens Enke, Søren Murmester, Terkel Olesen, Chr. Riis, Chr. Ødegaard, Peder Reerup, Niels Sørensen, Mogens Thorsen, Degnens, s. og ø. Huset.

Kjær og Hede: Deel af Gaden, Aaskjær, Præstegaardens Eng sønden Vejen, Fælleden østen Ukiend: 11 St.; Langkjær, Bittetekjær, Steenkjær, Kulds Kjær, Vandstedet, Den store Hede osv.

„Og da vi lod Bud gaa til ham ved en af Gaardens Folk, blev svaret, at vi skulde gaa til Gangdøren, (saa) skulde vi faa Besked; men da der saa ingen kom, læste vi bemeldte Stævning for Døren og hæftede Copie af Stævningen paa Døren“.

Bønderne havde bedt ham om af Hensyn til Kornet at faa Grønagrene opmaalt først; men, nej! De gik og slæbte inde i Rugen med Landmaalekjæderne gjennem 70—80 Agre, saa kun Straaet kunde bruges. Møller fik under Sagen Lejlighed til at la Lange vide, at „ved Rettene i Jylland er det brugeligt at være sit Navn bekendt“. Sagens Udfald vides ikke.

Utallige var de Stridigheder som Langes Udskiftningsforretninger gav Anledning til, saa det var ikke uden Grund, at han kaldte en af de udflyttede Boliger paa Breum Mark for *Twisthuset*. Han var i det Hele skrap til at kalde sig selv og Familie op, ogsaa heri lignede han sin gamle fynske Far, der bl. a. havde oprettet Gaarden *Langeskov* paa Rødkilde Gods. Chr. Lange ejede i Grinderslev en Gaard, som han kaldte *Langesøje*; i Stouby ejede han *Christiansgaard* (efter sit Fornavn) og *Olavagaard* (sagtens efter en nyfødt Datter); blandt *Breum* Udflyttergaarde træffer vi Navnene *Helenegaard* og *Langesgaard* allerede saa tidlig som 1785, 5—6 Aar før samme Navn knyttes til Herregaarden i Stouby, der opslugte Stoubygaards Ejendomme. Da han senere blev Godsejer paa Sjælland grundede han ogsaa der en *Langesgaard* Nr. 3. Eftertiden har dog ikke vist nogen Tilbøjelighed til at ta ved de Navne, der skulde lægge en Glorie om Herremandshatten. Kun i *Langesgaard*, Grinderslev Kloster Sogn, lever Navnet endnu uanfægtet.

I 1785 rejser der sig en hæftig Storm under Lerbrinkerne paa *Øster Hegnet*, hvor *Chr. Lange* anklages

for „paa en forvoven og besynderlig Maade“ „selvtægtig og voldsom, gruelig og glubsk“ at skal have taget indtil 170 Læs „saa kaldede Mergel“ fra Selvejeren *Chr. Pedersen Lund* dersteds og paa Vogne og Slæder ladet det føre over Isen til Eskjærs Ejendom *Rotholmen*. Der nedlægges Forbud, men da Lange vedblivende holder an ved *Chr. Lunds Mergelgrav*, er der kun Proces tilbage. Nu har vi den samme latterlige Komædie, at Stævningmændene ikke kan finde Kalorius, endda de ved, at han *er* hjemme. Se her deres omstændelige Redegjørelse, da de kommer for Herredsfogden i Skive:

„Anno 1785 den 8. April har vi tvende underskrevne Jeppe Nielsen, S. Tise, og Chr. Christensen af Øster Hegnet lovlig forkyndet denne Stævning paa Eskjær; men vi kunde ikke komme i Tale med Hr. Justitsraaden selv, endskjønt vi saa ham 2de Gange igjennem et Vindue. Allerførst vi kom til Gaarden Eskjær, bad vi Tjeneren *Esper*, at han vilde sige til Hr. Justitsraaden, at vi havde noget at tale med ham om. Tjeneren kom tilbage og sagde, vi kom ikke Hr. Justitsraaden i Tale, han havde noget at skrive; men da han ikke blev leveret Copie af Stævningen, formedelst et andet Ærinde, saa gik vi ind i Kjøkket og leverede en Pige ved Navn Johanne Copie af Stævningen, som hun gik ind til Hr. Justitsraaden med. Hun kom efter nogen Tids Forløb ud baade med Copie af Stævningen saa og Copie af det Forbud, som vi tillige havde leveret hende, og leverede os det igjen, derefter løb hun fra os ind i et Kammer og slog Døren i. Vi gik derpaa uden for Gangdøren og læste først Forbudet og siden dette — Stævningen, derefter hæftede vi Copie af begge Dele paa bemeldte Gangdør. Vi vilde forkynde denne Stævning for Fogden *Wissing*, men han vilde ikke høre Stævning-

gen. Han grev i vores Arm og Klæder og skud os ud af Døren med Sigende: „Hvad Fanden vil I her! Fanden skal føre Eder ud! I gaar her og gjør Spektaklerie i Gaarden!““

Som man kan tænke sig, fremstiller Lange Sagen paa en noget afvigende Maade; i hans Redegjørelse hedder det bl. a.:

„Da det haver været mig sagt i disse Dage, at der skal være antaget en Sag imod mig af Hr. Birke-dommer Møller, men da jeg ikke ved at være lovlig indkaldet, har jeg desaaarsag ikke ladet møde. Vel var 2de Tjenestekarle fra Tise og løb omkring i mit Huus og lugte Dørene op til mine Kammere, for nogen Tid siden, just paa samme Tid at min Kone gjorde Barsel, men uden at sige til mig eller mine Folk, hvad de vilde eller gjorde i mit Hus, men blev set, at de tog Tjære i Gaarden af mine Vogne og oversmurte min Dør med og skal have klinet et Stykke Papir derpaa. Da jeg fik det at høre, lod jeg lede efter dette Papir, men (det) var borte. Den 2. Maj var der atter 2de Tjenestekarle hos mig i min Gaard; de sagde at have en Forskrækkelse; jeg spurgte dem, om de vilde lade mig se den, men svarede mig, at det vilde de ikke; jeg tilbød dem, at jeg vilde paategne den at være mig forevist, blev mig ogsaa nægtet; de gik bort uden at levere mig Copie eller sige det til nogen af mine Folk“.

Han aner derfor ikke, at han er stævnet.

Hvad selve Sagen angaar, betror Lange „den velvise Hr. Byfoged“ (Selmer) følgende:

„Ved det nye Jordegods har det været mit stedsvarende Øjemed at udforske, hvilke af Bønderne, der vare tilbøjelige til Dyder og Duelighed og hvilke der maatte være hengivne til Laster og Ondskab; de due-

lige og stræbsomme ved Exempler og en øm Omgang at stifte Fremgang udi og de lastefulde og onde at formane til Forbedring, hvorved jeg blandt mine egne Bønder end ikke har befunden, at een af dem, om de endog var efterladen til noget got, har været saa ondsksfuld at ville hindre noget nyttig Anlæg og at ville opsætte sig imod Stræbsomheds og Flitigheds Veje; men derimod har jeg befunden, at Selvejeren Chr. Lund udi *Heinet* er ikke af den Art, at vil gjøre noget got, men af den Vanart og Tilbøjelighed, at han vil stifte Fjendskab og Uroe iblandt os og forebygge, om han kan, at intet got skulle plantes og tilberedes; men det er min og mines Lykke, at Forsynet har givet os retsindige Øvrighedsmænd, som ikke vitterlig vil tilstæde, at nogen yttrende Onde skal have Stæd iblandt os, men ved den værselige Arm vil dræbe og qvæle samme, at god Orden måa bo iblandt os og Fred og Rolighed at række hinanden Hænderne“.

— — — Mergelen er ganske rigtig bleven ført over *Isen*, som har ligget saa længe dette Foraar (1785). Langes Bonde i Hegnet *Søren Jensen* har hjulpet.

Mergelgraven er Langes, siger han; og han forlanger stor Erstatning — 2000 Læs Mergel mindst — for det nedlagte Forbud.

Chr. Lund er „forført af onde og slettænkende Mennesker, som ikke har lagt sig efter andet end at søge at hidse Folk sammen med Løfte at ville hjælpe dem til store Rigdomme; men saa bestaar det kuns udi at selv faa noget at leve af. Mulig er Hr. *Birke-dommer Møller* Chr. Lunds Prokurator, og da jeg tror, at Hr. Prokurator Møller aldrig har gjort den allernaadigst befalede *Prokurator-Ed*“ — fordrer Lange, at han nu maa aflægge den.

Henrich Møller bliver ham ikke Svar skyldig; men lægger sin Klient Chr. Lund følgende Ord i Pennen:

„Dersom jeg sagde, at Hr. Justitsraad Lange til Eskjær var ligesaa nyttig et Kreatur iblandt os i Nærheden hos hannem boende Selvejer-Bønder — som Edderkoppen er for Fluen, da forsaa jeg mig ikke, og hvorom mine Naboer bærer Vidnesbyrd; Gud hjælpe mig og mine Naboer med alle de, der enten i en eller anden Maade skal have noget at skaffe med denne Udlændinge, jeg mener Fynboen Hr. Justitsraad Lange; det er vel bekjendt, hvad Renomé Fynboerne er udi, som kommer hertil Landet, og ikke udi deres eget Land kan ernære sig, men at faa er denne Justitsraad Langes Mage, det er ligesaa bekjendt, som Hr. Justitsraadens Bønders Veeklage over hannem er kundbar“.

Et Vidne, Søren Jensen, som havde været med til at føre Mergelen bort, forbød Lange at møde i Retten; et andet, *Peder Jensen Bundgaard*, tvang han til at underskrive en Lejekontrakt paa Rotholmen, som han aldrig havde ønsket at leje og ikke ventede sig mindste Nytte af; andre Agerende er Langes Ridefoged *Mads Wissing* og Skytten *Peder Frandsen Overgaard*.

Langes Haab til „den velvise Byfoged“ beskjemmedes ikke; det gjorde det saa at sige aldrig. Selmer dømte, at Lund og Lange bør i denne Sag for hinandens Tiltale fri at være. Altsaa Hegnet-Manden fik ingen Erstatning for sin Mergel. Herredsfogden tilføjer: „Sluttelig erindres, at denne Sag er begyndt den $25/4$ 1785 og optaget til Doms $27/3$ 1786, hvorved efter Omstændighederne ingen unyttig Vidtløftighed kan skjønnes“. — Det kunde der maaske dog tvistes om!

1786 havde Lange gennem sin Fuldmægtig *Mathias Yde* en Strid med Sognepræsten i Junget, Magister

Søren Salling om Annexgaarden i Thorum*). — Samme Aar laa han i Proces med Lybyboerne om deres Konge- og Kirketiende, som han havde kjøbt. Den Gang leveredes Tienden jo i Naturalier; hvert tiende Neg paa Marken som hvert tiende Kreatur i Stalden maatte Bonden udlevere til andre. Saa skulde de endda kjøre Tiendekornet hjem til Tiendetageren; dog behøvede de ikke at kjøre det mere end en Mil ifølge Loven; i ældre Tid er det næppe blevet taget saa nøje, men i denne Brydningstid gik Bonden, som rimeligt var, ikke ret mange Skridt flere, end Loven bød. Hver Gang Tienden solgtes til en ny Ejer, krævede Bønderne da Vejen maalt op; saaledes ogsaa her i Lyby under Høsten 1784. Alle de Lyby Mænd med Sognefogden i Spidsen stod en Dag i den travleste Høst ved Lyby Kirke og spejdede efter Manden paa Eskjær, som havde lovet at komme, saa de i Fællesskab kunde faa Vejen maalt op; de ventede i 4 Klokketimer, da kom der Bud fra Justitsraaden, at det ikke var hans Lejlighed. Saa lod Bønderne selv Vejen opmaale ad Eskjær til, og de saa da, at der var langt over en Mil. Alligevel kjørte de den Gang Tienden til Eskjær, da det var lovet dem, at de strax skulde blive skilt ved den. Ikke desto mindre *blev de opholdt til langt ud paa Natten*, og da de mindede Ridefogden om det givne Løfte -- „fik vi ikke andet end unyttige og utilbørlige Ord, ved hvilket Ophold vores eget Korn, „den store Guds Velsig-

*) *Søren Jeppesen Salling* var en Bondesøn fra Harre, hans Forældre var Jeppe Mathiasen og Anna Sørensdatter; S. er født 1739; Student fra Aalborg Latinskole 1765; Magister 1773; s. A. gift med en Datter af Præsten *Ole Westergaard* fra Selde; Præst i Junget 1772 til sin Død 1791. Skrev en Bog: „Fornuftens og Skriftens Bevis for en overnaturlig Aabenbarings Tilværelse og Hensigt“ (Kjhbh. 1771).

nelse“, saa godt som blev fordærvet, da det derefter blev vanskeligt Vejrlig“.

Næste Aar 1785 lod de sig ikke føre om Hjørner af Herremanden. Da Kornet var tjenligt, lod de gaa Bud til Esbjerg, at nu maatte *Ham sjæl* komme og tælle og udtage sin Bygtiende; men de vilde i Aar kun kjøre til *Mils Ende*. Tælleren mødte, Vognene læssedes og skumplede én for én nordpaa, indtil de i en lang Række holdt ved Grinderslev Kloster. Her var efter Bøndernes Formening Milens Ende. To Mænd fik det Hverv at gaa til Esbjerg og melde, at her holdt de. Ridefogden bandede og tog paa Veje; hvorfor de ikke kjørte *nærmeste* Vej til Esbjerg? Vel; det kunde de ogsaa gjøre! Under Knagen og Bragen fik de Læssene vendt og kjørte nu til en ny „Mils Ende“; da heller ingen Esbjergmand her lod sig se, blev Byggen paa lovformelig Vis i tvende Vidners Overværelse læsset af Vognene én for én. Saadan havde de opfyldt deres Pligt i alle Maader — „*efter vore* enfoldige Tanker“.

Omsider bekvemmede Chr. Lange sig dog til personlig at gi' Møde under Milens Opmaaling. Det var 8. August 1786; atter tog de Sigt fra Lyby Kirke-dige og skred hen over følgende Lokaliteter: *Stavilse* Mark, Overvojs Mark og dito Hede, Skaarhøj og Dalgaard Mark indtil Mosbæk, over Grønning Hede til Grønning Kirke og Landevejen; her blev der dog en Disput, om de skulde følge Landevejen eller ta' om ad Astrup; begge Veje førte til Esbjerg. Bønderne vilde frygte Gud og følge Landevejen. Lange begyndte at blive hed i Kammen. Efter meget Skjænderi enedes man dog om at kjøre Bygtienden til én af Langes Gaarde i Breum, den sydligste i Byen, „som før kaldtes *Overgaard* og nu *Helenes Gaard*“ (∴: „æ Væwers“).

Her tog Lange bort, men Bønderne vedblev at haandtere Maalekjæden til „en Slags Efterretning for dem selv“. „Saa maalte man videre imod Breum til Mosgaard Hus, derfra nedad en Vej østerpaa, som gaar til Astrup, af hvilken Vej bemeldte Helenes Gaard ligger paa søndre Side. Maalet skete lige ud ad imod *Duele Bro*“; der fandt de „Milens Ende“ 118 Alen vest for Broen. Her kunde de mest „samvittighedsfulde“ blandt Lybybønderne da passende lade Tiendebyggen dumpe næste Gang, hvis Herremanden atter gjorde sig utilbens, hvad han ofte gjorde; — thi han var en lunefuld Herre, om hvem Bønderne siger i en Klage: „I Hr. Justitsraad Langes Ejetid af Eskjær har der altfor mange maattet forlade Stederne og er blevne til Betlere, Landet til Byrde*).

1787 havde Lange Proces med *Anders Quistgaard* til Østergaard, der beskylder Lange for at han spærrer Udløbet af *Brokholm Sø*, saa han ikke faar Vand nok til sin Mølle i *Nissum*. Et Syn udsiger ¹⁹⁾/₁: Først saa de *en Mølleaa*, som havde haft sin Gang fra *Rusted Mølle* og i *Brokholm Sø*, men nu var dæmt op og gik i en Kast mellem Eskjær og Grinderslev Kloster Ejendom og ud i Hinnerup Aa, hvad der er lige saa kraftig; en Strøm fra *Brokholm Sø* gik ud i en Kast, der løb til Hinnerup Aa; for det 3die „kom vi til et Sted, som var opdæmt og afpælet, en Gang var det en Aa fra *Brokholm Sø* til Hinnerup Aa“.

Bølgerne gaar ved samme god Lav højt i Hinnerup Aa, hvor de to stridige Herremænd og deres Gefrejdere fægter paa dens Bredder.

*) Blandt Langes Modstandere, som han titulerer: „Forbryderne og Landbrugere i Lyby Sogn“, nævnes en *Niels Quistgaard*.

1789 kom Lange i Krammelurris med Østersallings Møllere. Det gik saadan til:

Godt skjult bag Bladhængen i Eskjær Skov laa her den gamle Fortidsrest *Saltbæk* Mølle og sang monotont paa sit sidste Vers. Engang havde den vel været noget; det var nu længe siden. Ligesom de fleste Vandmøller er den sikkert ældgammel. I et Skjøde over Eskjær fra 1619 (udgivet af Axel Lykke), og atter 1664 nævnes „*begge* Saltbæk*) Møller“. 1680 er den ene gaaet ud af Spillet; da hedder det: „Dog den ene Saltbech Mølle have været øde over forrige Aar og er endnu øde; gav til Skyld aarlig, da den var ved Magt: 10 Tdr. Mel, kan regnes for 5 Tdr. Hartk. Den anden Mølle, som er ved Magt, skylder os 10 Tdr. Mel“. 1683 boer en Husmand Jacob Christensen i *Saltbæk Møller*; 1687 er det bleven en Chr. Jacobsen med 1 Ko og 2 Faar. 1690 oplyser Pastor Brøndum i Breum, at den sidste nok sad i den øde Mølle bare for at ha Opsigt med Husene; da *er* han allerede død. — Nej, der er aldrig slaaet store Brød op i den Mølle. Men Lange forstaar at gjøre sig den nyttig.

Til Amtmand Gabel indsender han $\frac{2}{1}$ 1788 en Ansøgning og fortæller, at *Saltbæk* Mølledæmninger tilføjer baade hans og andres Enge stor Skade; han har ikke kunnet udfinde andet Middel derimod end at optage Dæmningerne til visse Tider af Aaret.

Folk maa paa disse Egne tit kjøre 3—4 Mil til Mølle. Nu vilde han gjerne bygge en Vejrmølle i Stedet for Vandmøllen.

Alle hans Naboer blandt *Herremændene* har anbefalet det. Ogsaa Gabel anbefaler $\frac{25}{2}$.

*) De ældste Dokumenter bruger denne Form. 1789 kaldes den *Sajbæk*, de fleste siger dog *Saltbæk*.

Paa det Grundlag, at der bevislig har været to Møller i Eskjær Skov, anmoder Lange om Lov til 2 *Kværne* — én til Malt og én til Rug, „da det er bekjendt, at Maltet fordærver Rugen til Brød, og naar Vinden blæser, er Tiden kostbar“.

Det vilde blive for dyrt for ham, om den ny Mølle ikke skulde kunne male ligesaameget som hans nuværende Vandmølle — den ene paa 10, den anden paa 8 Kvarters Sten. Lange maatte dog la' den ene Kværn gaa ud, da Rentekammeret ikke vilde gaa længere. Jaja da, saa er han tilfreds med én Kværn.

^{2/8} 1788 spørger Lange lidt ængstet om Bevillingen ikke snart kommer! Der er nok Ugler i Mosen. Han beder, „at det naadigst maatte tillades mig, at begynde paa Arbejdet med Vejrmøllens Opførelse, medens Vejret endnu dertil er bekvem“.

— Men nu begynder skam Møllerne at røre paa sig. Men saa *er* Bevillingen sgi kommen.

Rentekammeret anbefaler det til Kongen med de Ord: „Da Deres kgl. Maj. plejer allernaadigst at tillade Ejerne af Vandmøller i disses Sted at anlægge *Vejrmøller*, naar saadan Forandring findes nyttig“ — — —

Nu først vaagner den søvnige Møller Jens Laurson (eller Larsen) i Lyby og indsender en Klage (^{6/7} 1789):

Lange paa Eskjær bygger en stor Vejrmølle (i Mogenstrup), siger han, den bygges „istedetfor en liden Vandmølle, *Sajbækmølle* kaldet; 3^{1/2} Fj.vej fra Lyby Mølle“.

„Samme Sajbækmølle bestaar af ganske ringe Malning og gjør lidet eller ingen Afbræk i min Malings Næring, som især er fra Mogenstrup, Grinderslev, Stouby, Breum; alle er beliggende i samme Sogn, og skal denne nye Vejrmølle bygges saa stor, som Rygtet gaar, frygter jeg, at al min Næring og Fortjeneste

vil blive mig fradraget“. — Jens Laursen har kjøbt Møllen med det for Øje, at han stadig skulde ha Gjæster fra Mogenstrup, Grinderslev, Stouby, Breum.

Han ved ikke hvad Tilladelse Lange har, men hel rigtig kan det næppe være gaet til, om han allerede *har* Bevillingen.

— Lange er meget spydig i sit Svar; jo Tak, han har sin Bevilling i Orden, lydende paa $10/9$, 1788.

Han skriver $11/7$, 1789: Det er rigtig nok, at han har en Vejmølle under Opførelse. „Ikke maa Deres Højvelbaarenhed tro, at det er Lyby Mølles Ejer, der har forfattet Klage over mig til D. Højv. (Amtmanden), thi han er en fredelig og veltænkende Mand“. De nævnte Byer ligger nær hans Herregaard, over 1 Mil fra Lyby Mølle, med Veje, som tit er saare vanskelige at befare.

„At denne brave Møller da skulde være saa uchristelig tænkende at (han) vil forlange og paastaa, at Grinderslev Kloster Sogns Beboere skulde kjøre denne lange og besværlige Vej for at tilføre ham en liden Fortjeneste, er ikke passende for saadan en Mands Tænkemaade, at hans Medborgere skulde ha saadan stor Besværlighed for at tilbringe ham Fortjeneste!“ — — især da han har Ø. og V. Lyby, Jebjærg og Grønning Sogn, ialt 10—12 Byer at male for. Langes Mølle vil kun ha de éngang nævnte Byer at male for foruden *Tise*, og største Parten af dette Sogns Beboere „er Fiskere, som ikke holder Hest og Vogn og desaarsag skulle — efter Møllerens Formening — tage til ham at male, som vilde sætte saadanne Beboere i stor Bekostning, da de ikke kan faa en Vogn at leje ringere end 2 Mk. og siden at hente det: (atter) 2 Mk., er ialt 4 Mk., som skulde gives for at faa 6—8 Skpr. Korn malet“. — Nej, det kan ikke være Mølleren selv, der kræver noget saa urimeligt; det er nok

en Koncipist, der skriver sligt sammen. Han spørger forekommende, hvad Mølleren og andre med Formue vil gi ham, naar han forskaffer dem dette eller hint. Lange ønsker Koncipisten (Henrich Møller?) for en Dag.

— Folk har ikke kunnet faa malet om Vinteren, naar Vandmøllen frøs til og maatte saa kjøre uden for Amtet: 2 Mil, eller 5—6 Mil frem og tilbage. Naar Vandmøllen nedlægges, kan der indvindes nogen Eng. Grinderslev Sogn har altid kjørt til *Salthæk Mølle*. Lyby Mølle kan jo heller ikke betjene alle; mange er kommen kjørende og har maattet drage bort med uforrettet Sag og kjøre til „Jordbye Mølle (?), 2 Mil synden (!) for Skive*), eller over Fjorden til *Stistrup Mølle* i Himmersyssel, alt uden for Amtet“. For $\frac{1}{2}$ Aar siden fik *Anders Quistgaard* paa Østergaard kgl. Bevilling paa en Vejrmølle trods alle Mølleejeres Protest, da det var til Gavn for Beboerne, og han nedbrød sin Vandmølle.

Amtmand *N. Sehested*, Viborg, skriver om Vejrmøllen $\frac{16}{7}$ 1789: „*Da Skivehus Amts Kontor ej er mig overleveret og formodentlig ikke saasnart vil kunne være det***), saa er jeg ikke nøje bekjendt med, hvad der har foregaaet den af Justitsraaden paaberaabte kgl. Bevilling af $\frac{10}{9}$ 1788“.

Jens Laursen vil gaa fra, at han nogensinde har givet sit Minde til Vejrmøllens Opførelse. Vandmøllen har været Lange til ringe eller ingen Nytte, men Vejrmøllen vil blive ham til stor Fordel.

Saltbæk Mølle var matrikuleret til 6 Skp. 1 Fj. 2 Alb. Mølleskyld. Lange maatte i Vejrmøllen lade indrette „et Grube- og Perlegrynsværk“, og der svares 4 Rdl. til Kongens Kasse som af den forrige Mølle. Men

*) Er sikkert *Jordbro Mølle*, 2 Mil øst for Skive. Fynboen er lidt usikker paa Verdenshjørnerne.

***) Skivehus' Amtskontor flyttedes i disse Aar fra Skive til Viborg.

det er en Fordring, at Vandmøllen „aldeles nedlægges fra den Tid, Vejrmøllen bevislig er indrettet“.

„Forøvrigt bliver denne Vejrmølle stedse at holde i forsvarlig Stand vedlige, ligesom og de Vedkommende have at rette og forholde sig (lovligen) saavel med Malingen, som i alle andre Maader — —“.

Kampen mod Langes *Vejrmølle* fortsattes lige ind i Aaret 1792; da indgik Fæsterne af *Hegnet og Junget Møller* — Jens Kiildsen, Durup, og Poul Andersen, Junget — med en „jammerlig Skrivelse“ til Regjeringen (²⁶/₈):

„Ingenlunde turde vi fattige og undertrykte Møllere allerunderdanigst nærme os til Deres kgl. Majestæt, naar vi ikke havde saadanne lovlige Grunde, som sandsynlig forklarer vores Aarsager“. — Efter denne sproglige Forløftelse tar de sig et Pust og fortsætter:

Nu er det 3 Aar siden, Lange lod opføre en Vejrmølle med 32 Alens Vindfang og — „om vides ret“ — Sten paa 10—11 Kvarter, foruden andre Stene af mindre Størrelse. Men Saltbæk Mølles Sten var kun 7 Kv. brede, „og samme Mølle af Mangel paa Vand kunde ikke formale Eskjærs eget forbrugende Korn, men maatte søge i Særdeleshed min, Jens Kjeldsens, tilkjøbte Mølle; mindre kunde male for andre. Justitsraad Lange syntes endnu ikke, at hans opførte Vindmølle var for os fornærmelig nok, men i denne Tid lader han ny Axel indlægge og giver Møllens Vinger om ikke i Omfang længere saa dog bredere til Forøgelse for at give den desmere Sving.“ De klager ogsaa over hans Forhold ved Grubekværnens Anlæggelse. „Saa han griber om sig med den svare Vindmølle, saaledes at de geraade i Ruin og Armod“. Saltbæk Mølles smaa Møllesten „kan Hr. Justitsraaden med Folk bedst vide, hvor er afbleven; om Nattens Mørke har skjult dem mulig i Eskjær Skov, er os ubekjendt, skjönt Rygtets Vej leder os til at tro det“ — —.

„Og, store Konge, Justitsraad Lange er en Mand, som har *tvende* store Herregaarde i Besiddelse med deres Godser; behøver ikke som Møller at æde vores Brød, som vi saa dyrt besidder med alle kongelige Skatters Svarelse“.

Hertil siger Lange: „Jeg har kuns et Par Quærne, som er indrettet til grou Maling af lige Beskaffenhed som Saltbæk Møllens *forhen havende Quærn, hvis gamle ubrugelige Møllesten er, saavidt som kan erindres, brugt til Baglast af een af mine Skippere**), og hvor samme videre er afbleven ved jeg ikke“.

Grubeværket er indrettet paa almindelig Maade „med 2de Grubbestene, én til at skrælle den yderste Skal af Bygget og den anden til at tage noget mere af Kjærnen, for at Gryn og Grubbe kan blive hvide, og at det affaldne Mel ikke skal blive ubrugelig, naar den yderste Skal dermed blev meleret“. „Den 3. Qværn er indrettet til at brække Grubbe til hele, halve og fine Gryn“.

Hegnet Møller har først *nu* tilkjøbt sig Møllen.

„Grunden til Klagen er fuldkommen bekjendt at rejse sig fra Avinden og Misundelsen, der hersker hos Hr. Byfoged Selmer i Skive, der saavel ved dette som ved andre Lejligheder har vist alt, der kunde hindre til min Ro, saavel ved mig som ved mit Gods Fæstere“.

„Jeg maa ellers anmærke, at Saltbæks forrige Mølle har bestaaet af 2de Bygninger og 2de Værker og følgende haft 2de Quærne“.

Amtmand *Sehested* spørger ¹/₄ 1793:

Hvor store var Stenene i den gamle Saltbæk Mølle?
„Derom finder jeg i intet Dokument eller Forretning det allermindste oplyst“.

Der er da ikke noget at gjøre ved den Ting!

*) Lange havde altid Fartøjer liggende i „Saltbæk Havn“.

Ved i Langes Fraværelse at ta Møllen og Møllestenene i Øjesyn (for 8 Dage siden) har Amtmanden udfundet, at Stenene er nærmere 7 end 10—11 Kv. brede, og Klagerne vidste ikke det mindste som Bevis for deres Anbringelser.

De maatte la Lange beholde sin kjære Vejrmølle i Fred. Enhver ved da ogsaa, at „Eskjær Mølle“ har staaet paa sin Post, uanfægtet af baade „Avinden“ og endnu mere haandgribelige Storme, indtil den nu gammel og mæt af Dage har lagt sit Horn i Støvet, hvorved Østsalling er bleven en landskabelig Skjønhed fattigere.

Vi vender tilbage til den kronologiske Række af Langes andre Bedrifter.

1788 har han nappet en Skovtyv, en af hans egne Bønder, *Niels Jacobsen*, Stouby, der 24. September er bleven grebet paa fersk Gjærning i at snitte sig 11 Hasseltræer i Eskjær Skov. Bondens Sagfører, Hr. *Quist*, skammer Lange ud for „saaledes at tortere en gammel Mand, hans egen Bonde, og man siger, én af de bedste Avlsmænd paa Eskjær Gods“.

Lad ham nu ogsaa ha stjaalen de 11 Hesel-Kjæppe til 16 Sk.' Værdi, er det saa noget at rejse Proces for og sætte en Mand ud af hans „Næring og Bjæring“?

Nej! „aldrig før har man set nogen *retskaffen* Hosbonde for saa liden en Bagatel har forfulgt sin Bonde, medmindre det er sket af Trættekjærhed. — Ja, dersom Niels Jacobsen havde fornærmet *Eskjær Skov* for de 11 Kjæppe, og Hr. Citanten da havde frataget ham dem, givet ham en god, mundtlig lrette-sættelse og dermed -- som den første -- ladet det bero, saa havde Hr. Citanten vist sig mere berømmelig“.

Hvormeget denne velmente Tale nyttede Stymperen, der var kommen i Fedtefadet, kan ikke ses. Det har jo allevegne, ogsaa her i Salling, taget Tid for de

gode Bønder at lære at respektere Ejendomsretten til Skovene, og Lange var i det Kapitel ikke oplagt til Spøg*).

Vi er nu naaet hen til at skulle gøre Rede for hans Grundlæggelse af *Langesgaard*. — Det er en Tradition paa Egnen, at dens Opbyggelse stod i Forhold til Tiendekornets Hjemkjørsel og Lybybøndernes Uvilje til at kjøre længere end til „Mils Ende“. (Se S. 64 f)**). Noget kan der jo være om det, saameget mere som der — hvad vi har set — endnu før *Herregaarden* Langesgaard — existerede en *Bondegaard* af samme Navn blandt *Breum* Udflyttere; den maa ha ligget i Nærheden af det Sted, der paa Astrupvejen i 1786 bestemtes som „Milens Ende“. (Se Side 65). At nogle af Tiendeyderne kan ha haft en Mil til den Langesgaard, der omkring 1790 rejste sig paa Tomten af den ældgamle *Stoubygaard*, øst for *Breum Kilde*, er jo sandsynlig nok. Men de Dokumenter, jeg er kommen over, fortæller intet om en saadan Oprindelse. — Da Lange i 1784 var kommen i Besiddelse af *Stoubygaard* og havde faaet de indviklede Lovparagraffer om det frie Hartkorn til at fonstre ret***), har han oprettet denne Avlsgaard og uden

*) I en ligegyldig Proces med *Anders Mortensen Quistgaard* til Jungetgaard nævnes i Tise Sogn en Lokalitet som *Tromgade*; i Rybjerg By laa *Clembølet*. — ^{23/6} 1790 sælger Chr. Lange *Hegelund* til dets Fæster *Morten Pedersen* for 808 Rdl.

***) Sml. Dr. Gudm. Schüttes Artikel om Eskjær i det nye Værk: „*Danske Herregaarde*“, S. 351.

***)) ^{22/7} 1785 var Udskiftningskommissærerne i *Stoubygaard* for at ordne nogle af Langes Mageskifter mellem Bønderne og Eskjær; ikke uden megen Disput fik Lange sat igjennem, at disse gamle Bondeejendomme maatte lægges ind under Eskjær. Udskiftningspapirerne er her som overalt i en haabløs Uorden, og nægter enhver Opredning af, hvad der egentlig er foregaaet.

videre overført Navnet fra Bondegaarden i Breum til Avlsgaarden i Stouby, da det dog altid var finere at faa sit Navn foreviget gennem en Herregaard end ved en Bondegaard.

I en Indberetning fra 1788 hedder det om de tre i 1784 udflyttede Ejendomme i *Breum*, at den første er paa 5 Tdr. 7 Skpr. Hrtk. og er fæstet af *Laue Pedersen*, „udflyt og kaldes nu *Langes Gaard*“, den næste af samme Størrelse beboes af *Chr. Overgaard* og kaldes nu *Helenes Gaard* (efter Langes Hustru); Nr. 3 er kun paa 4 Skp. 2 Fjd., beboes af en *Villads* „og kaldes nu *Twist-Huuset*“.

Denne Langesgaard i Breum nævnes endnu som beboet af Laues Pedersen $\frac{8}{12}$ 1791. To Aar efter nævnes første Gang Avlsgaarden *Langesgaard i Stouby*, idet baade denne og Hovedgaarden Eskjær bortforpagtes til Hr. *Th. Thomsen* til Østergaard $\frac{15}{11}$ 1793. Et Aar efter $\frac{3}{12}$ 1794 bliver der taget Syn over de to Ejendomme. Først over Eskjær Ladegaard; her nævnes det nordre Øxehus, „hvori var et Porthus med to Fjælporte. I dette Hus er Forpagterens Hestestald med Plads til 24 Heste, og et Kammer til Staldkarlen“. Endvidere nævnes et søndre Øxehus, et Kohus og en Lade. I Gaarden er der 3 Springvandsposte. — Herfra gik Synsmændene hen til *Magazinhuset* ved *Vejrmøllen*, som har en Dør mod Øst. Ved nordre Ende af nævnte Hus er der 3 Fag med en Skorsten og *en Skorstenspipe*. Der er Loft over to Fag; Vinduer til Øst, Dør til Nord. — Saa gik de hen til den tæt ved staaende *Vejrmølle*; den var dog tidligere synet. Var lidt utæt, saa der gik Draab ned. Møllersvenden *Just Christensen* klagede over, at der flød Vand ned i hans Seng i nederste Etage. — „Og da Vedkommende her ikke havde mere at anvise os, nemlig Hr. Justitsraad Lange og

Hr. *Thrane**), saa gik vi ud til *Langesgaard paa Eskjær Mark*. Vi begyndte i det søndre Hus — — indrettet til Fæhus og Hestestald m. v.“ I Østerenden er et Kammer paa 3 Fag med Loft over $2\frac{1}{2}$ F., et fastslagen Sengested med Bund udi; *Murstensgulv*; 1 Fyrbord paa Pæle; en Skorsten med Pibe; 1 Kammer ved Siden, Loft over 3 Fag, 1 Karm Vinduer. Vest for er der Stald; heri 6 Heste; vest derfor 40 Kobaase og 1 Røgterkammer i Midten. Huset er af Mur og Bindingsværk; *en Murtavle udfalden*; Tag-skjerpen til Nord og Syd belagt med 3 *Rand Tagsten*, 5—6 sønderlagen**). Der er en Lade vest i Gaarden med 4 Porte. „Over hver af de 4 Porte paa samme Lade var Agerummet beklædt med Fjælgavle“. „I *Langesgaard* var en Brønd opbollet med Fjæl“.

Om Beboelseshusene faar vi intet at vide, hverken paa *Eskjær* eller *Langesgaard*.

— Skjønt Lange allerede dengang forlængst havde kjøbt Skivehus (1791), blev han dog — saavidt det kan skjønnes — ved med at ha sit Hovedkvarter paa *Eskjær*, indtil han $\frac{29}{4}$ 1797 solgte denne for 93350 Rdl., ca. dobbelt saa meget, som han havde givet for den. *Langesgaard* gik med i Kjøbet og blev først udskilt fra *Eskjær* $\frac{23}{3}$ 1800. Landsdommer *Henrik Johan de Leth* fik *Eskjær*, *Kaptajn Th. Thomsen* tog tiltakke med „den paa bemeldte Hovedgaards Marker ny opbyggede Gaard *Langesgaard* kaldet“ med Hrtk. 16 Td. og en Del Bøndergods. — $\frac{24}{7}$ 1805 sælger *Thomas Thomsen* til *Østergaard*, *Kaptajn* i Landeværnet, *Langesgaard* til de to Brødre *Peder****) og *Christen Quistgaard* fra *Nørgaard*. Her nævnes „det *Langesgaard* underliggende *Stoubygaards* Jord (5 Td. 7 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.

*) *Thomsens* Forvalter?

**) Hel nyopført kan Huset altsaa næppe være.

***) P. Qu. † $\frac{8}{3}$ 1821, 37 Aar gl.

Hrtk.), der drives under Langesgaard“. Kjøbesummen er da 27390 Rdl.

Chr. Quistgaard dør $7/_{10}$ 1835, 50 Aar gl. Hans Enke, *Ane Deichmann Aagaard Quistgaard* følger ham efter $28/_{12}$ 1837, 57 Aar gl. Langesgaard gaar nu over til en *Anders Peter Kruuse*, som var gift med en Datter — *Georgine* — af *Søren Fjelstrup* til Sinddinggaard; de bliver 1845 Møllerfolk paa Eskjær Mølle, hvorpaa Langesgaard kjøbes af *A. F. Lundsgaard**) til Nygaard; ved hans Død gaar den over til hans Plejesøn *Anders Deichmann*, g. m. *Mathilde Rørbye*; og endnu senere: sælges, brænder, udstykkes!

— Grinderslev Kloster fik snart at mærke, at det havde faaet *Lange* til Nabo. 1790 klages der over, at han lar grave Skudtørv i Klosters Eng mellem *Fri-stild Toft* og *Breum Kilde*; han sagsøges da af *Ole Frederik Obel*, som $21/_{12}$ 1789 havde kjøbt Gr. Kl. af *Mads Bjørn*, som har haft et Syn over den omstridte Grund 4. Oktober 1790.

Her tales om en kastet Grob og Dige, „som gaar omtrent i lige Linje nør fra Stouby Byes Mark og synder paa indtil en *Hjørne-Broe* ved Breum Kilde — — hvilken Skjelgrob og Jorddige tillige er et Hegn for begge Gaardes Marker, *Eskjær Hovedgaards* Mark, hvoraf en Del tilforn har været og kaldtes Stoubye eller Stoubygaards Mark, for øster Side, og Gr. Kl. Hovedgaards Mark for vestre Side“. — Lange er selv gaet over i Obels Tørvemose, og har taget et Par af de udflyttede Bønder i Breum med sig til Tørvegrøvt**).

Lange er vred og skriver bl. a.: „At en Mand vil forsvare sin Ejendom, naar han derpaa virkelig sker Fornærmelse, er mere at rose end laste — —“. Hr.

*) *Anders Fr. L.*, f. $1/_{9}$ 1820 paa Estvadgaard, † i Kjøbenhavn $13/_{6}$ 1895; gift med *Ane Cathrine Hestbæch*, f. $23/_{10}$ 1825 i Skive, † $25/_{1}$ 1905. Begge store Legatstiftere.

***) Her nævnes *Halvad*.

Obel, „som nogle Uger efter hans Ankomst til Gr. Kl. fandt Fornøjelse udi at fremtræde udi dette Steds (Skives) Domhus (ikke bare) med Stævning, Forbud m. v. mod mig, men endog klædt udi Purpurfarve og viste sig, som det kunde være ham en Glædens Dag — —“.

Senere skriver han (¹⁷/₇ 1791), at han nu maa rejse til Fyn for *at begrave sin Far* og for at dele hans Midler, hvad der vil ta ca. 8 Uger*); han anmoder da om Opsættelse i Sagen saalænge.

I 1790 sagsøger *Chr. Lange* sine Bønder for resterende Skatter — kgl. Skatter, Landgilde, Kornvarer og *Laanekorn* fra 1783—1790. Det er Summer fra 30—150 Rdl.; — en fin Regning! Bønderne skal yde Tugthuspenge, Chirurghskat, Quæghskat, Extraskat, *Delinquentpenge*, Munderingspenge, Fourageskat, Kornskatspenge, Bropenge, *Landgildepenge* osv. osv.!

Regningen er nok bleven for gammel. Den gode Lange har ingen Ret uden for Aaret 1790. — Samme Aar klager Bønderne bittert over det uudholdelige Hoveri, som Lange lægger paa dem. Aldrig er *de bleven udstæbt som nu* eller har baaret saadanne Byrder; i forgangen Aaringer har Lange Tid efter anden opbrudt en Del Hede og Fælleder, der før laa til Eskjær som Fædrift; ganske vist har han opbrudt det med egen Plov, men nu deler han det ud til Hovbønderne, at de skal drive det; hvorved deres Arbejde meget — ja, til det dobbelte — forøges!

Det trak op til store Uroligheder paa Eskjær Hovmarker. Det er næsten endeløst, hvad Trælbønderne har at klage paa deres Husbond. Men især dette, at han har ladet saa megen Jord opbryde, som ikke har været opbrudt tilforn i Vidnernes Mindetid.

*) *Jens Lange* til Rødkilde blev født paa Sorø Ladegaard ⁷/₁₁ 1707 og var Godsets Forvalter, da han 1736 købte det af *Johan Lehn* for 14,000 Rdl.

„Før Langes Tid blev Møddingen i Gaarden dækket med Jord, derefter udkjørt paa Marken i Dynger og blandet med Jord og dernæst af disse Dynger udkjørt i Læssevis paa Marken“.

„Og før Langes Tid fik *Eskjær Stude* utorsken Korn paa en Tid af Aaret, og noget fik Studene, som var torsken; dog blev det Straa, Studene fik, ikke rent aftorsken; men ellers forøvrigt blev Kornet torsken“. — Bøndernes Redskaber gik itu ved Opbrydningsarbejdet og Bæsterne forkjørt, og det er sket for Vidnet selv, da han mødte for en Hovbonde; da han opbrød af Eskjær Mark, „trak Bæsterne, saa de faldt paa hinanden, og de maatte skjære Redskaberne i Stykker for at faa Bæsterne fra hinanden“. — Gik Redskaberne itu under Arbejdet, „kunde det nok være den Tid, at Bønderne kunde faa en Pind i samme Anledning fra Eskjær. Ved en Pind forstaar Vidnet et lidet Stykke Træ“. „Ved de Ord: Bæsterne er forkjørt, forstaar Vidnet, at de ved Arbejdet blive klemt haardt, og de ser stor Ynk paa dem, hvortil kommer, at der og kan være et ungt Bæst imellem“.

Før Langes Tid graved hver halve Gaard 4 Læs Fladtørv aarlig, røglede, hjemkørte og indbar samme til Eskjær. — Lange har ladet pløje Rende til Vandets Afløb mellem Agrene. — Fra Laden bares Kornet i gammel Tid af Bønderne til Lofterne i Borggaarden.

Træer, som fældes, maa Bønderne opgrave med Rod. Borggaardens Grave maa de oprense.

Før Langes Tid var Eskjær delt i 5 Aars *Indtægter*, nu i 4. Sæden, som skal lægges, er ubestemt af Navn for den enkelte paa Godset, snart lidt, snart meget, efter Ordre og Omstændigheder; de hoveripligtige Bønder har maatte berede Jorden, gjøde den, føre Afgrøden hjem, tærsk, rense og bortkjøre den efter Langes Ordre!

Han har ikke givet hverken Vidnet eller andre noget Vederlag derfor! — Der er mange opbrudte Jorder, som dyrkes af de hoverigjørende, men de faar ikke bestemte Dele at besaa, men efter Lunet lidt og meget. Før Langes Tid blev *kun gjødet* til 1. Kjærv af Byg, og ikke videre.

Lange har de sidste Aaringer ladet gjøde ved de hoverigjørende Bønder *Grønlandsjord* til Rug og ladet *gjøde til Byg samtidig*. Lange har ladet Hovbønderne rense Borggravene, og deres „Dyng og Mudder“ har de maattet føre lige saa vel paa de opbrudte som de øvrige Jorder. Før Langes Tid forrettede en Hovbonde af en hel Gaard *om Vinteren 2 Dages Tærskning om Ugen*, og hele Vinteren yderligere ca. 5 Dages strængt Arbejde; nu: *4 Dages Tærskning om Ugen hele Vinteren lige til Maj eller ofte længere!*— Gejstler holdt Stude, men Lange *Mejerikøer*, som ogsaa kræver *øget Tærskning*.

Lange skal *før* Udskiftningen ha taget og tilvendt sig en stor Del af Chr. Iversens bedste Eng i Grinderslev og ladet det indgrøfte som sit. Ved det strænge Hoveri har de forsømt deres egne Fæstegaardes Avl og Arbejde.

Hver Hovbonde saede før Langes Tid paa Eskjær Gods af 1 hel Gaard: 4 Skp. Byg, 6 Skp. Rug, 18 Skp. Havre Strøgmaal.

Før var Eskjær Mark delt i 9 Aars Indtægter: *5 med Korn, de 4 hvilede*. Nu besaar Vidnet af sin halve Gaard paa Eskjær Mark: 26 Skp. Byg, 20 Skp. Rug. „Havre saas ligesom Bønderne faar Ordre til“.

Saadan træder Vidne efter Vidne frem mod deres Husbond med de sværeste Klager.

De tages alle i Ed „undtagen *Chr. Christensen Svensk*, da Retten ikke rettere kunde skjønne end at

bemeldte Chr. Svensk er saa beskjenket eller paa anden Maade saa syg, at han i den Forfatning ikke bør aflægge Eden, førend han kommer sig“. Andre Bønder laa Nætterne over i Skive for at vidne i Langes uendelige Processer mod Hovbønderne.

Omsider rottede Østsallings Trælbønder sig ligefrem sammen imod hans tyranniske Opførsel. 28. Septbr. 1790 holdtes der et Møde i *Chr. Hakkilds* Hus i Mogenstrup.

De vilde ikke mere pløje Langes *opbrudte Jord*. Den, der gjorde det, skulde bøde 10 Rdl. eller udpantes i Hestene. Der blev skrevet en Overenskomst eller „Forening“ „*med rødt Kride*“ (ikke med Pen eller Blæk). Alle de mødte Hovbønder uden Undtagelse var tilstede.

Da de atter gav Møde paa Hovmarken, var det *Thor Pedersen* der gav Eksemplet og „brød af i Lodden“. Men nu kom „ham Sjel“, Chr. Lange, ridende paa sin Hest ind i de „oprørske“ Bønders Skare. De omringede ham ikke, som de var bleven opfordret til af Chr. Hakkild og Thor Pedersen, men sprængende ind imellem Bønderne „svang han sin Hest saaledes frem og tilbage imellem dem, at Hesten havde traadt paa dem, dersom de ikke havde sprunget af Vejen. Det var Justitsraad Langes egen Hest, thi han baade huggede Bæstet i Siden med Sporene og trak den i Bidslet, saaledes at Bæstet maatte gaa frem og tilbage, ligesom *han* vilde“.

Bøndernes Defensor siger: — — „De synes det, at Bøndernes Forhold i det hele mere har Anseende af et Enfoldighedsværk end udtænkt Ondskab; det er ligesaa lidet Bonden som andre Statens Borgere forment paa en skikkelig Maade at forsamle sig; — for den arbejdende Trælbonde er det belejligst Aften eller Nat“. „Justitsraad Lange har vel tilbudet at erstatte

Bønderne udi Penge, om de blev frikjendt for noget Arbejde. Er Bønderne tjent med Erstatning for Arbejde eller Arbejdsløn, naar de af saadan Aarsag har forsømt deres eget, og hvad bliver den ynkværdige Følge? Det ved enhver Landmand som ikke lukke Øjne for Overbevisning og Sandhed“.

Dommen lyder paa, at *Thor Pedersen* (Breum) skal bøde 8 Rdl. til Nørre Herred Fattigkasse, *Chr. Hakkild* og *Jacob Jensen* (Møgel Thorum*) hver 6 Rdl., subsidiært: *Vand og Brød*.

Saadan endte ($13/8$ 1792) dette „Oprør“, og Lange kunde vende sig til nye „Sejre“.

1791 var Lange meget fortørnet paa Herredsfoged Selmer, som ikke med tilstrækkelig Iver lod efterspore en anonym Klage (Simonsens?) til Kanceliet, hvor der tales forblømt om en „Slanglange i Eskjær Skov“. Aaret før havde han en lettere Strid med Roslev Præst.

I Rybjerg Kirke var en Begravelse fra Eskjær over en ældre Ejer *Mads Hastrup*. Lange vil ha Graven bevaret og skriver saa: — — „Ligeledes var det at ønske, at der blev af Præsterne paaset, at de Lig som blev begravede paa Kirkegaarden blev forsvarlig nedgravede ifølge Anordningerne, da det ofte skal være arriveret paa Rybjerg Kirkegaard, at der ikke har været over et Quarter Jord paa Kisten, og naar Solens Varme om Dagen falder der, er saadanne Lig ventelig mere stinkende end de andre Lig, der ere i Begravelser hensatte. — I Justitsr. Langes Fraværelse *C. Bjørn*.“

Pastor *N. C. Stiernholm* riposterer hvast:

— — „At der nogensinde er paa Rybjerg Kirkegaard begravet Lig, som ikke har haft 1 Quarter Muld

*) Han havde skrevet Kontrakten mellem de sammensvorne.

paa Kisten, naar Graven var tildækket, er saa stor en Usandhed, som nogen kan udsige, og under sligt skal en stakkels Skriversvend*) skrive sit Navn! — Roslev Præstegaard $\frac{6}{8}$ 1790. N. C. Stiernholm.“

Lange var ubarmhjærtig mod sine Bønder, og sønderlig bedre var han ikke mod hvem der ellers var i hans Brød**). 1793 fik han en Forvalter fra Kjøbenhavn — *Herman Ermandinger Splith*. Samværet blev dog kun af forholdsvis kort Varighed. Før et Aar var omme laa de i Proces og den hæftigste Polemik. Splith fortæller udførligt om sit Forhold til Lange i følgende Brev til Kongen:

„For noget mere end et Aar siden havde jeg det Uheld, som jeg nu bør kalde det, at blive antaget af Hr. Justitsraad Lange som Administrator eller Forvalter ved hans ejende Eskjær og Skivehus' Gaarde og Godser i Salling.

Ved første Bekjendtskab med denne Herre, som skete i Kjøbenhavn, blev jeg forledet med hellige Løfter og Forsikringer om hans stedsevarende Godgjørenheder og Reçonablité mod mig, Kone og Børn, og som en Følge deraf forlod den Vej, jeg var i hos Generalauditøren, Hr. Konferentsraad Borneman i Kjøbenhavn; med denne gode Herres Samtykke forlod jeg en højtænkende Embedsmand og resolverede til med min Familie at rejse herover, efter at jeg desformedelst først maatte sælge og skille mig ved en Del af mit Indbo til mit Tab.

Da nu ikke én eneste af alle de Pligter, som Justitsraad Lange ved Kontrakt imellem os havde for-

*) s: C. Bjørn.

***) Her skal dog anføres, hvad et Vidne siger for Retten i Sagen mod de Mogenstrup Bønder, at Lange engang har ladet „Doktoren i Viborg“ besøge en syg Mand i Stouby, ligesom han nu og da har sendt de Syge gratis Medicin.

bunden sig til, meget mindre da overflødige Løfter af hans Godgjørigheder mod mig, er bleven efterlevet eller opfyldt, men derimod har han i Ord og Gjærninger tilføjet mig adskillige Chicaner, Fortrædeligheder og Grovheder til Ærgrelse, til Sorg, til stor Tab og Skade for mig, Kone og smaa Børn. Og hvilken Ulykke for en Familie! Ja, sandt at sige, min Kones Murren, fordi jeg lod mig forlede af Justitsraad Langes Listighed, Overtalelser og Løfter til at rejse herover. Ved sidste Juletider (1793) fandt han for godt i et Brev at opsige mig til at flytte af hans Tjeneste til den 1. eller 25. denne Maaned, uagtet vores Kontrakt bestemmer tilfulde et halvt Aars lovlig Opsigelse i Forvejen. Da jeg nu i saa kort en Tid ikke har kunnet se mig og Familie forsynet med andet Levebrød eller bekvem Lejlighed, kan jeg heller ikke heri føje ham, som jeg ellers havde gjort, blot for at undgaa de Ubehageligheder, som mig ved hans Daglejere og Tjenere tilføjes; snart beordrer han mig med min Familie af et Værelse i et andet, et ringere end et andet og nu tilsidst udenfor Gaarden i een hans Smediehytte*), som forhen er beboet af en Spisevært for Gaardens Tjenestefolk. Han indmænger sig selv med Gaarde og Godsers Administration med Penge og Korn m. v., endda fordrer han mig til Regnskab for alt, kort sagt, han bryder alle Love og Kontrakter med mig, ja, han har endog nedladt sig saa dybt under Anstændighed, at han imod min Vilje har brudt og læst mine Breve, som er tilskreven mig, ja, han har med egen Haand skreven og convoluteret mig Billetter uden Navn, men af Indhold ligesom Skandskrifter med Navne og deslige, som vist ingen honnet

*) „Smedehuset, som Eskjærs Ejer, *Justitsraad Hastrups* Mor boede i“.

Mand vilde gjøre, men Justitsraad Lange (nok), der udmærker hans Tænke- og Handlemaade og giver Bevis om hans øvrige Forhold — —“. Nu anmoder Splith om fri Proces med Lange (³¹/₅ 1794).

Af den vidtløftige Sags Dokumenter skal jeg kun fremdrage et Brudstykke af et Brev (24. Novbr. 1793) fra Lange til sin Forvalter. Lange gir her foruden et Billede af visse Forhold paa Godset tillige et Portræt af sig selv:

— — „Af mine Folk beholder jeg følgende (nævner en hel Del) Mads Ladefoged — *Staldkarlen i Østerstald* — *Vester Staldkarl* til Teglovnen. *Pigerne*: „Laurs' Pige eller Datter til Ryberg; den fra Grættstrup, Undermejersken, de to sidste Piger (*skal til Grinderslevgaard*). Den koparrede fra Vinde eller Lund, som kom sidste Michéli, til Rybjerg, hvis at jeg ej fik Søren Pedersens Pige, men faar jeg den (!), da til Ingeborg*) tilligemed den; den sidste Pige fra Skivehus, som er døv; en god ferm Dreng *skal* jeg have fæstet; de 2de vi haver skal de ej beholde længere end en 8 Dage . . . Hvad skal Smeden bestille; vil han skaffe sig Plads, da *maa* han rejse strax, ellers kan han passe Kornet paa Loftet og i Stalden. Glem ej de 2de Mænd, der tog Kornet fra Quinden i *Møget Thorum*. Pas vel paa Gaardens Bygning og Tærskning, at der ej spildes Foder. Mejersken ved Ryberg — giv hende sin Løn straks og lad rejse efter hendes egen Begjæring. Podemesteren (Gartneren) lad ham bestille noget; han skal være hos, naar der skal maales op af Laden og holde Bog med Tøndetærskerne og passe Skoven med Skovfogden. Lad strax mit Vindue banke fast og slaa Søm for udvendig i mit Skrivekammer. Enken i Kostrup har budt mig

*) Skivehus' Gods.

900 Rdl. for sin Gaard, lad hende faa den, naar hun vil gi 920 Rdl. for den.

Lad alt mit Træ, som findes ved de gamle Huse, indpakke i *Jens Kisums* sidste brugte Stuehus.

Da jeg nu haver forpagtet Eskjær bort, kan jeg undvære Deres Tjeneste $\frac{1}{2}$ Aar efter Dato, derfor opsiges Deres Tjeneste herved, og at bortflytte $\frac{1}{2}$ Aar efter denne Dato. De Bønder, der vil tærsk og ej behøves i Laden, de skal møde samme Tid efter Tour og sætte Favnebrænde i Skoven af de meget hule Træer, 1 Favn om Dagen af alt under Skovfogdens og Podemesterens Opsyn. *Giv endelig ingen Bønder Credit.* Den eller de, der rester Landgilde — lad dem strax indstævnes til et Restantz-Tingsvidne og tillige at lade Sognefogden udpante for Skatter, der rester; det skal i Rigtighed inden Nytaar, thi ellers er det af ingen Kraft. Jens Larsen, Jens Brochholm og Lars Madsen maa de passe paa vel at betale i rette Tid . . . Damgaard skal betale dem 20 Rdl. jeg laante ham. Faa nu Tærskningen i god Stand og alle Skatterne indkræven m. m. paa den lovbefalede Maade . . . *Chr. Svensk* i Ryberg maa faa 4 Ugers Credit med sin Landgilde; *glem nu ej at klem dem af med deres Skatter.*

Aarhus (2. Novbr. 1793). C. Lange.“

Endvidere: „Tal med Brochholmmændene og Thorumboerne og andre, om de vil pløje mig Gaasemose, da vil jeg give dem 24 /: (Sk.) for hver Td. Havreland eller 1 Td. Bygland“.

I *Maanedesregnskabet for Novbr. 1793* nævnes bl. a. „Natmanden for 7 Bæster at aftage à 24 Sk.“.

Kostpenge til *Tøndetærskerne ved den ny Lade**) fra 14 — til ultimo Novb. 2 Rdl. 1 Mk.

*) Langesgaard.

1 Kone i Stouby for 2 Dage ved Høsten — 12 Sk.
 $\frac{1}{5}$ 1794 vil Lange ikke ha Splith længere; han
 maa rejse straks.

Han tilbyder dog Splith Forlig og 50 Rdl. i Rejsepenge, naar han vil flytte straks.

Ikke destomindre skriver han $\frac{8}{15}$ 1794 til „Forvalter Splith“, at han skal faa *Jomfru Dorteia Wistrup* paa Porten! *Hun vil ikke ud!*“ (Se fremefter!)

En Dag lar Lange to Bønder ride til Breum Præstegaard og sige til Splith, som er derinde, at Lange uophørlig vil tale med ham. Kommer han ikke strax, har han sin Afsked!

Splith døde 23. April 1796, før Sagen var bleven sluttet; han boede den Gang i Hedegaard, Vester Grønning, som Fæster under Astrup. Pastor Splid i Breum blev Lavværge for Enken og Pastor Feld i Jebjærg for Børnene. 9. Septbr. s. Aar dømmes Lange til at betale til Spliths Stervbo 105 Rdl. af hans resterende Løn.

Ogsaa Spliths Afløser, en Løjtnant *Vincent von Sebbelow*, blev inden længe jaget bort med Haan. Justitsraaden har i det Hele haft et stærkt bevæget Foraar i det Herrens Aar 1794.

Lange har i April 1794 i Kjøbenhavn ved energiske Overtalelser faaet Løjtnanten til at opgive en Række fordelagtige Kommissioner for at ta med ham til Jylland, til Skivehus og Eskjær; Lange har lovet at betale hans Rejse frem og tilbage, lovet ham en Ducør — 200 Rdl. fra April til 6. Maj — foruden en god og honnet Levemaade. Men Gud bedre det! Sebbelow har selv maattet indkjøbe „en Del Specerier og Drikkevarer m. v. til Eskjær, som den var blottet for, og uagtet Hr. Justitsraad Lange selv skal ha fortæret en Del deraf, skal han dog ubillig have nægtet og vilde skubbe sig fra at betale det til Kjøbmanden, men Udgiften for det første at være kommen Citanten

til Last, foruden at Citanten imidlertid skal ha udlagt og laant Hr. Justitsraad Lange en Del Penge, hvorfor denne heller ingen Grad af Retskaffenhed skal have vist“.

Tirsdag 13. Maj 1794 om Morgenen kom Lange hjem til Eskjær, for ind i S.s Kammer, hvor han laa og sov i Sengen, „huseret, larmet og gjorde stor Uro“, saa S. nødtes til at staa op og gaa ud af Kammeret og der „forstaaeligvis efterlade en Del af sit Tøj og Penge“. Lange laasede Døren og tog Nøglen til sig; ikke Tale om, at S. maatte komme ind igjen og faa sit Tøj! Lange forfulgte S. ind i Forpagterens Værelse med grove Ord og Talemaader, „overfaldt ham med Haandgreb i Brystet, Stød og Skuffen, kaldte paa sine Gaardskarle, at de skulde sætte S. ud! S. bad om sit Tilgodehavende; L. nægtede alt, ja, forbød Forpagteren at kjøre med ham.

Onsdag $11\frac{1}{5}$, da S. med en lejet Befordring — Bagerens i Skive — kjørte til Eskjær for at tale med Forpagteren og Forvalteren og kom fredelig ind i Forpagterens Dagligstue, kom Lange efter ham med uanstændige og fornærmelige Æreord og Expressioner“, snappede Hatten af Sebbelows Hoved og slængte den bort, overfaldt ham med Slag, Stød og Skuffen, stødte ham af et Værelse i et andet, ind og ud, saa han maatte flygte og ikke kunde faa Fred; han vilde endnu ikke skamme sig, men forsøgte at trække Skeden af Sebbelows Sabel, som hængte fast ved hans Side, „og derhos søgte at indbilde Folk, at Sebbelow vilde trække blank imod ham, skjønt hel urigtig“.

— Som sædvanlig kan Stævningsmændene ikke træffe Lange, — men maa gaa til Kjøkkenpersonalet. Siden gik de til Østergaard, hvor *Hr. Thomas**) ej var hjemme, men hans Fuldmægtig, *Kjersgaard*; de

*) Forpagteren,

stævned Mads Ladefoged, som bor neden for *Grinderslev Kloster*, Willem Ellermann i *Skjærris*, Ivar Pors i Mogenstrup o. a.

Gik saa til Eskjær ind i Justitsraadens Kammer, „hvor *Hr. Thomasen og Forpagter Thrane* var inde; vi spurgte efter Hr. Justitsraad Lange; de svarede, at han var ikke til Stede, men de andre Folk i Gaarden sagde dog, at Justitsraaden var hjemme, men vi kunde ikke komme ham i Tale; vi oplæste højt Stævningen i Stuen“ osv. Saa gik de ned til en Jomfru Mørch og Bryggerspigerne.

Sebbelow fik ikke Lov til at ha det sidste Ord. I Skranken fortæller Lange (¹⁵/₅ 1794), at paa Eskjær var foruden Løjtnant S. „saakaldte“ Jomfru *Dorthea Wilstrup* og hendes Bror, Guldsmedesvend *Johan Heinrich Wilstrup af Aalborg*; de opførte sig uforskammet i hans Hus. ¹³/₅ greb S. til sin Sabel „og begyndte at ville trække samme ud“; Lange kaldte *han en Slyngel*; da S. ¹⁴/₅ kom kjørende fra Skive og holdt udenfor Langes Vinduer, svang han sin Sabel op imod ham; han „havde opført sig uanstændig og bydende i mit Hus paa Eskjær, taget mine Heste at ride paa og mine Vogne at kjøre med uden min Til ladelse og i min Fraværelse befalet mine Folk at levere ham samme“. L. havde anmodet S. og Wilstrup om at forføje sig ud af hans Hus. Saa vilde Dorthea Wilstrup med — „hun vilde bortrejse med Løjtnanten“, og Løjtn. sa, „at bemeldte Dorthea eller saa kaldet Jomfru Wilstrup skulde følge med ham og han vilde ta sig hende an“ (Se S. 87).

¹³/₆ var de begge rejst frivillig fra Eskjær til Skive „og saaledes forlod mit Hus og min Tjeneste“.

„Bemeldte saa kaldte Jomfru Wilstrup haver paa Eskjær vist uanstændig Fortrolighed mod Hr. Løjtn. Sebbelow og lagt sig i Sengen hos ham“.

Det samme bekræftes forøvrigt af en *Palle Rask*, som er fra Randerskanten, og bor i et *Skovhus* (tidligere *Mølle*) ved Eskjær hos sin Far. Han er ogsaa Løjtnant, tjener ikke, men er Oppasser for Tiden; svagt Helbred.

Palle Rask „saa en Morgen paa Eskjær, som var nogle Dage før $13/5$, at et Fruentimmer laa i Sengen under Dynen hos Løjtn. *Sebbelow*“. — I Langes Fraværelse kjører hun ud med S. i Langes Vogn. Til Forvalter Splith har S. sagt, at han havde Ret til at befale over dem alle sammen. Han gaar ogsaa paa Jagt, naar det passer ham.

Det hedder sig, at hans rette Værneting nok er *Kiel*, og der fremlægges i Retten følgende navnløse Erklæring: „*Sebbelow* (Wincent) er ikke kjendt af noget godt, har flagret fra det ene til det andet; højst ustadig og upaalidelig, er fra Horsenseggen. (Villinggaard $11/6$ 1794)“.

Ved Sagens Akter ligger ogsaa følgende Billet: „Det er en sort Siæl, der lyver for en Dame og siger Vedkommende haver sagt, hun skal være Mæstresse. Du er dog een Skurch“! (fremlagt $30/3$ 1795). Mon det er Sebbelows Husbond her sigtes til? — Efter denne Smule *Cronique skandaleuse* vil vi gjenoptage Fortællingen om Langes Forhold til sine Fæstere.

Chr. Lange havde, som vi har set, altid svært ved at faa nok. Foruden *Eskjær* og *Langesgaard* kom han nu ogsaa i Besiddelse af *Skivehus*, hvis Ejer *P. Lund**) var død 4. Marts 1791. Ved den offentlige Auktion 17. Oktober s. A. tilfaldt Godset C. Lange for 40,150 Rdl. Gaarden var paa 28 Tdr. Hartk., Bøndergodset 337 Tdr., fordelt paa 37 Fæstere i Byerne nærmest Skive Kjøbstad. Skivehus var den-

*) Om ham se *Skivebogen* 1919, S. 62—106.

gang meget forfalden paa Bygninger. C. Lange tog straks fat paa at reformere. Gaarden var egentlig en sær Ejendom; af en besynderlig halshugget Karakter; Hoved og Krop skilt fra hinanden: Marken vest for Byen, Gaardens Bygninger helt nede ved Aaen, som de i gammel Tid var sat til at bevogte med Høge-øjne. Men nu var Byen kravlet op paa dens Jorder og havde lagt sig saa underlig kejtet og akavet paa dens Bryst til yderste Gêne for begge Parter. Gaarden var altid paa Flyvt med det ene eller det andet gennem Byens Gader; dens Møg eller Avling klattede ustandselig fra Vognene mod Skive Brosten. Herregaardens Korækker skejtede brølende og svinende forbi Byens Butiker fra Marken til Ladegaarden. De to — Gaard og By — traadte altid hinanden over Tærne. At dette omsider kom til Ophør skyldtes Chr. Lange, hvis første Bedrift som Ejer af Skivehus bestod i at flytte Bygningerne, læsse det afhuggede Hoved paa Trillebøren og føre det vesterud til Kroppen. Det gik ikke af uden megen Gnidning. Træl-Bønderne skar Tænder og bandede i Enrum eller i deres egen Kreds ved Bystævnet den altfor foretagssomme nye Ejer, der blev ved at hobe Arbejde paa dem, saa de stønnede. For det var jo dem, der skulde flytte Skivehus' Bygninger; for egen Regning gjorde Lange ikke meget, uden svinge Kjæppen. Af et Hoverireglement for 1792 samt en Retssag mod Fæsterne (1797) faar vi Besked om, hvorledes Flytningen gik for sig. Den gamle Tømrer *Jens Møller**), der selv havde haft en stor Del af Arbejdet paa *Ny Skivehus*, er den, der giver bedst Besked.

*) Han var en Bror til Birkedommer *Henrich Møller* og ligesom denne født i *Krarup Mølle*; han har bygget en Masse Gaarde her paa Egnen baade i By og paa Land.

Han siger bl. a.*):

Sydøst for Skive Kjøbstad laa Skivehus før, „der hvor gamle Skivehus nu staar“. „Vidnet husker ikke rettere, end at med *Ny Skivehus'* Opbygning blev begyndt 1792 og vedvarede til 1794. Nu kaldes de gamle efterstaaende Bygninger *Gamle Skivehus* og de nye Bygninger, som nu er opsat vesten for Skive Kjøbstad paa Skivehus' Mark, hvor ingen Bygning stod før, kaldes nu *Ny Skivehus*“.

„*Hvor Skivehus stod før*“, eller fra Gamle Skivehus gik Vejen gennem *Bro- eller Slotsgade*, vest eller nordpaa ud igjennem Byen til Gaardens Mark. Vejen var da mere besværlig „formedelst *Brobakken*“ og Stenbroen, især ved Gjødens Udagning. Skivehus' Marker laa vesten og norden for Skive Købstad. Flytningen er til stor Nytte for Bønderne, især ved Møg- og Kornkjørselen.

Engeberg ligger ca. $\frac{1}{2}$ Mil fra gl. Skivehus.

Gl. Skivehus udflyttedes efterhaanden; en Del af de ældre Bygninger var brøstfældige. Lange gjorde en Del af Arbejdet med Bygningen med egne Heste og Vogne. *Jens Møller* har opsat 87 Fag af Bygningerne paa *Ny Skivehus, deraf 20 Fag Borggaard*. De hoverigjørende Bønder gjorde megen Hjælp. Stuehuset paa Gl. Skivehus var meget forfalden.

-- Allerede den Gang solgte Lange en Del Ejendom fra Skivehus til *Byen*, saa de hoverigjørende ikke har nær saa meget at gjøre som forhen. — Det er nu *Jens Møllers Mening*.

I den trykte „*Hoveri-Foreningen*“**) for Skivehus $\frac{3}{10}$ 1792 hedder det S. 6: „Til Skivehus eller den paa *Skivehuuses Mark opbyggede Gaard* forskaffer en-

*) Se *Justitsprot.* 1797, S. 530 b.

**) I *Dokumentpakken* til *Justitsprotokollen* 1797 (Landsarkivet).

hver $\frac{1}{2}$ Gaard aarlig, naar forlanges, et forsvarlig Læs hvidt Sand eller Grus efter Tilsigelse“.

S. 8. Tørv fra Sejbæk hensættes i Stak „*ved den paa Skivehuus' Mark udflyttede Skivehuus*“.

S. 9. „Ligeledes er Ejeren og Hoveribønderne blevne forenede, at disse udflytter Skivehuuses tilbageværende gamle Bygninger (som for Bønderne i Tiden bliver en betydelig Lettelse), imod at Bønderne for den Tid at samme Huse flyttes frigives for Rejser, Reparation paa Ladegaarden, Møddingers Blanding, *Lim* eller Mergels Hæntelse“.

Et Vidne udtaler (1797): „Efter Bøndernes Samtale med Justitsraad Lange (1792) blev bestemt, at Skivehus' Bygninger næste Aar (1793) ikke til den udflyttede Gaard paa Hovedgaardens Mark udflyttes *mere end Tærskeladen*“, og en Fuldmægtig Lund, som var tilstede $\frac{3}{10}$ 1792 attesterer, at alt andet har han glemt, men det kan han huske, at „Bønderne *morrede (murrede) noget om Pligtarbejdet til ny Skivehus' Opbyggelse* — og at der da i den Anledning blev dem betydet, hvilken Bekostning Hr. Justitsraaden gjorde og hvilken Lettelse, det blev for dem at undgaa Kjørslen med Gjødningen fra og Kornet til Skivehus, igjennem Skive Byes stenbrolagte Gade, ved hvilken Forandring deres Hoveri ikke blev forøget men forringet, som Bønderne selv indsaa og tilstod.“ (Kongensgaard ved Lemvig ²² „ 1797).

I 1792, ikke længe efter at Lange var bleven Skivehus' rette Ejer, lod han sine Fæstere kalde til sig, for at de i Fællesskab kunde affatte en saakaldt „Hoveri-Forening“ eller Overenskomst om, hvad enhver især skulde yde af Arbejde paa Godset. For at Langes skrappe Fordringer skulde glide lettere ned, blev der budt Hovbønderne et Glas Brændevin, Brød og Øl vankede der endda ogsaa — dog

kun til dem, der uden Knurren underskrev „Foreningen“. Langes Tjener gik omkring og skjænkede Brændevinen; Else Husholderske, der ogsaa var blandt de agerende, havde dog ikke set nogen ligefrem fulde. — Hoveriforeningen fik af C. Lange denne Indledning: „Intet skulde nu være Godsejeren kjærere, end som han ved denne Forenings Oprettelse har udfundet den rette og billigste Bestemmelse paa begge Sider, saaledes at ingen derved kan blive fornærmet, men hver især maa yde med god Vilje det, som her forneden er bestemt, uden Anke, og ønske og bede det højeste Væsen om at stadfæste denne vores Forening med sin Velsignelse saaledes, at de Forenede her maa bestandig til den sildigste Alder leve i god Forstaaelse sammen og eendrægteligen arbejde for fælles Gavn og Bedste, hvorved vi samtlige vil høste og naa det forønskede Maal“.

Og Slutningen var ikke mindre rørende: „Videre loves af Ejeren saa meget som mulig i alle Tilfælde at spare og forskaane Bønderne for alt det Arbejde, som er mulig at undværes, da Ejeren vil vise dem al mulig Besparelse, god og kjærlig Omgang og Understøttelse“ — — han haaber det samme fra deres Side — — „da naar begge Parter har hinandens Vel til Formaal, hersker derved Enighed og Kjærlighed for hinanden, hvilket vil meget bidrage til hvers timelige Lykke og Velstand; derfor vil vi takke det højeste Væsen, som saaledes i Dag har sammenbunden og bestemt hinandens Pligter og Rettigheder, hvilket vi herved har indgaaet, som uryggelige fra begge Sider skal vorder efterlevet“. — Efter disse blide Fløjtetoner og efter at Esper Tjener endnu engang havde ladet Klukflasken aflægge Visit hos enhver af dem, underskrev de 37 Trælbønder, de fleste med ført Pen, Resten med krogede Fingre, den

strænge Haandfæstning om Korntærskning og Møgkjøren, og Spanddage og Gangdage i én Uendelighed til deres usle Livs Ende. — De efterfølgende Processer udviste, at de alle bittert fortrød, hvad de hin Dag underskrev under Indflydelse af Justitsraadens „ædelige Brændevin“. En var der som næsten pr. Omgaaende fik Virkningerne og „Kjærligheden“ at føle — det var gamle *Jens Kisum i Øster Lyby*.

Han var blandt Medunderskriverne den 3. Oktbr. 1792; en Maanedstid efter — 11. Novbr. — var han atter stævnet til Skivehus sammen med Langes andre Fæstere for endnu engang at tale om Hoveriet.

Jens Kisum fik da Befaling til at lade sin Fæstegaard udflytte paa Marken, dog ikke *Stuehus og Fæhus*; de skulde blive staaende i Byen og til dem vilde Lange lægge en Toft paa 6 Skp. Hartk. Den gamle Jens Kisum beklagede sig nu over, at *han* skulde udflytte. Lange sa: „Jeg skal handle og lave det saaledes med eder, at I skal takke mig godt“. — Jens Kisums Søn, Chr. Kisum, lovede Lange saa den udflyttede Gaard i Fæste, som Faderen havde haft den. Jens Kisum skulde saa beholde de 2 gamle Huse og de 6 Skpr. Toft imod en aarlig Afgift til Lange af 3 Rdl. Jens Kisum takkede.

I Toften saaedes 6—7 Skp. Byg og avledes ca. 5 Traver (?). 1793 udflyttedes saa Gaarden. Jens Kisum høstede Toften og førte Kornet hjem i de gamle Huse; noget sattes i Stak og indhegnedes. Resten af Gaardens Sæd førtes til den ny Gaard ude paa Marken.

Da Udflytningen saaledes var sket, holdt Jens Kisum sig til Langes Løfter og vedblev at bo i de gamle Huse.

Men Justitsraad Lange vilde det anderledes. Han satte sine Folk til at nedrive den Gamles Bygstakke

og kaste Sæden ind i Fæhuset. Noget blev spoleret, andet opædt af Svinene. Een væltede Stakken i Smug, som kunde den være væltet af sig selv. Nu lod Lange Døren til Fæhuset tilspigre og forbød Jens Kisum at komme i Huset; med egen Haand laased Lange Fæhusdøren, ikke blot for Kornet, men ogsaa for Redskaber og Gjødning osv.

Nu skred Lange til at løfte Dørene og Vinduerne af Stuehuset, og de blev baarne bort. Langes Folk nedtraadte endogsaa Jens Kisums Indbo, Klæder, Korn, Fødevarer, og Svin og Høveder fulgte senere i det anviste Spor. Tilsidst stødte Langes Folk endogsaa Væggene ud og gik deres Vej.

De havde ogsaa smidt Halm ind i Stuerne, ja op i Skorstenen, hvor der stadig brændte Ild.

Den ny Gaard var da ikke færdig, saa Jens Kisum maatte søge Husly hos Fremmede. Lange solgte nu alt Jens Kisums Ejendom til en anden (for 3—400 Rdl.).

Nu gik Jens Kisum til sin Husbond paa Eskjær for at minde ham om hans Løfter; men istedetfor at gjøre Ret og Skjel har Lange taget den gamle Mand i Brystet, „stødt og slaget ham ud af Stuedøren paa Eskjær, hvorved Jens K. raabte om Redning og blev slet mishandlet, fik Meen og Skade paa Legem og Helsen“. — Saa kraftig var Langes Udfald imod ham, at den gamle Mand styrtede om paa Gulvet og slog sit Hoved saaledes mod et stort Skab, at han laa syg i mange Dage. Lange har siden „paa hans sædvanlige brugende Maade for at besmykke eller undskylde slig hans lastværdige Forhold selv opskrevet nogle Fornærmelsesposter, som skal være Opdigtelser mod Jens Kisum“.

I den Anledning beder Chr. Lange sin gode Nabo *Anders M. Quistgaard* paa *Jungetgaard* i føl-

gende Brev at aflægge sit Vidnesbyrd: „S. T. Hr. Quistgaard til Jungetgaard! Requirerer herved og beder om Deres Svar herpaa i Anledning af, at De var paa Eskjær en Søndag Formiddag, 1793 Aars Kornhøst: 1) om De saa en Mand, navnlig *Jens Kisum* af Ø. Lyby, komme ind i min Stue, da De samme Tid sat hos mig — paa Eskjær, 2) da Jens Kisum havde sagt det han vilde, om jeg da sagde, han kunde gaa igjen, mens blev dog staaendes og vilde ej gaa, endskjønt jeg forestillede ham, at jeg ej havde Stunder at opholdes af ham, da det var Postdag og en Mand sat for mig, 3) blev Jens Kisum dog staaendes og paa en drillende Maade sagde, han havde mere at tale, og naar jeg sagde: da sig det, blev det alt det samme og ej videre udlod sig. 4) Om jeg da ikke ofte bad Jens Kisum at gaa bort og give mig Fred i min Stue, men blev staaendes og vilde ikke gaa bort, 5) om jeg da sagde til Jens Kisum: „Vil du da have den Skam at lade Ladefogden trække dig ud“, mens hjalp ikke, blev staaendes og vilde ej gaa bort af min Stue; og da jeg gik ud for at søge en Karl op for at trække ham ud, mens kunde ingen finde, kom jeg tilbage, bad Jens Kisum atter om at gaa ud, mens vilde ikke, mens blev staaendes, 6) om jeg da gjorde andet ved Jens Kisum end som tog ham ved venstre Arm og lette ham til Døren og lugte Døren for ham, 7) om det ikke skete uden at støde eller at slaa Jens Kisum. 8) blev jeg ikke i Stuen og ej fulte Jens Kisum længere end som til Døren og lugte den efter ham. 9) Saa De at Jens Kisum tog en Haand i Brøstet paa mig?

Deres sandfærdige Svar bedes herpaa, som De vil beedige inden Tinget ved Salling Herreds Ræt, i Mangel der af haver min udsendte Deres mundtlige Svar herpaa at tegne. (8. Novbr. 1793. C. Lange).

Quistgaard har — saavidt ses — ikke givet Lange noget skriftligt Svar, og Sagens Udfald har ikke kunnet efterspores. Men hvorfor skulde det ikke gaa her som ellers. Jens Kisum har næppe opnaaet det allerringeste.

Det var næsten som om Lange nu var ved at blive træt af Salling ligesom den længe havde været træt af ham. 1795 kjøber han sin Svigerfars Ejendom Skavnsgaard (Vindum Sogn*); det var Begyndelsen til hans Træk østerpaa. — ²⁴/₄, 1797 sælger han Eskjær for 93,350 Rdl. Kjøberne er Kaptajn *Th. Thomsen* (Østergaard), der faar Langesgaard, og Etatsraad *Henrik Johan de Leth***), der tog Eskjær***).

*) Tidligere eksisterede en lille By „*Skaffuen*“; selve Gaarden skal være opstaaet af to sammenlagte Bøndergaarde (1663). Langes Svigerfar, Etatsraad *Chr. M. Folsach*, kjøbte Gaarden 1793 for 15,300 Rdl.; blev snart kjed af den og solgte den til Lange for 15,998 Rdl. Lange havde den bare i to Aar, saa skilte han sig ved den for 20,300 Rdl. (Se *Trap IV*, S. 722).

***) Leth var født 1762: Student fra Viborg 1782; 1790 blev han Vicelandsdommer ved Nørrejylland Landsting; 1805 Justitssekretær ved Viborg Overret; Etatsraad 1840; døde i Viborg 11. Oktbr. 1845. Han var gift med *Ingeborg Henriette*, født *Ring*, som døde 1851. (Portrætter af dem begge i Værket: *Danske Herregaarde*, Artiklen *Eskjær* af Gudm. Schütte).

***) Fra en Skovtaxation (¹⁷/₁₂ 1797) i Anledning af Salget har jeg noteret disse Stednavne fra Eskjær Skov og nærmeste Omgivelser: *Fuglekjær* Skov, *Alsbjærg*, *Bertels* Eng, den gamle Bro, Vandstedet ved *Dahtsgaard Sti*, Toften ved Alleen, Teglovnen, Alleen og Stenbroen, „*Vandene*“ og Møllen, *Hakkilds Kjærgrob*, den indkastede Skov, *Pilehaugen*, Avildhaugen imellem Blinddam Strøm og Store Vold Strøm, *Kringelhede* imellem Alsbjærg Strøm for Søndnen og store Voldstrøm for Norden, Ravnbakken, Vester-skov Ende vesten for Skovgroben. — Træets Værdi i Es-

Selvfølgelig lar det sig ikke gjøre at slaa en Handel af den Art med Lange uden ogsaa at rage sig i Proces med ham. Den falder prompte 1801. Leth sagsøges for 1508 Rigsdaler, der skulde ha været betalt i Viborg Snapsting 1800. Leth skriver 9. Marts 1801, ikke uden klædelig Bitterhed, at han slet ikke vil undslaa sig for at betale sin Gjæld; men naar han har ladet sig saggive, er det fordi der ingen anden Udvej var tilovers for mig, naar jeg ej her — som (det) tilforn har været min Skæbne, i hvad jeg har haft den Ære at afgjøre med Hr. Justitsraaden — ville købe mig fra ham.

1797 lod jeg mig, i Interessentskab med flere, Eskjær tilslaa ved Auktion, hvor Hr. Justitsraad Lange, under Navn af *Reservationer*, havde forbeholdt sig adskillige Stumper, der laa indstrøet blandt den samlede Ejendom, og allerede det første Aar benyttede disse saaledes, at der maatte have opstaaet en langvarig Proces, naar Kjøberen havde været ligesaa trættekjær som Sælgeren; men vi gav efter og — for at undgaa Trætte — købte disse saakaldte Reservationer til en overdreven Pris, og denne Kjøbesum er det egentlig hvorfor jeg nu søges“.

1798 fik Lange Kjøbesummen for Eskjær udbetalt. Leth fik Skjødet, men ingen Rigtighed for „inde-

kjær Skov ansættes til ialt 23,103 Rdl. — 1792: „Den nedlagte Vandmølle *Sahlbæk*“.

I en Sag mod Smeden og Skovfogden *Jens Nielsen* i Saltbæk Mølle, der af *Leth* — med Urette — anklages for at ha stjaalen et Elletræ anføres et Fæstebrev fra $\frac{6}{12}$ 1795; her hedder det, at Skovfogden især skal ha Opsigt med Skovtyve, med Eskjær Have, „med de *Skibe*, som blive lagt i *Eskjær Havn* — — at de ikke beskadiges, ligesom og naar Tømmer eller andet paa Landet ved Fjorden oplægges, da at have nøje Opsigt dermed at det ikke berøves af Tyve eller paa anden Maade“.

staaende Arvemidler“, dem skylder Lange ham endnu, ligesom Skjødet paa de „dyrekjøbte Reservationer, og for at maale Skjæppen fuld, har han endog behaget at vise Folk paa mig at hæve deres Arvelod, som han selv sad inde med“.

„Viser ikke alt dette, at det blot er Hr. Justitsraaden om at gjøre at komme i Besiddelse af Skillingen uden Hensyn til, hvad Tab hans egne Misligheder forvolder“.

Nu faar Leth Proces, saa det hagler ham om Ørene. — Og Leth — den højtstaaende juridiske Embedsmand — dømmes til at betale Lange de 1508 Rdl. (²⁰/₄ 1801).

Da det nu gik saa godt, saa sagsøger Lange ham Aaret efter for nogle Baandstager m. m. af Eskjær Skov. Nølende sælger Lange ham nu sine „Reservationer“, bl. a. *Rotholmene*, lidt Jord i Breum osv. for 1000 Rdl.

Leth synes, at han lønnes ilde for den Tjeneste, han — 1799 — viste ham „med at udbetale ham omtrent en Tønde Guld“ for Eskjær. Og deri kan Manden jo egentlig ha Ret.

Nu er Justitsraaden da nogenlunde rykket op med Rode i Salling Nørre Herred, og lidt efter lidt løsgjør de sig ogsaa fra ham i Skive og Omegn. Saasart han har holdt Flyttedag med det forblæste Gammel Skivehus*) og faaet det læsset af derude paa Marken

*) En Taxation over Bygningerne ²/₁₂ 1794 viser, at det ikke er lykkedes Lange helt at tilintetgjøre den gamle Høgerede dernede ved Aaen; „Synet“ fortæller os følgende om dets Vandring mellem Ruinerne:

Borggaarden ligger syd for Ladegaarden. 1) Vaaningshuset vender i Ø. og V., 20 Fag, en lille Kvist i Syd, Egebindingsværk, teglhængt; 2 Skorstene; 8 Værelser; et lille Værelse mod Vest; Kjøkken etc., vurderet til 1600 Rdl. 2) Et Tværhus vest i Gaarden, vender i S. og N., 14 Fag; Stentag, 1 Skorst., 4 smaa Værelser og Bryggers, Bageovn,

mod Vest i en ny og merkantilere Skikkelse, higer hans urolige Sjæl mod bedre Græsgange.

5. April 1797 køber han af Amtsforvalter *Jacob Rosted**) *Edelgave*, Smørum Sogn i Nærheden af Kjøbenhavn. Prisen var 87,600 Rdl. Det var en Gaard med 80 Køer, 3 Tyre osv. Han har den en Aarrække, indtil han ²⁰/₆ 1809 sælger den til en Hr. Eichel for 110,000 Rdl.; samme Aar sælger E. den til en Tutein for 134,000 Rdl. Gjennemgaaende synes Lange at gjøre meget fordelagtige Godshandler. Hans Meriter saavel paa *Skavnsgaard* som paa *Edelgave* har jeg ikke haft Lejlighed til at efterspore. Men det er øjensynligt, at efter dette Kjøb trækker Sjælland og specielt Hovedstaden mere og mere i ham. Vi har jo allerede set ham afhænde *Eskjær* og *Langesgaard*, snart skilte han sig ogsaa af med *Skivehus*. 11. Novbr. 1800 nævner han i en Skrivelse „min Bestyrer *Jeppe Jensen* paa Skivehus“; intet tyder paa, at han nogensinde selv saa lidt som Familie har haft fast Bopæl hverken i den gamle forfaldne Rønne eller i det nye Skivehus. Han slog sig for kortere Tid ned paa det nye for at sætte Skræk i Hovbønderne og inddrive de

Kølle, 700 Rdl. 3) Vesten derfor et Kjerneværk; Straatag, 100 Rdl.

I *Ladegaarden* (nord for Borggaarden). 1) 1 Øxehus vest i G., i N. og V. 33 Fag, Straatag; Bindingsv. 860 Rdl. 2) Lade nord i G. 40 Fag, paa en grundmuret Fod, 1½ Alen høj, Straatag. — 2400 Rdl. 3) *Østerhus*, 27 Fag Egebinding; Straa; Hestestald, Kuskekammer, 940 Rdl. ialt 6600 Rdl. (Sml. *Skivebogen* 1913, S. 83 ff, 1919, S. 62 ff.).

I en Taxation over Gl. Skivehus' Jorder (⁵/₅ 1796) nævnes disse Navne: *Braad*, *Skriver Toft*, *Kjempegrav Ager*, *Bommerlings Ager*, *Fløysted Aarsgjøde*, *Langdige Ager*, *Gallibak*, *Birte*(?) *Kold Sieg*, *Felding*, *Skalden*, *Sønder Elkjær*, *Ridebane*(?) *Eng*.

*) Over Tryggevælde Amt.

svigtende Restancer. Men allerede saa tidlig som 11. Juni 1792 har han kjøbt sig Ejendom i Kjøbenhavn, nemlig Gaarden *Alleenlyst* (lige op ad Falkonergaarden paa Frederiksberg). Sælgeren var en *F. Lemvigh*; Gaarden kostede 5000 Rdl. og var paa 2 Td. 4 Skp. 1 Fj. Hartk. Gaarden var endnu i Familiens Eje ved hans Død.

Lange har — saavidt ses — skilt sig af med Skivehus i Foraaret 1805. I en Taxationsforretning af $18\frac{1}{5}$ d. A. nævnes som Ejer af *Ny Skivehus* en Kaptajn *Stiernholm* og som dets „Forpagterinde“: *Madame Petersen*. Det ligner egentlig Lange udmærket, at han i længere Tid derefter titulerer sig selv: „Jeg Chr. Lange til Edalgave og *Skivehus*“, tiltrods for at dette sidste var afhændet til andre. Aar 1800 hedder det om „Ny Skivehus' Hovedgaard, som er udflyttet og opbygget paa dens Marklod — af Htk. Hovedgaardstaxt 19 Td. 5 Skp. 3 Fdk. 2 Alb.“ — at dens Bygninger er vurderede til 16,000 Rdl. Ved Ejerskiftet i 1805 nævnes der blandt Gaardens Inventar en Hoben *Mejeriredskaber*, der vidner om, at Lange har gjort meget ud af Mælkens Behandling. Vi træffer her 140 Mælkebøtter, 2 Mælkesaaer, 2 Mælkestripper, 6 Ostekopper, 1 Mælketønde med 4 Jærnbånd. „I *Mælkestuen*: 1 *Vindkjærne* med Drag 5 Jærnbånd og 2de Ører, 1 *Hestekjærne* med 5 Jærnbånd og 2 Ører, 2 store *Waldkar* med to Ringe“. — I *Øxenhusene* staar der 65 Køer fra 3—16 Aar; den højeste Pris falder paa „en blaaskimlet“ Ko paa 12 Aar — 24 Rdl., den laveste Pris en „sortbroget“ Dame paa 16 Aar — 7 Rdl.; de fleste Ko-Priser mellem 15—20 Rdl. Saa træffes der en *Vandploug* med tilbehørig Buk — 4 Rdl. I *Gjæstestalden*: En ny Bøgehjul med 3 Jærnringe — 2 Mk. 1 Ploug med Jærn og Stjært — 6 Rdl. 4 Harver med Jærntænder — 12 Rdl. En Vogn med 4 beslagne Hjul, Fjæl, Haver, Lejrer,

Skrav, Læsestang samt Møgfjæl og Hammelstok -- 32 Rdl. osv.

Var Lange nu bleven Sjællænder, figurerer han dog stadig i Sallings Skjøde- og Pantebøger, hvor han i smaa Portioner afhænder sine „Reservationer“ rundt om paa de solgte Godser; en Gang imellem lar han sit Lyn glimte foran de smaa Blyvinduer hos en eller anden forgjældet Stakkel i Sallingland. Saaledes falder et Sagsanlæg $^{12}/_2$ 1801 som en Mursten ned i Topluen paa den arme Degn i Breum, *Benjamin Godtfried Richter*, der til sin Ruin var kommen til at skyldte den ubarmhjærtige Herremand 97 Rdl.

$^{4}/_6$. 1784 har Degnen laant 49 Rdl. hos *Chr. Christensen* i Mogenstrup mod Pant i al „hans Gaasi“, — „alt det, jeg ejer og ejendes vorder, rørligt og urørligt, levendes og dødt, til et uryggeligt Pant for bem. Capital, 49 Rdl., indtil fuld Betaling skeer“.

I 1793 er denne Sum bleven transporteret over paa C. Lange, og nu, 8 Aar efter, er Skæbnen over ham. Degnens Jammer er uden Maal og Maade; men hvad hjælper det vor arme Pædagogus! Han er som en Flue i et Spindelvæv, hvor den naadesløse Edderkop bare gotter sig over hans Sprællen. — Saa-dan fik ogsaa hans adelige Nabo paa Grinderslev Kloster, *Erhardt Carl Christian de Stiernholm* $^{5}/_3$, 1801 uformodet Visit af Langes Sagfører til Inddrivelse af 5000 Rdl. paa en Panteobligation, udstedt til Lange $^{23}/_6$ 1798. Men ellers synes det, som om den sidste Snes Aar af hans urolige Tilværelse væsentlig var viet industrielle Foretagender i Hovedstaden.

Omtrent samtidig med at Lange har solgt sine to Hovedgaarde, *Eskjær* og *Skavnsgaard* (1797), bliver han Medejer af nogle Fabriksforetagender i Hovedstaden, der senere skaffer ham mange Kvaler, ja vel egentlig fremkalder hans økonomiske Ruin. Efter alt

at skjønne har Lange, mens han var her paa Egnen, været en hovedrig Mand; men nu faar hans Midler Fødder at gaa paa. Nu er det altid at laane og laane. Han laaner (1806) af en Bror, *Ole Tønder Lange* (til Oxholm og Kastrup), 6000 Rdl.; han laaner (1812) af Grosserer *Peter Rudolph Wilh. Maribo* 9000 Rdl. osv. osv., og naar Laaneren vil ha sine Penge, svarer Lange regelmæssig med en Proces. Men nu er det ikke længer nogle retsløse Hovbønder, han tumler med; nu taber han altid sine Processer og forarmes i al dette Postyr.

Nu kaldes han ikke længer Godsejer, men „Justitsraad og Sukkerraffinadius“. Han er gaaet i Kompagni med en Garver *Johan Talbot* om en Garvefabrik og er ved Forretningens Opløsning bleven dømt til (1811) at betale Manden 11000 Rdl. samt gjøre Rede for Indtægterne af samme Fabrik i Aarene 1801—07. Endnu ved Slutningen af Aaret 1815 har Lange ikke gjort Mine til at fremkomme med nogen Redegjørelse. Det synes, at Fabriken har ligget i Ejendommen *Landgraven* i Borgergade. Lange idømmes Dagmulkt, der løber op til svimlende Højder, som han lader uænsede. De sender ham militær Execution paa Halsen til Bødens Inddrivelse. Lange føler sig stadig som mellem uselige Bønder og langer ud til Politiet, hvad der faar forfærdelige Følger. Lange anklages for Vold mod „Vagtmandskabet“ og dømmes (²⁰/₁₁, 1815); den beskikkede Aktor nedlægger Paastand om, „at Lange for sit udviste Forhold anses med Straf paa Kroppen eller Livet“. — Nu ansøger Lange Hans Majestæt om at maatte faa sin Sag behandlet ved en Kommission og ikke ved Kriminalretten.

Han kaldes her Justitsraad Lange, „Raffinadør og Groser“. Han anklages for at ha slaaet en Under-

officer af Kongens Regiment, Ole Møller, paa Øret; tværtimod! svarer Lange, det var ham, der lagde Haand paa mig! Lange var bleven indkaldt for Kriminalretten. „Og der bad Hr. Assessor *Kofod* mig indkaldt som Forbryder; han havde Dagen før holdt et Forhør over mig NB. udvidende; da jeg mødte, bad jeg om at maatte læse Forhøret og Klagen. Svar: Nej! Bad jeg om at faa Kopi. Svar: Nej! Sporte mig, vor gammel jeg var, og vor jeg var føt, hvilket han alt vilde skrive paa et Stykke løs Papir; og svarede, jeg var ingen Deliquent; jeg var bleven slaget, men havde ikke slaget Underofficeren; jeg var mig selv bevist, saa jeg anbyder min højeste Ed paa, at jeg ikke i mindste Maade haver rørt ham eller truet — —“.

Juristerne Blinkenberg, Kofod og Søyten (Zeuthen?) betegner han: „som er mine Fjender“.

Kommissionen nedsættes og kommer til at bestaa af Konferentsraad Falbe, dito Heger, Assessor N. Dagesen, M. P. Schørring og M. Lange.

Men nu tar Familien Affærer. Foranlediget ved Langes uendelige Processer og Retstrætter, som skil-ler ham ved hans Midler, gaar Familien til Kongen for at faa ham gjort umyndig; blandt Underskriverne er hans Bror *Johan Lange* til Rødkilde og Flintholm og hans Svigerinde „Generalkrigskommissærinde“ *Ingeborg Cathrine, f. Wilsbech*, Enke efter Godsejer *Ole Tønder Lange**).

De siger om Chr. Lange, at han for en Række Aar siden er bleven idømt en Dagmulkt paa 10 Rdl. til Kjøbenhavns Fattigvæsen, indtil han udstedte Skjøde til *Major Neergaard* paa Gaarden *Landgraven* Nr. 94 i Borgergade, som Lange har haft sammen med

*) Født 1749 † 1814.

Garvermester Talbot, „med hvem han er indviklet i en fortrædelig Proces“, der har varet i ca. 10 Aar. Ved Mulkte, inddrevne ved Execution, har han allerede mistet 5000 Rdl.; nu skylder han atter 8000 Rdl. i Bøder. Hans Ejendom paa Kongens Nytorv Nr. 206 —07 er behæftet med 50,000 Rdl. Fru Ole Tønder Lange er hans Kautionist.

Ansøgningen bevilges i Marts 1817. Hof- og Stadsretsprokurator Peter Evald Beyer bliver hans Formynder.

Lange beklager sig overfor Kongen i store Maader (²⁷/₃ 1817): „Aldeles uformodet er jeg bleven erklæret umyndig af Kjøbenhavns høje og velædle Magistrat“. — Beyer bragte ham ²⁵/₃ „dette ligesaa uventede som fra min Side aldeles uforskyldte Budskab“. „Anledningen hertil er mig ubekjendt“. Nu er han 63 Aar, „men hverken forfalden til Overdaads eller Ødselheds Levnet, Drikfældighed eller mangler Forstandens fulde Brug“.

Chr. Lange har en Svigersøn, *Kammerraad Holst*; baade han og Sønnen Hans Lange raader til Umyndighedserklæringen.

Og ⁵/₄ 1817 bekræfter Cancelliet Magistratens Beslutning.

Nu er da Gjordene endelig bleven sat paa den obsternasige Mand, der kjørte med 4 mod Afgrunden!

Som man vil ha set, var der ikke altid saa lysteligt paa „vores nuhavende Landgaard *Nørre Alléenlyst* kaldet, beliggende i Frederiksbergs Allé“ — som Lange skriver ²⁵/₁ 1802. Som anført erhvervede han denne Ejendom allerede 1792; af Gaarden svares til Kongen 30 Læs Hø og Forpligtelse til at holde Broen og Vejen vedlige til *Falkonergaarden* *). Endnu

*) Kjøbenhavns *Amts Rytterdistr.* Birks Skjøde og Pantebog L. (1805—08), fol. 663—64.

kjøbte Lange for 3349 Rdl. $15/9$, 1798 *Bispeengen* (2 Td. 4 Skp. Htk.) — „af den saakaldte *Frederiksbergs Hovedgaards* Taxt“. Bispeengen er 40 Td. L. „ved Lygten“ — „som forhen har tilhørt Godthaab eller Grøndal“. Disse Ejendomme trues paa Langes gamle Dage med Udpantning til alle de paaløbende Proces-omkostninger fra Fortiden. Her nævnes f. Eks. Gaarden *Mariendahl* *), lige op ad Alleenlyst. Den holdes til 3. Auktion $1/10$ 1818; højstbydende — med 1040 Rdl. — blev Gaardejer *Adam Andersen* i Frederiksberg.

Nu var Langes Død ikke langt henne; den anmeldes for Skifteretten i følgende Brev:

„Justitsraad *Christen Lange* er ved Døden afgaaet afvigte Lørdags Aften den 22. Marts (1823).

Begravelsen vil ske fra *Alléenlyst* — hans egentlige Bopæl, hvor Liget ogsaa befindes, men hans ringe Efterladenskab, som næppe vil tilstrække til Begravelses-Omkostningerne, forefindes i et Aftrædelses-Værelse eller Logie, som han havde lejet her i Staden i Badstuestrædet Nr. 124.

Dersom Skifteretten finder det fornødent at registrere dette ubetydelige af ham efterladte Bohave, saa er Nøglen til bemeldte Værelse aflagt hos den afdødes Svigersøn Hr. Bruun**) paa Amagertorv Nr. 4.

Kjøbenhavn, den 24. Martii 1823.

(Kapt.) *Wiiumb,*
den Afdødes sidst værende Værge“.

I Frederiksberg Kirkebog hedder det, at han døde $22/3$ 1823, 69 Aar gl. Dødsarsag: Brystsyge. Han indsattes $29/3$ i den Familiebegravelse, som han alle-

*) „Ved Falkonerallé ud til *Godthaabsvej*“. 1813 nævnes her: „Alléenlyst eller *Helenesminde*, Teglværksgaarden *Langesgaard*, Jorden sønden for Aæn og Berlinerblaa Bygning“. 1815 nævnes „den i *Øverød* beliggende Gaard *Langes Minde* kaldet“.

**) Kgl. Kapelmusikus *Peter Chr. Bruun*.

rede 1802 havde ladet opføre paa sin Gaard Nørre Alléenlyst*).

Hans Hustru *Helene Elisabeth Lange* („født *Folsach*“) skriver $\frac{3}{4}$ 1823, at Mandens Begravelse har kostet 180 Rdl., hvoraf hun har maattet laane de halve, hun vil ta Møblerne i Erstatning for Summen. De vurderes til 149 Kr. og overdrages Enken. Der anmeldes adskillige ret betydelige Fordringer i Langes Dødsbo, deriblandt 4500 „Sedler“, som skyldes Nationalbanken. Han har det sidste Par Aar ikke betalt sin Rangskat: 6 Rdl. Sølv Kvartalet. Alene dette er nok til at bevise hans Armod; thi Justitsraadstitlen, der sikrer ham at „maa nyde den Rang udi Sæde og Gang ifølge kgl. Forord. af $\frac{14}{10}$ 1746 dens 4. Cl. Nr. 3 kan tilkomme“ — den satte han uendelig megen Pris paa.

Alléenlyst blev endnu i Familiens Eje en Aarække; siden 1813 havde den tilhørt Sønnen *Hans Wilhelm Lange*, der synes at have haft en Portion af Faderens Handelsblod, og som i 30'erne ejede *Slotsmøllen* i Kolding. 1832 anmoder han sin ældre Bror *Jens Chr. Lange***) om at sælge „Alléenlyst eller Helenesminde“ og $\frac{18}{3}$ 1833 skjødtes den til Kammerjunkeren, Major *Nicolaus von Banner*.

Chr. Langes Enke, *Helene Elisabeth Lange*, henlevede sine Alderdoms-Dage paa Nabogaarden *Mariendahl*, hvor hun døde 12. April 1844, 83 Aar gl.

Længere skal vi ikke følge den excentriske Justitsraad og hans Slægts bugtede Veje.

Jeppe Aakjær.

*) *Biskop Balle* havde givet Tilladelsen med denne Tilføjelse: „Kirken maa dog ikke fragaaes noget“.

**) Lever endnu 1855.

Et Mad-Digt fra Aar 1700.

Ved *Jeppe Aakjær.*

VI HAR FLERE GANGE her i *Skivebogen* (sidste Gang i Fjor, S. 59) haft fat paa den mærkelige Herredsfoged *Jacob Knudsen Schandrup*, fordi han ikke saa sjældnen kaster et Lysglimt ind i det Mørke, der ellers dækker det meste af denne Egn, naar vi kommer nogle Menneskealdre tilbage. Om ham selv vides der grumme lidet udover, hvad der kan læses op af hans „kuriøse“ Rimerier. Han har sikkert studeret og gaaet paa Walkendorffs Kollegium; derpaa tyder Digtet: „Den Romerske Tiggebrættes Egentlig Afbildning“*); hans megen „Lærdom“ og alle de klassiske Citater maa han jo ha hentet eet Sted. Allerede

*) Nr. 17 i hans „*Poetiske Skrifter*“ (1728). I den Skive Herredsfoged *Casper P. Rothes* Værk „*Christ. Walkendorffs Liv og Levnet*“ (1754) tillægges Produktet S. 118 „vores bekjendte Danske Skialdrer Hr. *Hans Nordrup*“ (Præst i Thoreby paa Lolland 1748—50); men Rothe er nok vild paa Karetten. Det grove Digt er helliget Rengjøringskonen paa nævnte Kollegium, hvis Ordensregler krævede en Grimrian paa den Plads med den Motivering, at „gamle Quinder ere hos unge Mandspersoner at ansee som Kydskheds Forskandsninger, dem ingen saa lettelig bestiger“ (S. 118).

1701 er han Herredsskriver og gift med en Datter af *Landstingsskriveren Peder Jensen Biering* i Viborg; da sælger han (^{11/1}) en Gaard i *Grynderup* (Sæby Sogn) til Sognepræsten Th. Andersen Braad i Naurtrup — „paa min egen og Kjæreste (∩: Kone) Marie Kierstine Bierings Vegne“. Dokumentet er udfærdiget i Skive og har som Vitterlighedsvidner Stedets Herredsfoged *Poul Fabricius* og Kjøbmanden *Lauritz Winde*.

Aaret efter andrager han hos Kongen om at blive Herredsfoged i Nørlyng Middelsom Herred. Hans Ansøgning har denne snurrige Form:

Stormægtigste allern. Arve-Herre og Konge!

Lige saa stor en Glæde som Eders kgl. Maj.' høje og livsalige Nærværelse tilfører Eders kgl. Maj.' Arvelande, saa stor en Naade skeer og mig underskrevne, om jeg maa høre Eders kgl. Maj.' allern. Bønning paa denne min allerund. Supplique, som er om dend Herredsfogedstjenniste i Middelsom-Synderlyng Herrit, hvilken ved forrige Herredsfogeds *Michel [Christensen] Aalums* Død er bleven vacant; jeg gjør mig i ald Underdanighed Fortrøstning om Ed. kgl. Maj.' Naade og i dybeste Ydmyghed lover mig saaledes der udi efter Loven og de kgl. allern. Forordninger at forholde, saa Eders kgl. Maj.s Ræt ikke for min Skyld (næst Guds Hielp) skal lide nogen Brøst. *Kongen* af Himmelen skal bekræfte Eders kgl. Maj.' Trone paa Jorden med langvarig Seyer og Salighed og siden crone *E. kgl. Maj.* med uforgiængelig Ære ævig i Himlene.

Hielp Rige-Freds-Monarch, Hielp Fred-velsigned Første,
 jeg som dend tørkned Mark mon efter Naaden tørste,
 jeg betler for din Stool et lidet leve-Brød,
 hielp søde *Arve-Sool* for Jesu dyre Død.

Hielp Ære-croned Mand, hielp Salved *Lande-Fader*,
som Self for Brød og Stand i Tvilling-Riget raader,
bønhør mig *Konge* gev, bønhør mig i min Nød,
og giv et naadigt Brev paa Mikkel Aalums Brød!

Min Urim*) blive skal min Konges Lov og Ordre,
i hvad jeg gjør og tal, jeg Rættens skal befordre;
paa Ting, i Dom, for Ræt, det lover jeg for Gud,
det være skal min *fait*, at følge Kongens Bud.

Lyksalighed og Fred, Fortræflighed og Ære
skal her og alle Sted med Kongen bo oc være,
indtil hand flyttis der til Zions Firmament,
naar han har været her *En dydefuld Regent*.

Ed. kgl. Maj.' allerund. Arve-saat og ringeste Tjener
Jacob Knudsen Schandrup.

Odense 17. Junij 1702.

Kongens Udnævnelse er dateret *Holstebro* ²⁴/₆ s. A.; det hedder bl. a.:

— — „thi skal han være os som sin absolut og souveræn Arve Konge og Herre, huld og tro voris og voris kgl. Arvehusens Gavn og beste søge, vide og ramme, Skade og Fordærv af yderste Magt, Efne og Formue hindre, forekommer og afværge og ellers, som det en tro og oprigtig Herredsfoged egner og vel anstaar sig tilbørligen skikke og forholde efter dend Ed han os derpaa giordt og aflagt haver, saafremt hand samme Bestilling agter at nyde“.

Schandrup's Eftermand blev *Peter Høeg*. Han skriver *28. Juni 1720* — — „da som D. kgl. Maj.' Herredsf. udi Middelsom Herred *Jacob Knudsen Schandrup nu ved Døden er afgangen* — —“ osv.

Meddelelsen om hans Dødsaar er næsten ogsaa den eneste Oplysning, som Tiden har levnet. Kirkebøgerne og Retsprotokollerne fra hans Distrikt er alle

*) Orakel.

forsvundne. Men hans Vers har vi, og de er gode nok paa deres Vis. Her skal vi altsaa fremdrage et stort Ædedigt fra Salling.

Det hele er jo kun en forsulten Skrivers „Drøm“, en gastronomisk Fantasi af megen Komik. Saadan skulde en Landsbypræst nok la være at traktere sine Gjæster; men paa *Kaas* eller andre af Herregaardene ved Limfjorden, hvor den lystige Gast af en Herredsskriver ser ud til at ha haft sin Gang, kunde Skildringen maaske nok ha sin Rigtighed.

Janus Bifrons eller Jens i Fængslet.

Forfattet i et Binde-Brev

Til

Hr. Jens Blytækker,

Sogne-Præst til Lemb og Veyby Sogner

Paa Hans Fødsels-Dag den 31. Januarii 1700.

Der Natte-Sløret svant, for Morgen-Rødens Vinger
 Og Dagens Commendant det fæle Mørke tvinger
 Der Solens Gylden-Bryst bravered paa sin Vogn
 Og tændte Lius og Lyst i Lem og Lime Sogn.
 Der Jeppe staure-stind sig Lende-ragte saare,
 Og harve-drev sit Skind imellem Læg og Laare
 Der Luce strippe-drog sin grimed Malke-Koe,
 Og Junker Skinde-Brog slog Knæp i Bondens Loe,
 Vor Baase-Junker Slends tog Skoulen i Cardusen
 Hans Øxen Excellents hand hente Smelt i Rusen,
 Vor Aske-Candidat var nylig kraulet op,
 Hand gik og rev Moskat paa sin den skabed Krop.
 Dend Martialske Helt kom nylig ind af Vagten,
 Hand søgte i sit Tælt og lugtet til Extracten,
 Trompetens søde Klang opskingret udi Skye,
 Mand hørte Morgen-Sang i Saling og i Tye.
 Snee-Kongen med sit Sving dend lætte Luft adskilde
 Og Skaden fløy omkring, hun svaldret efter Gilde,
 Dend snevre Kiøbsted Møe oplirket Dør og Laas,
 Mand hørde Hunden gøe, og Hanen gol paa Kaas.

Dend Rynke-ragget Hex sig klaade bag sit Øre,
 Men Lærken var perplex og lod sig intet høre,
 Vor Dale-Discantist slog ingen Tact i Choër,
 Mand hørde ey paa Qvist, Discant, Alt, Bass Tenoër.
 Dend kaalde Vinter Knog de hvide Braaser fælded,
 Saa Verdens runde By var moxen oversælded,
 Graa Spurren med sit Qvit om Mad til Davre fløy
 Og Finken søgte sit, paa Ager, Jord og Høy.
 Mens dette saa gik rundt paa Marken og i Senge
 Da faldt jeg i en Blund, jeg laa og luret lenge
 Jeg reiste vit omkring og havde stor Gevalt,
 Ja drømte mange Ting, som jeg ey husker alt.
 Nu var jeg Printz ved Rhin, og nu Venedisk Doge,
 Nu var jeg Mazarin, og Richelieu den Kloge,
 Nu stod jeg Heldte-brav som nogen Triumphant,
 Men siden faldt jeg af og blev en Abe-Gant.
 Nu var jeg Tyrus selv og naar det gik i Knibe
 Opfyldte Flod og Elv med mange Folk og Skibe,
 Nu var jeg Scipio, saa siden Schanderbeg,
 Nu Philipp Macedo der stod som Muur og Veg.
 Nu var jeg Hannibal, en vældig Verdens Herre,
 Nu blev jeg Cardinal en lang Talar at bære,
 Og hvo kand huske brat ald saadan Phanthasie,
 Thi gaar jeg Dit og Dat med Forsæt reen forbi.
 Jeg veed vel ingen Klog forlader sig paa Drømme,
 Men nogle er der dog om hvilke mand maa dømmе,
 At de kand træffe ret, som mand Eksempel-viis
 Maa ey foragte slet, men give Sandhed Priis.
 Saa næsten et Qvarteer før Phæbi straaled Øye
 Beriget Verdens Leer og Snee-bordyret Høye,
 Da havde jeg en Drøm, og dend var Degger-føer,
 Hun sidder som et Søm i mine Sinde-Kløør.

Drømmen.

Mig tykte da hvordan jeg kom i en saa vakker Stue,
 Der stoed det til i hvert et Rum som hos en Adels Frue,
 Men Huuset var mig u-bekiendt, og budden var jeg ikke,
 Dog blev Pocalen straxen hent, Grev Ego skulde drikke.
 Een geistlig Mand i Huuset gik, hand skrabte som en Hane,
 Jeg skrabt igien det havde Skik, thi saadan er min Vane,
 Hand havde megen artig Snak, jeg længtes ey en Smule

Hand spurte om jeg drak Tobak; hand havde af det guule.
 Jeg dukket mig og sagde: ney, Tobak er ey min Væsen,
 Men Snus-Tobak forsvær jeg ey som har Perfum i Næsen,
 Een Bidsken af en Balsom-Bys mig ogsaa kand behage
 Men Favne-Tag og Pige-Kys jeg ikke kand fordrage.
 Og min Natur er alt for fiin at slikke Skiøge-Krukker,
 Dog drikker jeg et got Glas Viin, forblandet vel med Sukker.
 Min Drik er Alant, Viin og Øll, der snurrer i min Pande,
 Jeg patter som et Heste-Føl paa Tuden af en Kande,
 Dend gode Fader raabte strax, de skulde Dugen brede
 Jeg tenkte: er det saa til Dags da bliver jeg tilstede.
 Jeg drømte og hvor vist jeg saae udi dend samme Stue
 Een præntet Bog paa Hylden laa forgyldet som en Lue,
 Der var udi dend samme Bog et Lius i hver en Side
 At hvordan Bindet sammen slog, saa saae man dog det hvide.
 Der efter kom i Huuset ind en Hiertens yndig Pige,
 Da sagde jeg udi mit Sind: Gid du varst i mit Rige.
 Hun neyet vel saa tugtig ned, bad mig velkommen være,
 Jeg takket efter Skyldighed i ald Respect og Ære,
 Vi kom til Bord det var saa knap før jeg opvognet fage*),
 Jeg tænkte denne Drøm var skrap, og værd i Agt at tage,
 Hvad dend betyde, skal min Pen saa kortelig forklaare,
 Naar jeg og andre kommer hen hvor saadant falder fore.

Jeg tenkte saa og saa; hvad er herved at gjøre,
 Hvor lenge vilt du gaa som Soen giort paa Øre,
 Kast Almanacken op, og spør dig der til Raad,
 Kanskee vor Helgen-Trop kand slaa dig det i Traad.
 Men det var alt omsonst Andreas hand var bunden,
 Og jeg med ald min Konst fik ingen Janus funden,
 Concepten var forgiord, Minerva bister blev,
 Jeg mig med disse Ord i Hierne-Busken**) rev.
 Kom Fynske Lands Poet***), Parnassi crandset Unge,
 Her sætter jeg Labet og famler med min Tunge,
 Jeg vender mit Compas i Øster eller Nør,
 Saa seer mit Sindeglass saa intricat som før.
 Det smerter mig ey lidt, kand andre Helgen bindes,
 Og Janus skal gaa qvit, for Navnet ikke findes,
 Mand kunde tenke snart ved dette Overslag,
 At denne Folke-Art var som Æsopi Vrag.

*) brat. **) ∷: Haaret. ***) Kingo.

Mand kunde slutte saa er Janus ikke bleven
 I Pavens Romer-Skraa, ærbødelig opskreven,
 Saa lad dend samme Flok kun gaa for Lud og Vand,
 Thi Kirken kiendte nok en hver ærværdig Mand.
 Men holt jeg løb ey hen, nu seer jeg hvor det rester,
 Jeg finder Jens min Ven blant andre Sallings Præster,
 Jeg maintenerer dog det gamle Jani Navn,
 Som Cæsars Tegne-Bog tog ingen Tiid i Favn.
 Saa rar og ypperlig jeg Janum æstimerer,
 Som jeg erindrer mig at andre ham skatterer,
 Lad Anders viise frem sin eene Dag i sær,
 Saa studser Jens i Lem med to Gang femten fleer.
 Vor blanke Nyt-Aars Soel paa Pærle-Buen render,
 Naar Janus paa sin Stoel sit dobbelt Ansigt vender,
 Ved Noah ligner mand dend gamle skæget Jens,
 Som Verdens dobbelt Stand har taget i Præsens.
 I Syndeflodens Tiid da finder jeg Monarchenn,
 At seigle hid og did selvottende i Arken,
 Hand saae den første Stand der druknet uden Bood,
 Hand var dend første Mand, der Verden tørred stood.
 Ja hvad mand end vil tro og hvoraf Navnet rinder,
 In Januario jeg Jens og Janum binder.
 Har Janus med sit Skæg en Printz ageret før,
 Vor Jenser kaldet jeg af Janua en Dør:
 Det strider ingen Grand, slaa Halen kund tilside,
 Saa finder du dend Mand, som du vilt gierne vide,
 Forstaa mig ret min Ven casseer mig U og A,
 Saa staar der Jan igien som Jens betyde maa.
 Nu er da Navnet nok forklaret som jeg siger,
 Vi har dend halve Skok, og en til smukke Piger,
 Jeg meen det Dagetal af Tredive og Een,
 Som holder Knude fal for hvilken Jens du meen.
 Vi binder ligefrem og først de lærde Præste,
 Det er Hr. Jens i Lem af dette Slags dend næste,
 Han skal til Food og Haand fornemme vor Gevalt,
 Og i sit Fangebaand bejamre sin Gestalt.
 Vor Myndigheds Arrest vi Manden her forkynder,
 Bliv bunden kraved Præst og gjør saa det vi ynder,
 Hans Fængsel er vor Magt, Papiret er dend Bast
 Som Jensis Friheds Act i Knuden haver kast.
 Men som en Seyers-Mand er ingen Tiid saa strenge,
 At høye Fanger kan jo løses ud for Penge,

Saa kand hand og maaskee erholde sin Pardon,
 Saasnart han lader see en klækkelig Rantzou.
 Men hvad? mand læser jo om Verdens Buch den skiønne,
 At der Parmenio*) vil lade sig belønne,
 Og af Suurfittighed for Fanger fordre Guld,
 Da blev Monarchen**) vred og skiendt ham Huden fuld:
 Een Kræmer er jeg ey at aagre, prutte, skinde,
 Min Æres Soole-Vey jeg lader ey forblinde,
 Var jeg Parmenio, jeg lod det gierne gaa,
 Men mig maa du vel tro, kand saadant ey anstaa.
 Af dette Kongens Svar vi fører os tilsinde,
 At Spotten større var end det vi kunde vinde,
 Om vi for Gods og Guld laxered hans Persohn,
 Og gav for døded Muld en levende Pardon.
 Mand kunde sige da: See hvilke nogle Jøder,
 Hvor veed de dem at skaa med Præste-Folkes Bøder,
 Kandskee de gaar med Kram og klipper Kongens Mynt,
 Ja, ja, de faar vel Skam for det de har begyndt.
 Ney denne Skumle-Hegt, vi ey paa Kappen drager,
 Vi elsker vor Respekt for alle andre Sager,
 Vi ey med Fanger vil agere Kiøbmandskab,
 Men heller sætte til i resolveret Tab.
 Vor Fange løses let saa snart hand os bereder
 Et nydeligt Banquet, som det hos nogle heder,
 Lad ham tractere os paa Ahasveri Viis***),
 Det er hans egen Roes og vores Seyer-Priis.
 Men at hand ikke skal peccere mod vor Vælde,
 Saa har vi sat et Tal at skyde, slagte, fælde,
 Vi har forordnet vel den Spiise og Confect,
 Som passer naturel med os og vor Respekt.

O R D E N.

Præparatio.

Salvetter og Duge af Damask den skiære,
 Paa Diskene dækkes naar Gildet skal være,
 De hamred Tallerken af Englands Rige
 Rangeres af Præstens fornemmeste Pige,
 De gyldene Skeede****) (thi Sølv er forringe) .

*) græsk Feltherre. **) Alexander den Store. ***) I Esters Bog. ****) Skeer.

I Kurven mand hører at klamre og klinge,
 De legges paa Moden for Giæsternes Sæde,
 Thi Maden er færdig og Suppen er rede.
 Sølv Saltkarret seer mand da prægtig at komme,
 Med sit Kryderie i adskillige Romme,
 De Sorter jeg mener som Adelen bruger,
 Naar Bacchus Noblessen i Søvnne nedvugger.
 Her kommer en Flicka er færdig at dandse,
 Hun setter paa Bordet to deylige Krandsse,
 At Suppen sig ikke paa Dugen skal kaste
 Og Præsten sig siden paa Pigen forhaste.
 Saa seer vi da Brødet Guds signede Gave,
 O ynskeligt er det at nyde og have
 De cirklede Simbler af Laalandske Hvede,
 Er søde for Tanden og sunde at æde.

Supper.

Nu kommer da Supperne gule og røde
 Vellugtende, krydede, feede og søde,
 Af Risen og Pærlegryn Indiens Vare,
 Af Groffenbrad, Svidsker og Vinen den klare.
 Men synes da disse en dito for ringe,
 Saa viiser Posteyen sin bagede Bringè,
 Hun smager som Paradiis proppet med Glæde.
 Af mange Slags Stykker og Kløser saa feede.
 Mand bruger sig hurtig og fylder sit Løbe,
 Dog smiiler Pastoren og beder os søbe,
 Hans smukke Matrone er ogsaa tilstæde,
 Hun siger: Saa men I skal bruge jer Skeede.
 Nu hører mand dem udi Kjøkkenet hvege,
 De rycker af Speede de spækkede Steege.
 Dend ene hun knurrer for Kniven er borte,
 Den anden for Pindene vare saa korte.

2. Steege.

Hiort, Raadyr og Hinden er fældet og stukken,
 Vildbassen og Haren har været paa Bukken,
 Lam, Kalve og Beder, den laskede Qvie,
 For Kokken og Kniven blev tvungen at tie.

Urhanen, Mark-Hønen og Gaasen den vilde,
 Med Anden og Sneppen er kommen til Gilde,
 Kalkunen og Duen med Gaasen den tamme,
 Kramsfugle og Heiler gjør lige det samme.

Pertinentis.

Ved Steegene følger de syltede Seller,
 Agurker, Røbeder, Citroner, Moreller,
 Mælk, Multibær, Tytibær, Ribs og Oliver,
 Med Selleri, Ingefær, Kaal og Endiver,
 Nu skulle mand drikke, dog først af det klare,
 Een Dribbe jeg meener af Strasborger Vare,
 Thi Øllet paa Suppen sig ikke kand skikke,
 Galenus og Borchhen*) tilstæder det ikke.
 Nu gøres Credentze hvem Steegen skal skiære,
 Dog Verten ex facto tilkommer den Ære,
 Saa kand han for Skam Skyld dog ikke forglemme
 At hand jo skal Giæsternes Meening fornemme.
 Nu skyller mand Glasset til Viinen den Franske,
 Thi Steegen vil ikke fordrage den Spanske,
 De tømmes, borttages og atter frembæres,
 Men Tiden med Steegen fornøvelig tæres.

3. Budding.

Den engelske Budding mig røger i Næsen,
 Hun smager som Sukker for dem som er kræsen,
 Den blinde Mands Meening var ikke saa kroget:
 Leed mig hen hvor det er saa faar jeg og noget.
 Nu hør jeg dem atter i Steegersit runge,
 Mand støder i Morter og Fadene klunge,
 Det er vist paa Tiden at Fisken anrettes,
 Som skal udi Stæden for Buddingen sættes.

En Pæl Øll imellem.

Giv Agt paa hvor Verten han lætter Caloten,
 Nu drak han mig til med en Pæl ud af Potten,
 God Sallingboe Momme paa Maden kand smage
 Een Pæl eller to pro Persona at tage.

*) To Læger.

4. Fisken.

Den flæskede Carpe, ja Brasen, Carudser,
 Med pudrede Supper paa Fadene studser,
 Aboren med Spydet den lang-mundet Giædde,
 De smager som de kunde være et Vedde,
 Elvbutter, Foreller, Torsk, Rachel og Laxen,
 Saa siden den skiæv-beened Skræder med Saxen*),
 Saa Østers, Macreeler og ni-øyet Snoge,
 Cablouen, Skielfisken er Mage til Broge.
 Nu vil det gaae ud paa den som kand riime,
 Thi Leveren byttes den stukkene Time,
 Vel an jeg er reede, dog lad mig først drikke,
 At ikke Poeten skal stamme og hikke.

Lever-Riim.

Lever som i Fisken laa
 Du min Føde nu skal være
 Gid jeg dig maa saa fortære
 At mit Legom styrkes maae,
 Og min Gud kand Ære faae,
 For hans store Miskundhed,
 For de Siæls og Legems Gaver
 Som hand af sin Himmel haver
 Os af Naade skienket ned,
 Til vor Trøst og Salighed.
 Denne Mund fuld minder mig
 Husets Fader at erindre,
 Og hans Hustru ey des mindre.
 Lad dem blomstre udi dig.
 Gud gjør Huuset lykkelig,
 Lad dem her foruden Spot,
 Udi Lyst og Lycke leve
 At de siden og maa sveve
 Paa det søde Zions Slot,
 Hvor der alt er meget got.
 Den som sidder her i Rang
 Lad o! Gud til Gavn og Glæde,
 Dine Gaver drikke, æde,

*) 3: Hummeren.

Og lad hvert et Aandefang
 Dig til Lov anrettet være
 Dem til Nytte, dig til Ære,
 Der med drik mig til en Gang
 Oven paa min Lever Sang.

5. Hvide Kaal og Pølse.

End dog det nu siunes at kunde forblive,
 En hvid Kaal jeg mærker vil Moder os give,
 En Pølse saa lang, som en Tække Mands Sime,
 Laa den i mit Hoved da maatte jeg prime.

6. Æg.

Forlaaren Æg, seer jeg paa Timen at komme,
 Men nu er min Mave saa stind som en Tromme,
 Dog prosit Hr. Pastor, jeg seer I vil drikke,
 Jeg troer Jér til I forglemmer mig ikke.
 Nu siunes det best, lader Knivene falde,
 Og lader os puste at Maden kan salde,
 Nu ville vi tale om et og om andet,
 Der er dog passeret adskilligt i Landet.

Discours, Værten spørger:

Hvad har I Domini, hvad veed I got at sige?
 Hvad spaaer Aviserne om Krig og Krigens Lige,
 Jeg kand vel tro I har en Pose fuld af Nyt,
 Imens I kom fra Kaas hvor saadan bliver yt.
 Saa Gud, jeg sidder her og hører sielden noget,
 Vel tal jeg mellemstund med Rosenqvist vor Foget,
 Men hand er ligsom jeg hand kiær sig ey om Nyt,
 I kiænder ham jo vel et redeligt Gemyt.

Den ypperste Giest svarer:

Mand har med sidste Post, saa vit jeg deraf sandser.
 At Kongen endelig vil sleiffe Førstens Skandser.
 Mand holder ellers Vagt, og Passerne besat,
 At Svensken ikke skal gaa ind paa os saa glat.

Den anden Giest:

Men ellers veed jeg vel at der er given Ordre,
 At mand skal Baadsmanshold af Kiøbsted-Manden fordre,
 Hver Kiøbstæd reede skal en Badsker Kiste ud,
 At Floden *) seigle kand, saa tilig den faar Bud.

Verten.

Men hør, er Paven død, saa er der nogle meener.

Den ypperste Giest.

Ney! faa hand Skam saa sandt! hand er saa sey som Seener.

Moder gjør Instantz.

Holt op min Hiærte Mand I spilder deres Mad,
 Nu har I snakket nok det veed jeg uden ad.

7. Delicatesser.

Saa kommer da Pigen og bærer paa Taffel
 De søde forsukkrede nydelig Væffel,
 Os nøder vor Moder og svær om St. Felten
 At vi i det mindste skal bide paa Heldten.
 Ah; deylige Stykker Muscovien lærte,
 De smager saa søde som Bakkels og Tærte,
 Dog finder jeg disse paa Førstelig Maade
 Anrettet paa disse to Præstelig Fade.
 Men see kun hvor Lauritz ad Moder gjør Mine
 Nu er det vist søt Laus probatur in fine.

8. Confect.

De gyldne Macroner jeg merker at komme
 Hey lystig Courage hvor smiiler min Lomme,
 Hvad finder mand hisset for deilige Skurer
 Af Taarne-Casteller, og Blomster-Figurer
 Er det Masepanen som rigelig praler,
 Confecternes Konge for fire Rixdaler.

*) Flaaden.

Arslonge, Livbrevis det maa jeg bekiende,
 Om den som saa næt componerede hende,
 Min Hr. Apothecker Gud spare dig lenge,
 Saafremt du gjør saadanne Brød uden Penge.
 Jeg finder den ikke til Navnet at svare,
 Thi Krigsmandens Brød det forhverves med Fare,
 Men denne jeg fredelig lader fortære,
 Og er jeg saa livlig som noget kand være.

Saa drak vi engang.

Men nu et Glas Vin paa de søde Confecter,
 Det veed jeg vel Verten os ikke fornægter;
 En Kulk ud af Kanden er intet desverre,
 Nu tier vi alle og takker vor Herre.
 Nu høres en Ryldten med Bukken og Neyen,
 Af Fødder paa Gulvet mand hører en Feyen,
 Sig krummer da Verten begynder at snakke,
 O værer saa fromme og tager til takke.

Skaaler.

Nu Dagen den rinder og Skaalerne rester,
 Som drikkes af saa reputerlige Giæster,
 Vi vil dem opregne og ingen forglemme,
 Men drikke dem med en lykønskende Stemme.

1. Kongens.

Monarken den Fierde vi Friderich kalder,
 Den første i Tallet for alle tilfalder,
 Vor triplede Vivat i Luften maa runge,
 Lev lenge lyksalig Stormægtigste Konge.

2, 3, 4. Dronningerne og Cron-Printzen.

Prisværdig Charlotte Dyd-Croned Louise
 Vi og underdanigst bør Ære beviise,
 Nu vor Jedidiah Printz Christians Skaale
 Bør danske Mænd gierne at tage og taale.

5, 6, 7. Hans Majestets Hr. Broder og Farbroder.

De Kongelig Brødre vi husker med tvende
 Printz Carl og Wilhelmus Gud Lycken tilsende,
 Hans Kongelig Høyhed Georgius leve,
 Gud lad ham i alle Velsignelser sveve!

8. Princessen.

Den nordiske Stjerne vor Danske Prinsesse
 Holt Kongernes Konge i Herligheds Esse,
 Sophia lev længe i Viisdom og Lycke,
 Den Kongelig Stamme til Ære og Smycke.

9, 10. Hr. Bartholin og Fruen.

Dernest ihukømmes vor gunstig Patrone,
 Med sin Mari-Anne Hans dydige Crone,
 Hey Vivat Landsdommer og Vivat Hans Frue,
 Nu drikker vi men vi kand kiende en Flue.

11, 12, 13, 14, 15, 16, 17. Deres Adelige Børn.

Med Syv vi lyk-ønsker de ædele Spiirer,
 Som Stammen med Tiden fortsætter og ziirer,
 Gud sæt dem som Ephraim og som Manasse
 I Dydernes Skoles den høyeste Classe.
 Nu sættes af Hovedet Huer og Hætte,
 Nu Præsten for Alvor vil Giæsterne lette,
 Hvor skulle hand andet end bukke sig meget,
 Naar Skaalerne drickes for ham og hans eget.

18, 19. Verten og Vertinden,

20. Samt Børnene og Huuset.

Den eene for Ham og hans Kiæreste bliver,
 Den anden for Børnene smucke vi driver,
 Vi tømmer den tredie og det er for Huuset,
 Nu faar lille Maren at tappe i Kruset.
 Hvor skulle nu Giesterne andet end rave.
 Som justement haver nedsvelget en Trave.
 Den første og tyvende maa I os give,
 I Tyve-Laug løster vi icke at blive.

21. Til Taksigelse.

Det er til Taksigels og billig den sidste,
 Det er nu paa Tide mand skulde sig liste,
 Farvel her i Stuen, jeg sagtelig mumler,
 Adjeu min Hr. Pastor, nu seer I jeg tumler.

Saa seer mand uden Tvivl hvorledes det skal mages,
 Og hvilken Gilde-Stiil der bør i Agt at tages,
 Mand veed den Tractament som Giesterne begiær
 Mand har det som paa Prent ved hver en Sætt i sær.
 Men at mand ikke skal mig her udi beskylde,
 Og sige: hand er gal, hand raaber kun om Fylde,
 Ja regne mig i Lav med Lasse Kilde-Kniv.
 Der drog sin Kiortel af og fyldte i sit Liv.
 Saa byder min Respect at dæmpe disse Tancker,
 Som den der ey er Slegt med Dobler eller Drancker,
 Jeg ingen Rendesteen opvraader som en Soe,
 Og gjør mig ey gemeen i hvert et Kierling Kroe.
 En ærlig lystig Ruus jeg ikke vil forsvære
 Udi en brav Mands Huus, dog alt i Tugt og Ære,
 Det er jo ingen Spot at blive Selskab lig,
 Naar al ting kun er got og bruges skickelig.
 De fromme Jøder drak et Bæger til Husvalels,
 Foruden Eftersnak og anden slem Fortalels.
 Ja Paulus raader sin Discipel som en Mand,
 At hand skal dricke Viin og intet meere Vand.
 Saa vil og Salomon til Glædsckab os bevæge,
 At mand med god Façon maa Hiertet vederqvæge,
 Thi hvor til tien det dog Guds beste Creatur
 At see i hver en Krog som Ædik-Potten suur.
 Hvo nægter mig med Skiæl de drak jo og i Cana
 Dog Christus var der selv, det sande Livsens Manna,
 Hand gjør sit første Tegn og vender Vandet om,
 Der Folket var forlegn, og Tønden den var tom.
 Ja seer jeg Luther an (hvor finder mand hans Lige)
 Hand var dog ofte van om sin Natur at sige,
 Min Ro jeg søger tit i Kanden ved en Drunck,
 Og derved bliver qvit min tunge Tancke-bunck.

Det bliver da der ved, at mand sig vel maa glæde
 Og udi Lystighed Guds Gaver drikke, æde,
 Naar Centrum, agtes vel, og holdes i sin Fynd,
 Saa kand en Christen Siæl sig glæde uden Synd.
 Nu er det vor Behag, at Præsten skal saa Mari
 Clarere denne Sag den anden Februari,
 Ja løse sin Arrest og siden blive fri
 For Fængsel og Molest, med andet Plageri.
 Farvel Vellærde Præst, i Fængsel skalt du gange,
 Og tenke, at du est den første Maanedes Fange.
 Til Slutning ønsker vi at Præsten mange Aar
 Maa leve sørge-fri med alt det hand formaar.

Kaas den sidste Januarii
 Anno 1700
 J. Schandrup. G. J. Rachov.

Aalbæk Præstegaard
 dito dito
 A. Hiorzvang.
 Jacob Mossin.

Skive i Billeder.

Ved *Else Christensen.*

FØRSTE BILLEDE viser Skive i Prospekt fra Anno 1755, set fra østre Side. Byen var paa den Tid meget fattig, hærget som den var af mange Ildebrande, der Gang paa Gang lagde store Dele af Byen øde. Den sidste store Ildebrand var 1749, og den lagde en Trediedel af Byen i Aske, saa Byen havde næppe kunnet genrejse sig i de forløbne 6 Aar. Kirken ligger noget ensomt deroppe paa Bakken, omgivet af et Stendige. Man lægger Mærke til Gl. Skivehus med sin Bindingsværks Gavl ud mod Aaen samt den store Bro ind mod Byen.

Det andet Billede er set fra den søndre Side og gengiver et noget større Landomraade omkring Byen (1768). Man ser foruden Kirken og Skivehus' Ladegaard Landsdommer Rothes Gaard og Købmand Svindts Gaard. Mod Nord Vejen til Resen i et lille Bjerglandskab, der for Nutidsøjne tager sig lidt mærkeligt ud. I Forgrunden ser man Brokholm Enge og tilhøjre Braarup Mark. Over Aaerne er ikke mindre end 3 Broer samt et Gangbrædt. Landskabet op-

lives ved forskellige Figurer, der minder os om Holberg-Skikkelser.

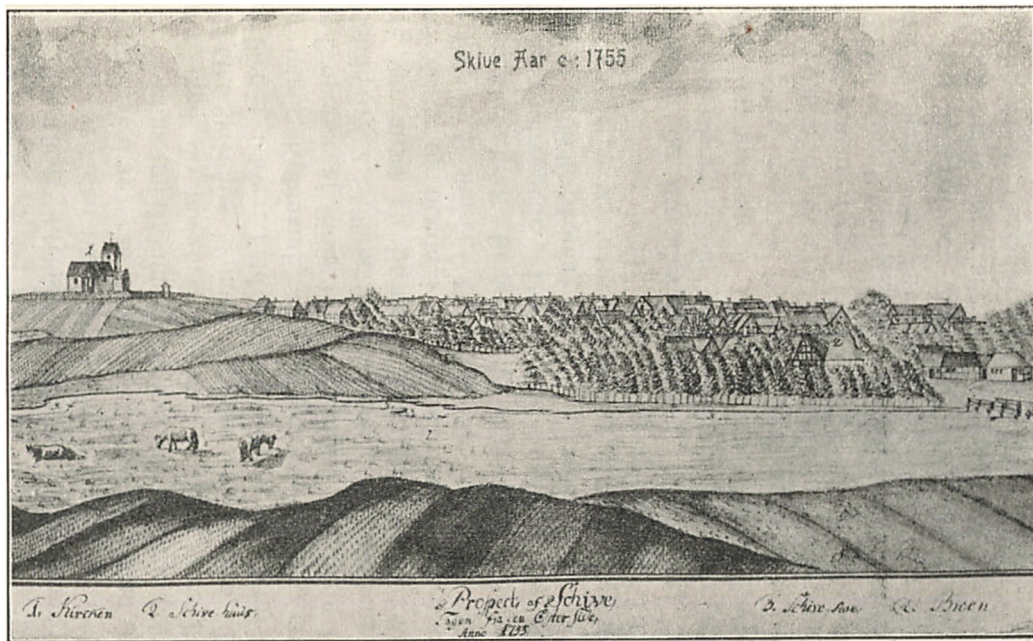
Som Billede 3 saa Skive ud en Sommerdag omkring Aar 1854. Idyllisk og fredfyldt ligger den for vort Blik ved den blanke Aa, der bugter sig i det grønne Engdrag, saa langt Øjet rækker. Man ser Gl. Skivehus med kun et Stokværk og den gamle Have med de mægtige Popler. — Den store Bro ved Gl. Skivehus skimtes og var en Træbro, der vist ejedes, i hvert Fald holdtes vedlige, af Ejerne af den gamle Købmandsgaard (Digernes Gaard), som tog Bropenge af Ridende og Kørende, 1 Skilling for Ridende og 2 Skilling for Kørende. Til at opkræve disse var ansat en Bromand, der paa den Tid hed Chr. Møller og boede i det lille Hus nærmest Aaen, der kaldtes Brohuset. Det andet lille Hus ved Siden af var Akcisebod. Begge Huse staar endnu og ere nu sammenbyggede. De ejedes indtil for faa Aar siden af afdøde Skomagermester Eriksen.

Lidt derfra ser man Digernes gl. Købmandsgaard, hvori den Gang baade var Købmandshandel, Tømmerhandel og Brændevinsbrænderi, foruden at der dreves Avlsbrug. Den gamle Gaard, nu „Brogaarden“, har gennem 4 Generationer tilhørt Slægten Dige. Stien, man ser i Forgrunden, og hvorfra der gaar en Træbro over Aaen, er omtrent den samme, hvor nu Aagade ligger.

Den store Bygning, der ses i Baggrunden, er det gamle Sygehus i Sønderbyen.

Mod Syd ser man „Liselund“, den Gang Byens eneste Plantage, hvor alle Sommerfester holdtes, saaledes Pinsefest, Grundlovsfest, St. Hansfest, 6. Juli-Fest og Høstfest.

Paa Billedet Nr. 4, der er fra Begyndelsen af Tredserne, møder man igen Digernes Købmandsgaard.

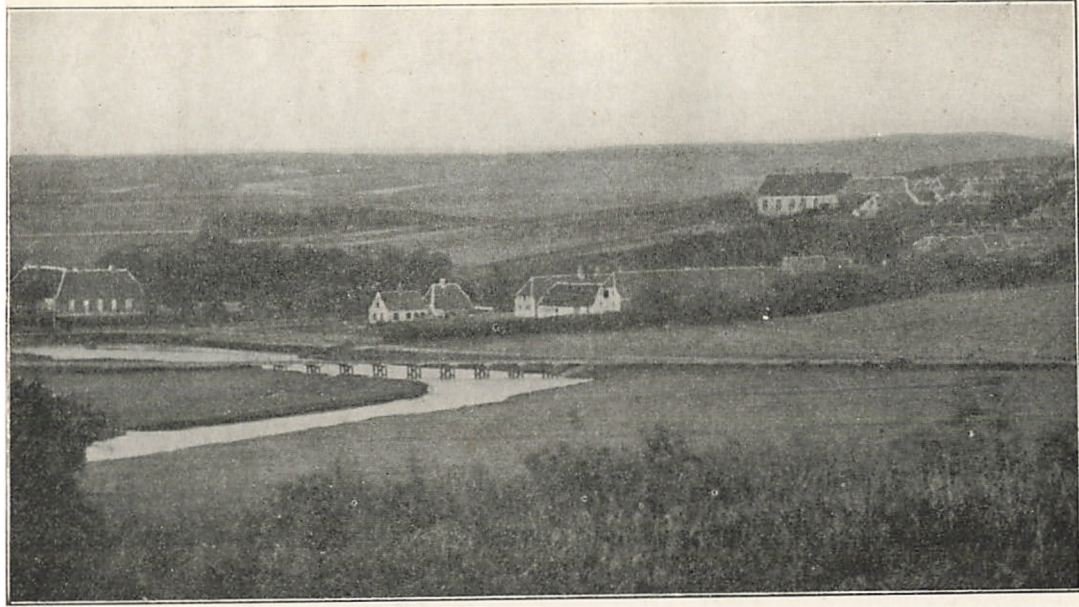
SKIVE
se fra den Søndre Side

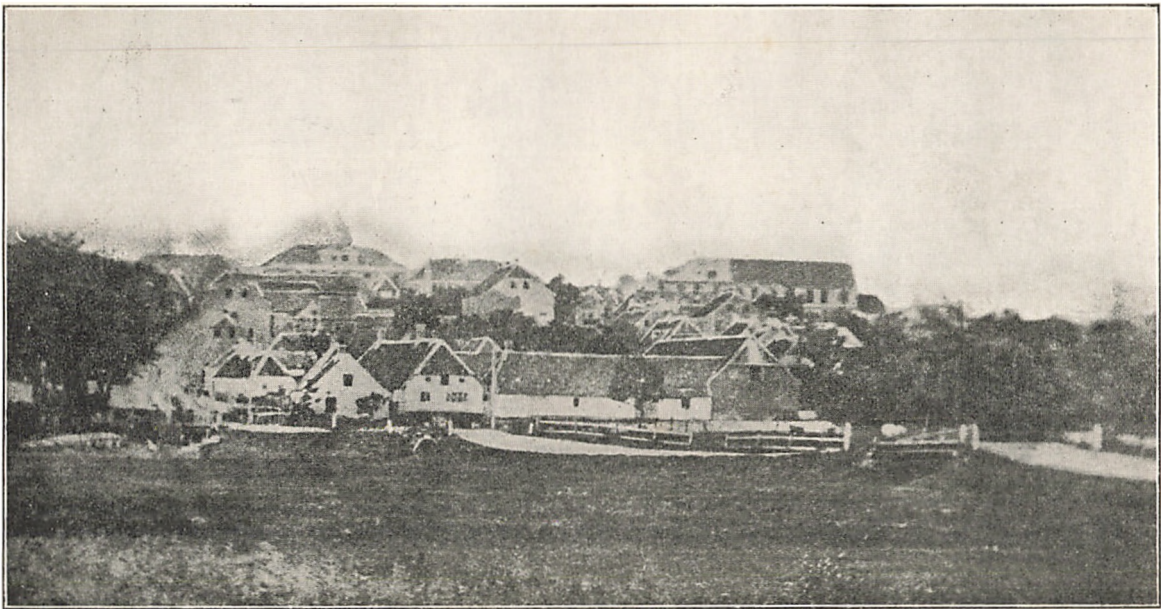
Skive Aar c: 1767

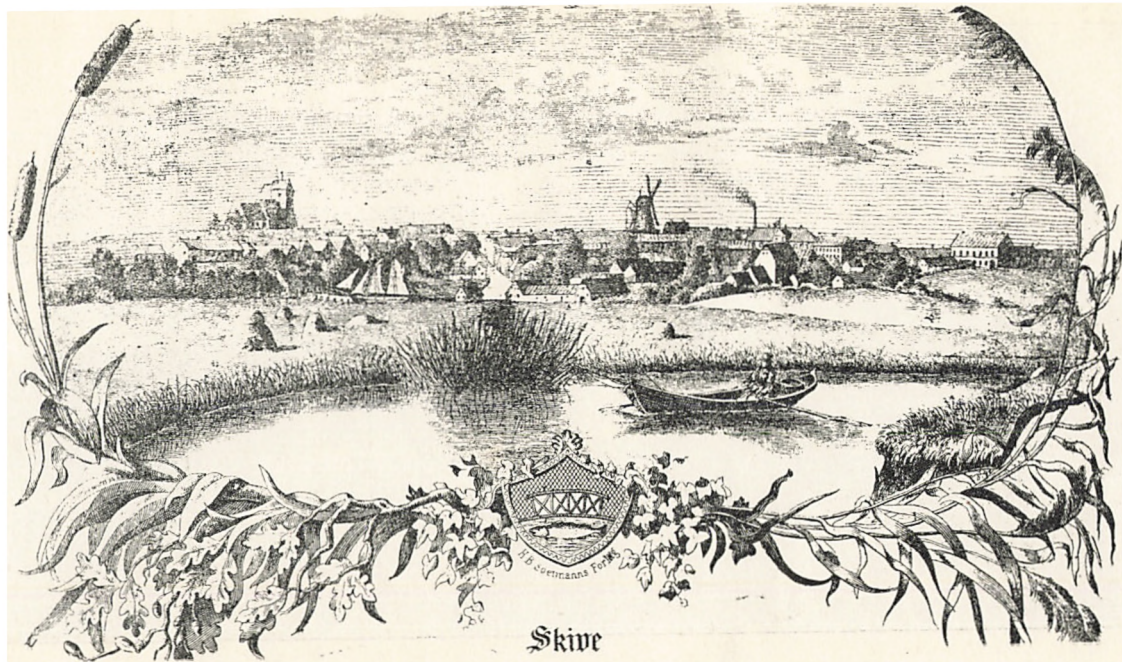

A. C. C. del.

a Kirken. b Storchens Gård. c Lunds Domme. Rothes Gaard. d Ants Sten. e Kiebmund Svantes Gaard. f Pags Damme og Svantes Plads og
g Moeder. Møllinen. h Oter Port og den store Vester Bro. i Fisk Rude. Stødt k. Gang Træ. l. Vejt. Kiebs Kirke m. Lunds Drekt. n. Søndre Side. o. Skive
Aar. o. Fiskballen. p. Broholm Gaard. q. Braarup. Carl r. Nils. s. Lunds Gaard. t. Kiebs. u. Malmros. v. Pags. w. M. s.

og Brohuset i Forgrunden; man ser op ad Thinggade med Raadhuset i Baggrunden, ved Siden af dette Dr. Schous gl. Ejendom (nuværende Fiskehaller). I Østergade ser man den gamle Borgerskole og mod Nordvest Gæstgivergaarden (nu Hotel Royal).

Billede 5 (Vignet) er taget efter Kopi af et Stik fra Halvtredserne*). Billedet er set fra Fjorden. Med den gl. Kirke og Skive Mølle som Midtpunkt grupperer sig saare smukt Gaarde, Huse og Haver. Der er Stemning og Poesi over den lille venlige By. En Jagt sejler op ad Aaen, Høet er stakket ude paa Engene, en Fisker røgter sine Garn paa Fjorden — alt aander Idyl og Fred. Snart vil Aftenskumringen brede sig over Byen og Klokken deroppe i den gamle, hvide Kirke paa Bakken „ringe Solen ned“.

Tegneren har meget skønt indrammet det stemningsfulde Billede med Siv, Dunhamre, Efeu og Egeblade og som Midtpunkt Skive Bys Vaaben.

Else Christensen.

*) Kopien har tilhørt Købmand P. E. Dige, f. 1807, d. 1859, og er mig velvilligst overladt tilligemed Billederne 3 og 4 af d'Hrr. Dr. O. Dige og Konsul A. Dige.

Oprindelsen til Billede 1 kendes ikke, Billede 2 er efter *Danske Atlas*.

Det hedenske Alsbjærg i Børsting.

Ved *Svend Aakjær.*

DEN UDMÆRKEDE KENDER af Helligkilderne i vort Land, *August F. Schmidt*, har i denne Aarbog skrevet en interessant Afhandling om de Kilder, han har fundet her i Amtet, og jeg kunde tænke mig, at det ved samme Lejlighed kunde være af Interesse for Aarbogens Læsere at se nogle Minder, vi i Stednavnene har om en forsvunden hedensk Helligdom her paa Egnen¹⁾.

Allerede i Skivebogen 1916 fremdrog jeg i en Afhandling „Spredte Træk fra Fjends Herreds Saga“ en Del af den Slags Navne, hvoriblandt var den gamle Helligdom, øjensynlig viet til *Thor*, som fandtes i Egnen omkring Kobberup og Tastum (Thaarstum). Her var den hellige Kilde i *Thorsdal* ved Kobberup Kirke i kristen Tid blevet viet til en af de ældste Helgener, *St. Mikael*, som altid tiltalte de forskellige germanske Krigerfolk, fordi han var Førereren for de himmelske

¹⁾ Jeg har allerede været inde paa disse Spørgsmaal i en Række Kroniker i „Skive Venstreblad“ fra September 1922 til Dato; om Alsbjærg især 3/2 1923.

Hærskarer. Til ham var Kirken i Kobberup viet, og efter ham kaldtes den gamle hedenske Helligkilde i Thors Dal for *St. Mikkels Brønd*.

I det hele taget er det meget almindeligt, at der har været hellige Kilder ved vore hedenske Helligdomme. Jeg skal i det følgende omtale endnu et Eksempel her fra Egnen.

Sydøstligt paa Skraaningen af *Alsbjærg* (1683 Alsbjerg) i Vester Børsting, Vrove Sogn, laa en meget søgt Helligkilde, som man har valfartet til helt ned i 1880'erne, idet man saa sent har fundet nylig nedlagte „Ofre“ af gamle Skillinger i Lerpotter, der maa være hensat ved Kilden helt ned i Mands Minde. Paa Alsbjærgs Nordskraaning løber et Fald Agre, der allerede i 1682 omtales som Kirkejord, og hvoraf der den Dag i Dag gives Afgift til Vrove Præst for Vin og Brød.

Vi har sikkert her at gøre med gammelt gejstligt Gods, som sandsynligvis gaar helt tilbage til hedensk Tid og er gaaet i Arv fra den hedenske Gode til den kristne Præst. Det er nemlig et Forhold, der gentager sig mangfoldige Gange over hele Landet, at gammel gejstlig Særjord, især Tofter til Brød og Vin (senere forvandlet til „Brændevinstoft“), bærer Navne, som minder om Helligdomme fra hedensk Tid, eller ligger nær ved saadanne gamle Helligsteder. Jeg kunde nævne i Snesetal af den Slags Tilfælde, men maa indskrænke mig til nogle enkelte her fra Egnen. Her er det utvivlsomt selve Navnet Alsbjærg, der minder om en hedensk Helligdom, idet Forleddet rimeligvis indeholder et Ord *Aal*, der i en ret fjern Tid, sandsynligvis ca. 200—400 efter Kristus, har været Betegnelse for et hedensk Tempel eller dog en Helligdom. Ordet er kendt i Gotisk (*alhs*), hvor det i Biskop Wulfilas Bibeloversættelse fra ca. 325 bruges

om Templet i Jerusalem og andre jødiske Templer. Dette Ord skulde i jysk blive til (o'l), men ligesom *Kaal* hedder (ko'l), mens Ordet i Sammensætninger som *Kaalstok*, *Kaalgaard* kan hedde (kållståk, kallgor), saaledes er der intet paafaldende i, at Ordet ved Siden af sin fulde Form, som vi f. Eks. har i Byen *Aale* i Sale Sogn (ool), med en *Thorstof* midt i Byen, tillige kan have Former som *Aalbjærg* (ållbjerre) i Fly og *Alsbjærg* (allsbjerre) i V. Børsting.

Allerede Dr. *Oluf Nielsen* har¹⁾ efter den norske Professor P. A. Munch o. fl., fremsat den Formodning, at det i Gotisk og flere andre Sprog velkendte Ord *alhs* skulde forekomme i danske Stednavne i en Betydning „hedensk Helligdom“. Han støttede imidlertid kun denne Antagelse med et spinkelt sprogligt Materiale. Ogsaa Professor *Magnus Olsen* omtaler det i norske Stednavne²⁾.

Jeg kunde hertil føje en Del danske Stednavne, hvor Ordet forekommer i saadanne Omgivelser, at man ikke vel tør tvivle om dets hedensk-hellige Præg. I Slots-Bjærgby syd for Slagelse findes f. Eks. Store Aal Aas, Blodhøj, Blodkold, Frøland, Gallebjærg, Ornum Aas og Helle-Ornum Agre, Solhøj, Hvidstens Agre og Maalshøj. Byen ligger tæt op til Antvorskov Kloster, som er opstaaet paa gammelt Kongegods fra Valdemarernes Tid, og Maalshøj minder sikkert om, at der har været holdt Ting i Byen, Gallebjærg om Galgen ved Tinget. Et Ornum var et Enemærke, knyttet til en Stormandsgaard, i dette Tilfælde vel en Kongsgaard, og desuden har der været et Hellig-Ornum. Blodhøj og Blodkold er ikke ualmindeligt i

¹⁾ Blandinger udg. af Universitetsjubilæets danske Samfund I. S. 270.

²⁾ *Norrøne Gude- og Heltesagn*, Tillæget, S. 213—214.

Landet, og betegner utvivlsomt Offerhøje, hvor man *blotede*, ofrede, i hedensk Tid. Frøland betyder i en Række norske Stednavne Helliggods til Frugtbarhedsguden *Frø* (Frøy), og Solhøj og Hvidstens Høj kan maaske ogsaa være hellige Høje, den sidste maaske mere tvivlsom.

I Fly, Fjends Herred, findes to Tvillinghøje, Aalbjærg og Galgebjærg, og fra den sidste førte Markvejen Galgevase (Galliwijs) op igennem Opmark til Tingdal og Helligkilde, ligesom der ved Valsig (af *Val*, „Lig, døde“?) laa Tofter til Brød og Vin („Brændevinstoff“) og til Hellands Bol (af Hellig-Land?).

Ved Laanum, Smolderup Sogn, Fjends Herred, hvor den gamle Vej førte over ved Brandsvad, laa Tinghøje paa Sydsiden af Laanum Bæk og Aalhøj og Mordbjærg paa Nordsiden. Navne med *Mord* og *Drab* er ret almindelige ved hedenske Helligdomme, og staar sikkert paa en eller anden Maade i Forbindelse med Gudsdyrkelsen.

Ved Bajlum, Hjerk Sogn, Harre Herred, laa Aalle Fald, Gildhøj, Smør-Ager, Tors Røgel og Torsbæk. Baade *Gilde* og *Smør* minder vel om hedensk Gudsdyrkelse. Desuden havde Bajlum Jord paa Hjerk Mark, og denne By (egtl. Hærn-vik) har sikkert, sammen med Harre, rummet en ret betydelig Helligdom, som jeg haaber at kunne omtale en anden Gang.

Ved Vollum, Brede Sogn, Lø Herred laa Hovlund, som vel minder om et hedensk *Hov* eller Gudehus, Gallehøj og Aalbjærg, og Sagnet melder, at der paa Aalbjærg skal have været „et Begravelsessted, hvor Vikingerne begravede deres døde“, ligesom der skal have ligget en „Ridderborg“ til Værn for en Havn i en Vig nedenfor.

I Eskær Skov, ikke langt fra Breum Kilde med Tingsted for Nørre (egtl. Norghe) Herred, laa et Als-

bjærg 1683 og Kilden kaldtes Vi-Kilde (vel af *Vi* „Helligdom“).

Jeg kunde blive ved en Tid endnu, men dette faar foreløbig være nok til Begrundelse af min Tro paa Alsbjærgs Hellighed.

Vandrer vi ad den lille Markvej fra Børsting Kirkeagre og Alsbjærg ind imod Præstegaarden i Vrove, da møder vi vest for Vejen Bakken *Tungelbjærg*. Navnet udtales nu (tommelbjerre), og skrives 1794 Tommelbiærg¹⁾, men det skrives i Engbogen 1683 og Stiftsbogen 1690 Tungelberg og opviser den samme Lydovergang, som bl. a. kendes fra Bynavnet Dommerby, der i ældre Tider altid hedder Dungerby. Tungelbjærg tilhørte 1683—90 alene Vrove Præst og er da sandsynligvis ogsaa gammel Kirkejord.

For at blive klar over Betydningen af Navnet Tungelbjærg, kommer vi til at se os lidt om paa andre Egne. Først skal jeg gøre opmærksom paa, at Navnet forekommer i Hellevad Sogn, Dronninglund Herred. Nu staves det Tangelbjærg, men det udtales (tångel-), og paa lignende Maade udtales jo *tung* i flere jyske Maal som (tång'), *Pung* som (pång') osv. Hellevad har sikkert Navn af et Vadested, et „helligt Vad“ igennem den store *Thorsmose* i Sognet, og nær ved findes Navnet *Skinbjærg*.

Den Slags Navne er temmelig stærkt udbredt her i Landet. I Nærheden af det Sted, hvor man fandt den smukke Dejbjærg-Vogn, der uden al Tvivl har været brugt ved den hellige Vognkørsel, der var et Led i Dyrkelsen af Landbrugets Frugtbarhedsgud-

1) Det er maaske tvivlsomt, om *Tommelsbjærg* i Rinkenæs, Lundtoft H., har denne Oprindelse. Der er ganske vist flere Tegn paa hedensk Gudsdyrkelse i denne Bys Navne, men jeg har ikke fundet denne Lydovergang andre Steder end i Fjends Herred.

domme, findes Navnene *Vognbjærg* og *Skinbjærg*, der sammen med Navnet *Dejbjærg* egtl. *Dødebjærg*, sikkert minder om hedensk Gudsdyrkelse. I Følleslev, Skippinge Herred, findes *Skinbjerg* (Originalkort Nr. 1 i Matrikulsarkivet). I N. Felding, Ulborg Herred; Ø. Hassing, Kær Herred; Skørping, Hellum Herred, findes et *Skinbjerg*. I Jelling, Tørrild Herred, laa et *Skinbjærg* lige op til Præstens Toft. I Hinborg i Salling laa 6 sammenhængende Agre til Hinborg Kirkes Vin og Brød, og de kaldtes *Skinnerbjærg*. I Kellerup, Vejleby Sogn, Horns Herred, fandtes et *Skinnebjærg*. I Asp, Horne Sogn, Ø. Horne Herred laa tæt ved Præstegaarden *Skinnerhøj*. I Sigerslevøster, Strø Herred, fandtes *Skinnebakken* ved *Viervad* (af *Vi*, „hedensk Tempel“, smlgn. Hellevad ovenfor?) I Kelleklinte, Ars Herred, fandtes en *Skinnerlund*. I Barsmark, Løjt Sogn, Rise Herred, fandtes et *Skinsbjærg*. Jeg er ogsaa tilbøjelig til at antage, at *Skinnebyre* (af *Myr* eller *Myre* „Mose“) i Klemensker Sogn, Bornholms Nørre Herred, *Skinnermose*. Tvingstrup, Ørrislev Sogn, Vor Herred og *Skinnesmose* ved Højslev, Fjends Herred, hører sammen med disse Navne. Ved saa godt som alle disse Steder er der nu tillige andre Navne i Nærheden, som kunde tyde paa hedensk Gudsdyrkelse, men det vilde føre for vidt, om jeg paa dette Sted nævnte dem alle.

En anden meget talrig Gruppe er de Navne, der er sammensat med *Lys*. I Ferslev, Horns Herred, fandtes en *Lyshøj*. Ved Nørborg Slot paa Als et *Lysbjærg*. Ved Genner, Ø. Løgum Sogn, S. Rangstrup Herred; Kestrup, Hoptrup Sogn, Haderslev Herred; Lysabild, Als Sønder Herred, fandtes ogsaa *Lysbjærg*. I Hammelev, Gram Herred; Humle, Langelands Sønder Herred *Lysebjærg*. I Broballe, Oksebøl Sogn, Als Nørre Herred; Sivested, Ørum Sogn,

Nørre-Dyrs Herred; Feldballe, Sønder-Dyrs Herred; Sottrup, Nybøl Herred; Elsmark, Hagenbjærg Sogn, Als Nørre Herred og mange flere Steder fandtes *Lyshøje*. Ved alle de her nævnte Steder kan det ved Hjælp af andre Stednavne i Nærheden gøres sandsynligt, at der har fundet hedensk Gudsdyrkelse Sted¹⁾.

En af de mest berømte Lyshøje er maaske den store af Blicher omtalte Høj paa Bisballe Mark ved Lysgaard, og det er sandsynligt, at Navnet paa den gamle Herredsby *Lysgaard* staar i Forbindelse med den. Bisballe, paa hvis Mark Lyshøj laa, havde et stort Stykke Særjord paa 11 sammenhængende Agre inde paa Lysgaard Mark, og dette Fald Jord kaldtes ifølge Markbogen 1683 for *Himmel-Kold*.

Tæt vest for Mariager Kloster laa en lille Lund eller Kratskov, som kaldtes *Himmel-Kold*, og som nævnes allerede 1440 (Himmelkoldth). Nu er der mange Ting der tyder paa, at saa godt som alle vore Klostre er opstaaet paa gammel hedensk Helliggrund. Det skulde ikke falde svært at bevise dette udfra Stednavnene i deres nærmeste Nabolag, men vi maa jo holde os til vort Emne, og jeg nøjes da med at fastslaa, at det gælder baade Ørslev, Grinderslev og Stubber (Stubberup) Kloster her paa Egnen. Før Mariager Kloster blev grundlagt, og Mariager By udviklede sig, hed Sognet her *Hov Sogn*, efter Byen Hov Syd for Mariager. Denne minder utvivlsomt ved sit Navn om et forsvundet hedensk Gudehus eller *Hov*, maaske ikke uden Forbindelse med den vældige Bakke *Hov Høj* (nu ofte stavet „Hohøj“), som igen

¹⁾ Svarende til det ovennævnte *Skinnesmose* har vi ogsaa her talrige *Lysmoser*: Barsmark, Løjt S., Rise H.; Jels, Gram H.; Skovgaard, Hyldested S., Sønder-Dyrs H.; Elstrup, Egen S., Als Nørre H.; Holm, Nørborg S. Als Nørre H.; Helleved, Notmark S., Als Sønder H.; Grarup, Haderslev H. osv. osv.

Blicher har gjort berømt. I Nabobyen Sønner *Onsild* (Odins Hilde) laa en Helligdom for Odin, maaske paa *Onshøj*, hvorefter en af Byens Vange var opnævnt. I dette Nabolag ligger ogsaa Himmelkold, og naar vi da ser, at der ved Snedsted, Hassing Herred, ved Jels, Gram Herred, ved Fruerlund, Horne Sogn, Ø. Horne Herred, findes *Himmelhøje*, og at der ved Bjolderup, Rise Herred, og ved Hundslev, Notmark Sogn, Als Sønner Herred, findes *Himmelbjerge*, saa minder disse Navne stærkt om *Himmelkold* (af *Kold* „Høj“).

Atter her møder vi ejendommeligt nok for tredje Gang „Himmelbjærgpræsten“ Blicher ved det mest berømte af alle Himmelbjerge (med „æ Kold“ ved sin Side), det ved Silkeborg.

Vi ser da det ejendommelige Forhold, at Navne som Himmelbjærg, Lysbjærg og Skinbjærg synes at forekomme temmelig almindeligt rundt om i Landet, og jeg vil nu være tilbøjelig til at føje et fjerde til, nemlig *Tungelbjærg*. Ordet *tungl*, der kendes baade i Gotisk og Oldnorsk-islandsk, synes nemlig at betyde *Himmellys* eller lign. Det er allerede i disse Sprog et ret sjældent Ord, og det er derfor ikke uden Betydning, at vi kan paavise det i danske Stednavne.

Men hvad mon dets Forekomst betyder? Ja, jeg har jo allerede antydnet, hvorledes jeg tænker mig Forholdet. Disse Navne maa formodentlig minde om en Lys-Dyrkelse hos vore hedenske Forfædre under en eller anden Form. Man kunde sammenligne med de mange *Solhøje* og *Solbjerge*, hvoraf — trods rejste Indvendinger fra enkelte Sider imod Dr. Gudmund Schütte paa Eskjær, der har fremsat denne Formodning — sikkert langt den overvejende Del minder om en meget gammel Sol- og Frugtbarhedskultus. Man kunde til disse Solhøje maaske føje *Dagbjærg*

her i Fjends Herred, der sikkert har Navn af den store Daas (æ Døj's, 1683 *Døes*), og som minder enten om Ordet *Dag*, eller maaske om en Gud Dag for Sol og Himmellys. Eller man kunde, maaske især for Lys- og Skinhøjes Vedkommende, tænke paa den gamle hedenske Skik at brænde *Blus*, men er saa ikke ogsaa *den* stærkt sammenknyttet med Frugtbarhedsdyrkelse?

Det skal gerne indrømmes, at ikke alle Lyshøje nødvendigvis behøver at være „hellige“. Nogle kan muligvis have været brugt som *Bavnehøje* ved Ledings-Udbud, som Fyr til Hjælp for søfarende eller lign. Af samme Oprindelse er maaske de ret talrige *Bremhøje*, af *brim*, *brimi* „Brand“, smlgn. *brimir* „Sværd“, en poetisk Omskrivning af samme Art som Folkevissens „den brune Brand“ om et Sværd, eller det sydgermanske Ord *brand* „Sværd“, der er meget almindeligt i Mandsnavne (Wulfbrand, Hildebrand osv.). I Vendsyssel og Ty træffer vi almindeligt *Baalhøje*, f. Eks. ved Jerslev, Børglum Herred; Serreslev, Børglum Herred; Børglum, Børglum Herred, Hunborg, Hunborg Herred; Jetsmark, Hvetbo Herred osv.; og saa *Baalshøje*, Ø. Brønderslev, Børglum Herred; Ingstrup, Hvetbo Herred, osv. Disse Høje maa formodentlig opfattes som *Bavnehøje*.

Dog forekommer det mig at være sandsynligst ved Skinbjærgene, og navnlig ved Himmelbjærgene og Tungelbjærgene, at der ligger hedenske religiøse Forhold til Grund for Navnet, og dette synes ogsaa at være det nærliggende ved i alt Fald en Del af Lysbjærgene.

Ved den gamle By Børsting, som i Valdemars-tiden tilhørte Kongen, og hvis — ing — Endelse (den eneste i Herredet) maa regnes til Fjends Herreds ældste Navnetyper, har der da antagelig allerede i en

fjærnere hedensk Tid (ca. 200—400?) været en Helligdom, en „Aal“ paa det hellige Alsbjærg med Helligkilde og Helligjord, som senere er gaaet i Arv til den kristne Præst, sammen med den Eng ved Tun-
gelbjærg, der maaske ogsaa ved sit Navn minder om gammel hedensk Gudsdyrkelse. Hvem veed om ikke den ualmindelig anseelige Gravhøj, Møgelhøj, nær ved Alsbjærg rummer en af de Stormænd, som har blotet til de hedenske Guder paa Alsbjærgs Bakkehæld?

Historisk Samfunds Regnskab for 1922—23.

Indtægter:			Udgifter:		
	Kr.	Øre		Kr.	Øre
Kassebeholdning 1/11 1922	490	95	Aarbogens Trykning etc.	1254	90
Statsbidrag	400	00	Generalforsamlingen	54	55
Medlemskontingent	1536	50	Konting t. Dansk hist. Fællesf. 1922—23	81	42
Bogsalg	95	05	Bidrag til N. Sørensens Monument...	50	00
Renter	35	27	Brandforsikring	9	5
			Husleje til Historisk Samling	150	00
			Fotografi af gamle Huse	9	00
			Porto og Papir	16	08
			Kassebeholdning	932	37
	Kr.			Kr.	
	2557	77		2557	97

Skive, den 1. November 1923.

S. Olesen,
Kasserer.

Anskaffelsesfonden.

1922. Novbr. 1. Saldo iflg. Bankbog	1519	61
„ Decbr. Indkomne Bidrag ..	91	50
„ Renter	78	95
1923. Novbr. 1. Saldo..	Kr.	
	1690	06

Ovenstaaende Regnskab er Dags Dato gennemgaaet og sammenlignet med de forskellige Bilag, og der er intet fundet at bemærke.

Skive, den 5. November 1923.

Carl Jensen. **H. Toft Hansen.**

NAVNELISTE

A

Aalbjærg, 137.
Aalbæk, 125.
Aalhøj, 137.
Aalum, Mickel Chr., 110.
Alleenlyst, 102.
Alsbjærg, 98, 134 ff.
Astrup, 65.

B

Banner, Nicolaus v., 108.
Bartholin (Kaas), 123.
Biering, Peder J., 110.
Bispeengen, 107.
Bjørn, C., 82.
 " Mads, 77.
Blinkenberg, 105.
Blytæcker, Jens, 112.
Bommerling, 101.
Borneman, Konferr., 83.
Braad, 101.
Breum, 57.
 " Marknavne, 58.
 " Kilde, 77.
Brokholm Enge, 127.
 " Sø, 57, 66.
Bundgaard, Peder J., 63.
Busnab-Brønd, 27.

C

Clembølet, 74.

D

Dagbjærg, 141.
Damgaard, Peder, 54.

Dige, 127.
 " A., 133.
 " O., 133.
 " P. E., 133.
Dued Bro, 66.
Dølby, 39.

E

Elkjær, 101.
Engeborg, 92.
Eskjær, 48 ff.
 " Havn, 99.
 " Vejrmølle, 68.

F

Fabricius, Poul, 110.
Falkonergaarden, 106.
Felding, 101.
Fjelstrup, 77.
Folsach, Chr. M., 54, 98.
 " Helene, 108.
Fuglekjær, 98.

G

Gaasemose, 86.
Galgebjærg, 137.
Geistler, J. Chr. von, 54.
Grinderslevgaard, 85.
Grinderslevkloster, 78.
Grynderup, 110.

H

Hakkild, 57.
 " Chr., 81.
Halvad, 77.
Harre, 64.

Hastrup, Mads, 82, 84.
Hegelund, 74.
Hegnet Mølle, 71.
" Øster, 59.
Helenegaard, 59, 65.
Heleneminde, 107.
Hestbæch, Ane Cathrine, 77.
Hestedalen, 25.
Himmelbjærg, 140.
Hinnerup Aa, 66.
Hiorzvang, A., 125.
Holst, Kammerraad, 106.
Høeg, Peder, 111.

J

Jordbro Mølle, 70.
Junget Mølle, 71.

K

Kaas, 112, 125.
Kachkilde, 25.
Karlsbrønd, 27.
Krarup Helligkilde, 20, 31.
Kingo, 114.
Kisum, Jens, 86, 95.
Klode Mølle, 42 ff.
Kringelhede, 98.
Krarup Mølle, 91.

L

Landgraven (Kjhbvn.), 105.
Lange, Chr., 48 ff.
" Hans W., 108.
" Jens, 53, 78.
" Jens Chr., 108.
" Johan, 105.
" Ole Tønder, 104, 105.
Langesgaard, 50, 74 ff., 86, 101.
Lefolii, Hans Henrik, 3 ff.
Lerup Helligkilde, 21.
Leth, Henrich Joh. de, 76, 98.
Liselund (Skive), 127.
Lund, Peder, 90.
Lundsgaard, A. F., 77.

M

Maribo, Peder R. Wilh., 104.
Mariendal, 108.
Mikkels Brønd, 24, 135.
Mordbjærg, 137.
Mosbæk, 65.

Mossin, Jacob, 125.
Mylius-Erichsen, 42.
Møller, Chr., 127.
" Henrich, 58, 62.
" Jens, 91, 92.

N

Nissum, 66.
Nordrup, Hans, 109.
Nyssum, Mads, 54.
Næve, Margrethe, 53.

O

Obel, Ole Fr., 77.
Opmark, 137.
Overgaard (Breum), 65.
" Peder Frandsen, 63.

P

Palludan-Müller, Caspar, 9.

Q

Quist, 73.
Quistgaard, Anders, 66, 70.
" And. Mortensen, 74, 96.
" Chr., 76.

R

Rachov, S. J., 125.
Rask, Palle, 90.
Refsgaard, Mads J., 57.
Richter, Benj. G., 103.
Rosborg, Hans, 45.
Rosted, Jacob, 101.
Rothe, Casper P., 109, 126.
Rotholmene, 100.
Rusted Mølle, 66.
Rørbye, Mathilde, 77.

S

Salling, Søren, 64.
Saltbæk Mølle, 67.
Schandrup, Jacob Kn., 109 ff.
Schou, Dr., 133.
Sebbelow, Vincent 87.
Sehested, N., 70.
Sejbæk, 93.
Selmer, 61, 72.
Skaarhøj, 65.
Skalden, 101.

Skavnsgaard, 55, 98, 103.
Skive, 126 ff.
Skivehus (Gamle), 90 ff, 126.
„ Marknavne, 101.
„ Ny, 92 f.
Slauen, 57.
Splith, Herm. Ermand, 83 f, 90.
Stavilse Mark, 65.
Stiernholm, Erh. Carl Chr. de,
103.
„ Madame, 102.
„ N. C., 82.
Stistrup Mølle, 70.
Stoubygaard, 57, 74.
Svensk, Chr., 80, 86.
Svindt, 126.

T

Talbøt, Joh., 104, 106.
Thekilden, 25.

Thomsen, Th., Kaptajn, 98.
Thorsdal, 135.
Thrane, 76.
Tromgade, 74.
Tungelbjerg, 138.
Tvisthuset, 59.

V

Wesenberg, 58.
Westergaard, Ole, 64.
Viborg Latinskole, 3 ff.
Vieholm, 57.
Wilsbech, 105.
Wilstrup, Dorthea, 87, 89.
Winde, Lauritz, 110.
Vissenkilde, 31.
Wissing, Mads, 63.
Wium, Kaptajn, 107.
Vridsted, 39.

